Астрід Ліндрген

Расмус-волоцюга

Переклад: Ольга Сенюк

Розділ перший

Расмус сидів на липі, осідлавши свою улюблену розсоху, й думав про те, чого на світі хай би краще не було. Хоч би картоплі. Ні, картопля нехай буде, коли її з підливою подають на обід у неділю. Та коли вона з божої ласки росте на полі і її треба полоти — тоді хай би її не було. Без панни Шуліки теж можна обійтися. Бо це вона загадувала: "Завтра ми полотимем картоплю". Панна Шуліка казала "ми полотимем", але це не означало, що й вона йшла в поле. Де там! У полі біля картоплі цілий довгий спекотний день мозолилися Расмус, Гуннар, Великий Петер і решта хлопців. Та ще й дивились, як містечкові діти йшли повз них купатися на річку, пихаті, зарозумілі, — їх також хай би не було на світі!

Расмус сидів собі й прикидав, чого ще хай би краще не було, коли його роздуми урвав тихий голос ізнизу:

— Расмусе, ховайся! Шуліка йде.

Це з дверей дровітні застережливо вихилився писок Гуннара, і Расмус заквапився. Він подерся з розсохи вище по стовбуру, і коли панна Шуліка зупинилась перед дровітнею, його вже не видно було в гущавині липового листя. І добре, бо панні Шуліці не подобалося, що хлопці сидять на деревах, мов пташенята, які ще не вбилися в пір'я, коли на них чекало стільки корисної праці.

— Ти носиш дрова, Гуннаре?

Суворі очі панни Шуліки прискіпливо оглянули ялинові поліна, які Гуннар складав у кошик.

— Ношу, — відповів хлопець саме таким голосом, яким треба було відповідати панні Шуліці. Особливим голосом дітей з притулку, яким належало розмовляти з завідувачкою, або тоді, коли до них приходив священик і питав, чи вони раді, що так гарно прибрали в садку, або коли з'являвся батько котрогось із містечкових хлопчаків і допитувався, чого вони налупцювали їхнього сина, що гукав услід їм на шкільному подвір'ї "підкидьок". Такої хвилини діти з притулку намагалися говорити якомога покірніше, чемніше, бо добре знали, що саме цього від них чекають панна Шуліка, священик і всі решта.

— Ти не знаєш, де Расмус? — спитала панна Шуліка.

Расмус зі страху ще дужче притулився до гілляки, на якій висів, і почав просити бога, щоб панна Шуліка Швидше пішла геть. Бо довго він не зможе так висіти.

Ще бракувало, аби в нього заніміли руки й він гепнувся? додолу просто перед завідувачкою. Блакитну смугасту; сорочку, яку носили діти з притулку, теж здалеку було помітно. Пташок на деревах важко побачити, бо Господь; дав їм захисні барви, казала вчителька в школі. А хлопців! із притулку він такими захисними барвами не обдарував, тому Расмус подумки молився, щоб Господь бодай забрав геть панну Шуліку, поки він не впав з липи.

Він саме згадав, як панна Шуліка недавно лаяла його, що він замащується дужче за інших хлопців у притулку. Нехай вона ще раз скаже таке, то він візьме та й відповість: "Я хочу придбати собі захисні барви".

Авжеж, неодмінно відповість так, але тихенько, тільки про себе. Бо цього не скажеш уголос, не скажеш у вічі панні Шуліці. Бо очі в неї дуже

суворі і рот суворий, міцно стулений, часом ще й на лобі проступає сувора зморшка. Гуннар казав, що в панни Шуліки й ніс суворий. Але Расмус так не думав. Йому здавалося, що насправді | ніс у панни Шуліки гарний.

Хоч тепер, коли він висів на липі й відчував, як терпнуть у нього руки, йому навряд чи спадало на думку щось приємне про завідувачку. А Гуннар, який боязко накладав поліна в кошик під пильним поглядом панни Шуліки, що стояла поряд, не зважувався підвести очей навіть до її носа, байдуже, чи суворий той ніс, чи ні. Гуннар бачив тільки полу її накрохмаленого фартуха.

— Ти не знаєш, де Расмус? — ще раз спитала панна Шуліка, вже нетерпляче, бо на перше запитання не отримала відповіді.

— Я недавно бачив його біля курника, — відповів Гуннар.

Це була найщиріша правда. Бо півгодини тому Гуннар із Расмусом шукали яєць у заростях кропиви, куди дурні курки часом крадькома йшли нестися. Отже, Гуннар недавно бачив Расмуса біля курника. А де він тепер, Гуннар вважав за краще не казати завідувачці.

— Коли ти його побачиш, то скажи, нехай нарве кошик кропиви, — мовила панна Шуліка і крутнулася на підборах.

— Добре, панно Шуліко, — відповів Гуннар.

— Чув? — спитав він, коли Расмус зліз із липи. — Ти маєш нарвати кошик кропиви.

Кропиви також хай би краще не було на світі, подумав Расмус. Адже її доводилося рвати цілісіньке літо, бо курям щодня давали парене листя.

— Хіба ті дурепи не могли б самі дзьобати кропиву, коли вона росте в них перед носом!

— Куди там, — сказав Гуннар, — їм, бач, давай готову! Він глибоко вклонився курці, яка спокійно сокоріла собі, проходячи повз хлопців.

Расмус не був певний, чи курей хай би краще не було на світі, чи хай би були, але, врешті, вирішив, що хай би були. А то діти не дістануть у неділю по яйцеві, а без яйця й не знатимуть, що настала неділя. Ні, нехай кури будуть, і добре зразу ж піти й нарвати їм кропиви, щоб мати спокій.

Расмус був не ледачіший за інших дітей свого віку. Йому тільки не хотілося гаяти час на все те, що заважало лазити по деревах, чи купатися в річці, чи разом з іншими хлопцями гуртуватись у розбійницьку ватагу і влаштовувати засідку за льохом, коли котрась із дівчат ішла туди по картоплю. Він вважав, що під час канікул саме це й треба робити. Панна Шуліка не могла цього зрозуміти, і не дивно, що не могла. Вестергазький притулок був громадським закладом, але частину коштів на своє утримання діставав від продажу яєць і городини. Всю роботу і мусили виконувати діти, і панна Шуліка не ставила до них нелюдських вимог, хоч Расмусові й здавалося, що не по-людському змушувати його цілий день полоти картоплю. Бо він, як і всі діти-сироти, повинен був сам дбати про себе, коли йому мине тринадцять років, тож необхідно було до того часу привчити його до праці, це панна Шуліка розуміла. Не розуміла вона тільки, що навіть дітям-сиротам треба гратися. Але, мабуть, цього не можна було від неї вимагати, адже вона сама давно вже вийшла з дитячих років.

Расмус покірно рвав кропиву за курником. І поки нарвав її повний кошик, сказав курям кілька теплих слів:

— Ледацюги! Навряд чи хай би ви були на світі. Тут такі зарості кропиви, що від них здуріти можна. Але де там, ви її ніби не бачите. А я, мов той раб-негр, рву для вас кропиву, аж у голові паморочиться.

Що довше він міркував про це, то виразніше уявляв себе рабом-негром, і це була приємна розвага. Вчителька читала їм перед

канікулами книжку про рабів в Америці. Нема кращого за уроки, коли вчителька читає книжку, а книжка про рабів-негрів — найкраще з усього, що Расмус будь-коли слухав.

Він рвав кропиву і стиха стогнав. Бо наглядач рабів саме вперіщив його батогом, а за льодівнею лежали кровожерні пси, ладні кинутись на нього, коли він не дуже швидко наповнюватиме кошика. Він уже збирав бавовну, а не рвав кропиву. Великі робочі рукавиці, які він надяг, щоб не жалити рук, не вельми личили рабові-негрові, що працював під палючим сонцем американського Півдня, але нічого не вдієш.

Расмус рвав кропиву, аж йому набридло. Та часом дрібні радощі трапляються й рабам-неграм. Неподалік від льодівні росло кілька великих кущів кропиви. У Расмуса кошик був уже повний, але він зірвав і ті кущі тільки для того, щоб подрочити кровожерних псів. І побачив щось у тирсі під льодівнею. Воно було ледь присипане тирсою і дуже скидалося на монету в п'ять ере. В Расмуса закалатало серце. Не може бути, що це монета! Проте він обережно скинув рукавицю і простяг руку по те, що лежало в тирсі. І справді то були п'ять ере! Лани бавовни зникли, кровожерні пси де й ділися, у сердешного раба-негра голова пішла обертом з радощів.

Бо скільки всього можна купити за п'ять ере! Чималу торбинку карамельок, або п'ять великих льодяників, або шоколадне тістечко. У містечку є крамниця. Він може побігти туди в обідню перерву хоч би й завтра. Чи краще бігатиме туди щодня, але не тратитиме грошей. Бо приємно знати, що ти багатий і можеш купити все, що хочеш.

Ні, нехай кури будуть на світі, і кропива також, адже без курей і кропиви він не знайшов би цього п'ятака. Расмус уже шкодував, що недавно так сердився на бідолашних курей. Правда, по курях не видно було, що їх дуже образила його лайка. Вони спокійно походжали собі в загороді, а однаково йому хотілося, щоб вони знали, що він, зрештою, не ворог їм.

— Будьте собі на здоров'я, — сказав Расмус, підходячи ближче до огорожі. — І я щодня рватиму вам кропиву…

Саме тієї миті сталося друге диво. Расмус помітив нову коштовність. За сіткою, біля лап однієї курки леггорнської породи, що голосно сокотіла, лежала черепашка. Серед курячого посліду лежала гарна, біла черепашка з дрібними брунатними цяточками.

— О! — вигукнув Расмус. — О!

Він швидко відщіпнув хвіртку і, не зважаючи на кудкудакання переполоханих курей, що розліталися навсібіч,] зайшов у загороду й підняв черепашку.

Його щастя було таке велике, що він не міг нести його сам. Конче треба було поділитися ним із Гуннаром. Бідолашний Гуннар! Він був із ним годину тому біля курника, але не знайшов ні черепашки, ні монети. Може, годину тому там не було цих скарбів, подумав Расмус. Може, вони якось вичарувалися тоді, коли він почав рвати кропиву. Може, в нього сьогодні день дивовиж.

Найкраще спитати Гуннара, що він думає про це.

Расмус кинувся бігти, але раптом спинився, бо згадав про кошика з кропивою коло льодівні. Він повернувся; назад і вже з кошиком в одній руці й з черепашкою та монетою, міцно затиснутими в другій, подався шукати і Гуннара.

Він знайшов його біля майданчика, де звичайно гралися діти з притулку, коли кінчали свою щоденну роботу. Тепер вони зібралися там усі й, видно, були чимось, схвильовані. Мабуть, щось сталося, поки Расмус рвав кропиву.

Расмус хотів відкликати Гуннара вбік і показати йому свої скарби. Але в того були важливіші справи.

— Ми завтра не йдемо полоти картоплю, — короткої сказав він. — Хтось має приїхати сюди, щоб вибрати собі дитину.

Перед такою новиною майже цілком зблякли п'ять ере й черепашка. Ніщо не могло зрівнятися з тим, що хтось із їхньої громади отримає власну домівку. Кожна дитина в притулку мріяла про таке щастя. Навіть великі хлопці й дівчата, що скоро мали покинути притулок і самі заробляти на себе, всупереч здоровому глуздові сподівалися на таке диво. Навіть найпоганіші, найбешкетливіші і найнеслухняніші з них не кидали надії, що одного чудового дня приїде хтось такий, що з якоїсь незрозумілої причини вибере саме його чи її. Не в наймити чи служниці, щоб попихати ними, а візьме собі за дитину. Мати власних батьків! Діти з притулку не могли уявити собі більшого щастя на світі, ніж це. Не всі з них відверто признавалися в цій своїй безнадійній мрії. Але Расмус, якому було тільки десять років, ще не вмів прикидатися байдужим.

— А що, як вони виберуть мене? — схвильовано сказав він. — О, якби вони захотіли взяти мене!

— Ет, не сподівайся, — відповів Гуннар. — Вони завжди беруть кучерявих дівчаток.

Расмусів радісний запал згас, на обличчі в нього проступило глибоке розчарування. Він благально звів на Гуннара посумнілі очі.

— Ти зовсім не віриш, що хтось захотів би взяти хлопчика з рівним чубом?

— Кажу ж тобі, що вони беруть кучерявих .дівчаток. Сам Гуннар був негарний, кирпатий хлопчик з таким чубом, як козяча вовна, і свої надії здобути батька й матір тримав у глибокій таємниці. Ніхто б, дивлячись на

нього, не помітив, що його бодай трохи цікавить те, що має відбутися завтра.

Коли через годину Расмус лежав у своєму вузенькому ліжечку поряд із Гуннаровим у спальні для хлопців, він згадав, що й досі не розповів товаришеві про черепашку і п'ять ере. Він перехилився через край ліжка і прошепотів:

— Слухай, Гуннаре, сьогодні сталося стільки дивовиж!

— Яких дивовиж? — спитав Гуннар.

— Я знайшов п'ять ере й гарну, дуже гарну черепашку, але нікому не кажи про це.

— Можна мені поглянути? — пошепки попросив Гуннар, — Ходімо до вікна, щоб видно було.

Вони в самих сорочках, босоніж підійшли до вікна, Расмус при світлі літньої ночі показав свої скарби, обережно, щоб, крім Гуннара, ніхто їх не побачив.

— Як тобі пощастило, — мовив Гуннар, гладячи одним пальцем прохолодну черепашку.

— Так, пощастило. Тому я сподіваюся, що ті, хто приїде завтра, все-таки виберуть мене.

— Ого, чого захотів! — сказав Гуннар.

На ліжку біля самих дверей спав Великий Петер, найстарший хлопець у притулку, що мав безперечне право бути ватажком. Він підвівся на лікті й почав пильно прислухатися. Тоді пошепки сказав:

— Швидше лягайте. Іде Шуліка. Я чую, як вона гупає сходами.

Гуннар із Расмусом гайнули до своїх ліжок, тільки сорочки залопотіли їм по ногах. І коли Шуліка зайшла до спальні, там було тихо, як у вусі.

Завідувачка робила звичайний вечірній обхід. Вона ходила від ліжка до ліжка й перевіряла, чи всюди там лад. І часом, хоч дуже рідко, не вельми ласкаво, майже через силу, гладила котрогось із хлопців. Расмус не любив Шуліки. Та кожного вечора сподівався, що вона погладить його. Він і сам не знав чому, але дуже хотів, щоб вона його погладила.

"Якщо вона погладить мене сьогодні, — подумав він, — то це означатиме, що й завтра буде день дивовиж. Це означатиме, що ті, хто приїде, захочуть узяти мене, хоч я маю рівного чуба".

Панна Шуліка вже зупинилася біля Гуннарового ліжка. Расмус лежав, увесь напружений. Зараз… зараз вона підійде до нього.

— Расмусе, не скуби ковдри, — мовила панна Шуліка. Тоді рушила далі, а за хвилину зачинила за собою двері, спокійно, рішуче і впевнено. У спальні панувала тиша. Тільки з ліжка, де лежав Расмус, почулося глибоке зітхання.

Розділ другий

Другого ранку хлопці заходилися митись у своїй умивальні. Якщо вірити Шуліці, то вимиті вуха й вишарувані щіткою руки найбільше подобалися названим батькам, і сьогодні задля власної користі треба було зробити з ними все, що можна.

Расмус поклав у свій шаплик великий шматок мила й почав так шарувати себе, як востаннє шарував перед святвечором. Чуб у нього рівний, цього вже не зміниш, а щодо вух, міркував він собі, то в цілому Вестергазькому притулку ніхто не зможе похвалитися такими вимитими

вухами, як у нього, та й ніхто не матиме таких вишаруваних до червоного рук. Хоч дівчата однаково мали перевагу: вони самі собою були неприродно чисті. Здавалося, ніби бруд не приставав до них так, як до хлопців. Зрештою, вони тільки те й робили, що мили посуд або підлогу, щось пекли й таке інше, від чого навіть стаєш чистішим.

Посеред умивальні стояв Великий Петер і не брав у руки ні мила, ні щітки. Восени йому минало тринадцять років, і він мав залишити притулок, хотів цього чи ні. Він знав, що йому доведеться йти в найми до котрогось із поближніх господарів, і знав також, що нічого не зміниться, хоч би як старанно він вимив вуха.

— Я сьогодні чхаю на миття, — голосно заявив він. Біля шапликів запала очікувальна мовчанка. Великий Петер був ватажок, і коли він не думав митися, то й перед кожним хлопцем поставало важке питання, що йому робити.

— І я сьогодні чхаю на миття!

Гуннар рішуче відклав щітку. Він також знав, що вода й мило не зможуть зробити з ним ніякого дива.

— Не будь дурний, — мовив Расмус, витираючи мокрого чуба, що ліз йому в очі. — Ти ж знаєш, хто має приїхати.

— Думаєш, приїде власною особою король Оскар? — відповів Гуннар. — Мені чхати, чи то буде сам король, чи якийсь дрібний крамар із Кіси, а митись я однаково не хочу.

Куховарка тітка Ольга була балакучіша за панну Шуліку й розповіла дітям, що має приїхати не дрібний крамар, а великий купець, та ще й разом з дружиною. У них не було власних дітей, що успадкували б колись їхню крамницю. Тому вони й приїдуть до Вестергазького притулку вибрати собі дитину, казала тітка Ольга. Успадкувати цілу крамницю!

Оце діло, міркував Расмус. Крамницю, де повно карамельок, і колотого цукру, й солодцевих паличок. Ну, звичайно, борошно, кава, мило й оселедці теж там є.

— Ти як хочеш, а я таки вимиюся, — рішуче сказав Расмус і взявся терти лікті.

— Мийся, мийся, — мовив Гуннар, — я тобі допоможу. Він схопив Расмуса за шию і пригнув йому голову в шаплик з водою. Расмус випручався, сердито пирхаючи. Гуннар стояв поряд і лагідно сміявся, сяючи всім своїм кирпатим обличчям.

— Ти ж не гніваєшся на мене? — спитав він.

Тоді й Расмус засміявся. На Гуннара не можна було довго гніватись. Але намочити його як слід треба було. Він схопив шаплик і загрозливо рушив до Гуннара, що стояв навпроти дверей до спальні й чекав нападу. Расмус підняв шаплик: зараз Гуннар матиме добру купіль. Та коли Расмус замахнувся шапликом, Гуннар швидко відскочив убік. Тієї миті двері до спальні відчинились і вода з шаплика навальною тропічною зливою ринула на того, хто з'явився на порозі.

А з'явилася панна Шуліка. На жаль, у такому випадку тільки одна особа може втриматись від сміху — та, яку облито. Отже, панні Шуліці легко було не сміятись, але хлопці приглушено захихотіли. І серед того хихотіння почувся якийсь надривний, моторошний регіт. То реготав Расмус. Якусь мить, страхітливу мить, реготав, а тоді враз замовк, розпачливо чекаючи лиха. Адже він розумів, що мало статися лихо.

Панна Шуліка була дуже стримана людина, і тепер вона також стрималася. Тільки струснулася, наче мокрий пес, і сердито втупила очі в Расмуса.

— Тепер я не маю на тебе часу, — сказала вона. — Ми побалакаємо потім. — Тоді гучно заляскала в долоні й гукнула: — За півгодини всі збираються на подвір'ї! Ви встигнете помитись, прибрати спальню й попоїсти.

Після цих слів панна Шуліка вийшла, не глянувши на Расмуса. Коли вона зникла, зчинився радісний гомін.

— Ну й улаштував ти їй купіль, — сказав Великий Петер. — Цього разу ти, Расмусе, добре постарався.

Але Расмуса не тішило те, що він добре постарався. Погано почався в нього день. Так не починається день дивовиж, коли він міг би отримати собі батьків. А от кару отримає, і, мабуть, страшну кару, бо ж він зробив страшний вчинок. Він мерз від страху й тривоги, його худе тіло аж тіпалося.

— Одягнися, ти весь посинів з холоду, — сказав Гуннар і додав тихіше: — Це через мене ти облив Шуліку.

Расмус, цокаючи зубами, надяг на себе сорочку й штани. Байдуже, хто винен, адже ні він, ні Гуннар не сподівалися, що все скінчиться так погано. Проте він боявся, розпачливо боявся тієї кари, яку вигадає для нього Шуліка. Коли хтось робив щось справді погане, то панна Шуліка часом шмагала винного різками. Одного разу вона відшмагала Великого Петера за те, що він трусив яблука у священиковому садку, і Елува, який так розсердився на тітку Ольгу, що крикнув на неї: "Переварка!" Звичайно, його теж відшмагають у кімнаті панни Шуліки.

"Але як вона вдарить мене, я помру, — подумав Расмус. — Просто візьму й помру, і так буде найкраще".

Адже він хлопчик-сирота з рівним чубом, якого ніхто не хоче взяти за свого, то можна й померти.

Расмус був і далі пригнічений, коли вийшов із дітьми на подвір'я. Панна Шуліка вже чекала на них, убрана в ошатну чорну сукню й білий, цупко накрохмалений фартух. Вона заплескала в долоні й сказала:

— Ви, мабуть, чули, що в нас сьогодні будуть гості. Скоро приїдуть одні пан і пані поглянути на вас і трохи поговорити з вами. Ви собі грайтеся, як звичайно. Та було б добре, якби ви поводилися трохи чемніше, ніж завжди. Ну йдіть, починайте гру!

Расмусові не хотілося починати гру. Йому здавалося, що він уже ніколи не захоче гратися. Натомість він виліз на свою улюблену розсоху на липі. Там він міг спокійно думати й водночас кидати оком на дорогу, щоб не проґавити, коли над'їдуть купець із дружиною. Бо хоч він уже не мав надії, що ті люди виберуть його, а однаково цікаво було поглянути, які вони на вигляд.

Він сидів під зеленим шатром і чекав на гостей. Черепашка і п'ять ере лежали у нього в кишені штанів. Він витяг їх і ще раз оглянув: усе-таки приємно було тримати їх у руці.

"Мої скарби, — зворушено подумав він. — Мої найдорожчі скарби".

Так, його спіткало лихо, але все-таки він тішився своїм незвичайним багатством.

Врешті почувся невиразний цокіт копит. Той цокіт ближчав, і скоро на закруті з'явилася бричка. Двоє гнідих коней шпарко мчали в куряві сільської дороги, та коли повіз досяг брами, візник зупинив їх голосним "Тпру!".

У бричці сиділи якийсь пан і пані. А яка ж та пані була гарна! Вона була у блакитному капелюшку з білими перами, що хиталися над її викладеним у високу зачіску білявим волоссям, та ще й затулялася від сонця білою мереживною парасолькою, але тепер відхилила її назад, тож

Расмус бачив її вродливе обличчя. Ясна бавовняна сукня теж була дуже гарна, широко обшита знизу мереживом, і, висідаючи з брички, пані притримувала її маленькою білою ручкою. Расмусові здавалося, що вона така гарна, як добрі феї в казках. Низенький пухкий чоловічок, що допомагав їй висісти з брички, не був такий гарний. У ньому не було нічого казкового, зате він мав крамницю, повну солодцевих паличок і карамельок, а це багато важило.

Пані з парасолькою зайшла дрібним легеньким кроком у браму, яку чоловік притримав для неї. Расмус нахилився скільки міг, щоб не пропустити жодної дрібниці з її казкової зовнішності. А що, коли б така пані була його матір'ю, як би він себе почував?

— Мати, — стиха промовив Расмус, ніби на пробу. — Мати.

О, якби й сьогодні ще був його день дивовиж! Тоді ця гарна пані зрозуміла б, що з усіх дітей, з цілого притулку він найкращий і треба взяти собі за дитину саме його. Тоді вона" сказала б, тільки-но побачивши його: "О, дивись, тут є саме такий хлопчик із рівним чубом, якого ми хочемо мати за сина". І купець кивнув би головою і сказав би: "Так, він якраз пасуватиме до крамниці, мабуть, зможе обслуговувати відділ карамельок".

І коли панна Шуліка захотіла б забрати його до своєї кімнати й дати йому різок, купець сказав би: "Будь ласка, не чіпайте нашого хлопця".

Потім вони відразу забрали б його з собою в бричку і він тримав би ту гарну пані за руку, а Шуліка зі своєю різкою зупинилася б біля брами і аж рота роззявила б з подиву. І слухала б, як віддаляється стукіт копит, коли бричка вирушила б у дорогу. А потім уже нічого не чула б і, сплакнувши, сказала б: "Ну, от і поїхав Расмус!"

Він зітхнув. Якби ж то не було на світі стільки кучерявих дівчат! Грети, і Анни-Стіни, і Ельни — аж трьох у самому лише їхньому притулку. І ще Елін, але вона трохи чудна, тож її, мабуть, вони не захочуть.

Він квапливо зліз із дерева. Купець із дружиною були вже на подвір'ї і кожної миті могли наштовхнутися на кучеряву дівчину. Треба хоч показатися раніше, тоді нехай самі прикидають, чи він їм годиться.

Расмус рішуче рушив на подвір'я, де панна Шуліка саме вітала прибулих.

— Ходімо, вип'ємо кави в садку й тим часом побалакаємо, — мовила вона всміхаючись до гостей усім обличчям. — Ви посидите й поглянете на дітей.

Гарна пані також усміхалася, але усмішка в неї була якась несмілива. Вона боязко скинула очима на дітей.

— Так, ми поглянемо, кого б…

Чоловік підбадьорливо поплескав її по плечі.

— Авжеж, авжеж, — мовив він, — усе буде добре. А поки що справді ходімо вип'ємо кави.

Діти гралися у м'яча на майданчику поряд. Їм наказано гратися, і вони гралися. Але то була жалюгідна гра, до якої ніхто не мав охоти. Хіба кортітиме гратися, коли, може, майбутнє кожного з них залежало від того, як він цього ранку поводився, який мав вигляд. Діти крадькома позирали на тих, що сиділи біля столика під бузковим живоплотом. Над майданчиком нависала глуха тиша. Ніхто не сперечався, ніхто не сміявся, чути було тільки стукіт, коли хтось підгилював м'яча, і цього літнього ранку той стукіт здавався якимось дивно прикрим.

Боязко, мов ягня, що відбилося від отари, Расмус скрадався за живоплотом. Він не знав, що панна Шуліка та її гості розташувалися біля садового столика, а коли помітив їх, було вже пізно повертати на іншу стежку. Довелося пройти повз них. Расмус ступав на диво негнучкими ногами, тіло його було вкрай неповоротке. Він крадькома зиркнув на Шуліку, бо опинився дуже близько від неї, так близько, що аж неприємно, і спіткнувся, кваплячись якнайшвидше дійти до дітей на майданчику та змішатися з ними. Він похапцем глянув і на гарну пані. Тієї самої миті вона підвела на нього очі. Від її погляду Расмус ніби задерев'янів. Він стояв, не годен зрушити з місця, тільки розгублено дивився на неї.

— Расмусе, — гостро почала панна Шуліка, але стрималась. Як не як, а її гості приїхали дивитися на дітей.

— Тебе звати Расмусом? — спитала гарна пані. Расмус не міг говорити, лише кивнув головою.

— Хоч би ти вклонився, коли до тебе звертаються, — підказала йому панна Шуліка.

Расмус почервонів і швидко вклонився.

— Хочеш тістечка? — спитала купчиха й узяла одне тістечко з хлібниці.

Расмус кинув швидкий погляд на панну Шуліку. Він не знав, чи йому треба взяти ласощі, чи відмовитись.

Панна Шуліка кивнула головою, — і він узяв тістечко.

— Хоч би ти вклонився, коли береш гостинця, — знов нагадала панна Шуліка.

Расмус почервонів ще дужче і вклонився вдруге. Він нерішуче стояв на місці. Що йому робити далі? Чи йти, чи залишитися тут? їсти тістечко він також не зважувався.

— Біжи гратися, — мовила панна Шуліка, і Расмус помчав від неї, як вихор.

Він сів на моріжку біля майданчика й заходився їсти тістечко. На душі в нього було сумно. Адже він повівся, як бовдур, навіть не знав, що треба вклонитися. Тепер купчиха, певне, думає, що він якийсь пришелепуватий.

Сонце підбивалося дедалі вище. Стояв ясний літній день, та ще й не треба було йти полоти картоплю. Проте для дітей із Вестергаги цей день однаково був важкий, сповнений болісного чекання. Вони скоро перестали гратися в м'яча, жодне не мало більше сили вдавати, що гра його розважає. Діти не знали, як використати несподіваний вільний час, який триватиме рівно доти, доки ті, що приїхали, когось виберуть. У дітей ще не було такого тяжкого ранку. Вони пригнічено стояли купками на майданчику і крадькома пасли очима пані з парасолькою, її чоловік і далі сидів біля столика й читав газету, отже, вибирати явно мала вона. І вона ходила від однієї купки до другої, розмовляла з кожним по черзі, трохи силувано, трохи несміливо, властиво, не знаючи, про що говорити з цими бідолашними дітьми, що так чудно дивилися на неї.

Найжалісливіше з усіх дивився той хлопчик, що звався Расмус. У його очах немовби світилось благання, в темних очах, надто великих для його худенького веснянкуватого личка.

Але й багато інших дітей жалісливо просили очима звернути на них увагу. Серед них і он та дівчинка, мила пухкенька дівчинка з рум'яними щічками й хмарою ясного кучерявого волосся над лобом. Її не можна було не помітити, бо вона вперто трималася гості, хоч куди б та йшла. Мала простодушна істота, єдина з дітей, що зважувалась відповідати, коли до неї всміхалися.

Пані з парасолькою підбадьорливо погладила її по щоці.

— Як тебе звати, дитино?

— Грета, — відповіла дівчинка з білявими кучерями і зграбно присіла в поклоні. — Яка у вас, тітко, гарна парасолька.

Тітка махнула парасолькою, їй самій вона здавалася гарною. Але скінчилося тим, що парасолька впала на траву. І не встигла гостя нахилитися по неї, як Грета вже була там. І не лише Грета. Расмус стояв зовсім поряд, якомога ближче до гарної пані, й тепер кинувся до парасольки. О, нарешті він покаже, що теж може бути чемний!

— Пусти! — крикнула Грета й смикнула парасольку до себе.

— Ні, я… — почав Расмус.

— Пусти! — Грета знов смикнула парасольку.

І раптом Расмус нажахано застиг із держаком від парасольки в руці. Решта її залишилася в Грети. Вона також завмерла з ляку. А коли нарешті збагнула, що сталося, то гірко заплакала.

Тієї миті надбігла панна Шуліка.

— Ти знов щось накоїв, Расмусе! — крикнула вона. — Ти сьогодні наче сказився. Коли ти вже навчишся поводитись так, як люди!

Расмус почервонів, мов рак, очі йому з образи й відчаю затуманили гарячі сльози. Купчиха й сама відчула себе нещасною, побачивши таке велике дитяче горе.

— Нічого, це не біда, — лагідно мовила вона, — держак можна знов прикрутити. Мій чоловік зараз усе зробить.

Вона взяла свою розшарпану парасольку і квапливо подалася до чоловіка, що й досі не встав з-за столика. Грета похапцем витерла сльози й побігла за нею, мов цікаве цуценя. Вона стала за кілька кроків і пильно спостерігала, як купець прикрутив держака й парасолька знов стала ціла.

— Як гарно, що її можна полагодити, — вдоволено мовила Грета. Вона всміхнулась, і її ясне кучеряве волосся замерехтіло на сонці.

А Расмус зник. Він подався зі своїм соромом і легкодухими слізьми до відходка. То був спокійний притулок для поранених душ, найкращий сховок для їхнього горя. В купі понадриваних газет завжди можна було прочитати щось цікаве й на хвилину забути про всіх гарних купчих у цьому жорстокому світі й про мереживні парасольки. Расмус сидів у глибокій задумі й читав. І справді, йому пощастило — в газеті таки було щось цікаве. Витріщивши очі, він читав по складах те, що там було написане:

"Напад на фабрику в Санде.

Страхітливий напад стався вчора на фабриці в Санде. Двоє замаскованих чоловіків удерлися до контори фабрики і, погрожуючи пістолетами, змусили службовця віддати їм гроші з каси, призначені на тижневу платню робітникам. Після цього грабіжники зникли, не лишивши по собі жодних слідів".

Расмус уявив собі замаскованих грабіжників і аж затремтів з хвилювання. Тієї миті він зовсім забув про купчиху.

Та коли купець із дружиною через дві години від'їздили з Вестергаги, він стояв біля брами й довго дивився вслід бричці. На задньому сидінні

видно було Грету, її ясна голова витикалася поряд із блакитним капелюшком, оздобленим білими перами. Ось Грета й поїхала… І напевне тримала за руку гарну пані. Ось вона й поїхала.

Розділ третій

— Що ти тепер скажеш? — мовив Гуннар, коли бричка зникла. — Вони завжди вибирають дівчат із кучерявим волоссям, я ж тобі казав.

Расмус кивнув головою. Так воно й було. Хлопці не мали жодної надії, якщо поблизу були кучеряві дівчата.

А все ж таки невже зовсім неможливо, щоб десь на світі знайшлася людина, яка захотіла б мати за дитину хлопчика з рівним чубом? Хтось єдиний… десь… далеко за поворотом дороги.

— Слухай, я знаю, що треба зробити, — жваво сказав Расмус. — Треба втекти звідси й самому напитати собі батьків.

— Як це? Яких батьків? Гуннар нічогісінько не розумів.

— Таких, що захочуть тебе. Коли не буде з кого вибирати, їм доведеться взяти тебе, хоч ти й не кучерявий.

— Ти таки йолоп, — мовив Гуннар. — Уявляю собі, як ти пішов би до Шуліки й сказав: "Вибачте, я сьогодні не можу полоти картоплю, бо мені треба йти напитати когось, хто б захотів узяти мене за дитину".

— Сам ти йолоп. Звичайно, треба йти, не спитавшись Шуліки. Втекти звідси, збагнув?

— Аякже, тікай, — мовив Гуннар. — Ти любесенько вернешся, коли зголоднієш, і якщо досі тобі не давали різок, то тоді неодмінно дадуть.

Коли Гуннар згадав про різки, Расмус здригнувся. Як можна було забути про те страхіття, що чекало на нього? Адже панна Шуліка мала дати йому різок, він був майже певен цього. Від цієї думки Расмус весь похолов.

— Ходімо краще гратися в м'яча, — сказав Гуннар. — Ти ж бо не думаєш тікати зараз?

Гуннар поклав йому руку на плече. Він був добрий, і його рука ніби захищала Расмуса. Йому полегшало, і він пішов із Гуннаром на майданчик.

Там усі оточили колом Великого Петера, що манірно всміхався й дріботів ногами, вдаючи з себе купчиху.

— Як тебе звати, дитино? — мовив він і погладив Елува по голові. — Тобі ж гарно у Вестергазі, правда? Ти бачив колись машину? Ти мочишся в штанці?

Ніхто не чув, щоб останні слова купчиха справді казала, а проте всі вдоволено зареготали. Приємно було познущатися з тієї пані, яка принесла їм стільки таємного хвилювання й стільки таємної туги і яка більше ніколи не повернеться, з пані, яка приїздила в гарному блакитному капелюшку і з мереживною парасолькою.

— Ану гляньте на хлопця з шапликом! — вигукнув Великий Петер, коли Расмус із Гуннаром підійшли до гурту. — Які штуки з водою ти думаєш показати завтра Шуліці?

Расмус не мав ніякого бажання говорити про штуки з водою, та коли вже Великий Петер зласкавився звернутись до нього, треба було показати себе.

— Та, мабуть, попрошу в садівника шланга й добряче поллю її, — зарозуміло відповів він.

Усі схвально засміялися, і підбадьорений Расмус повів далі:

— Або роздобуду пожежну помпу і як слід обмию її. Дивно, що ніхто не засміявся з цих його слів. Діти раптом заніміли, тільки дивилися на щось позад Расмуса. В нього прикро залоскотіло в животі. Він і собі обернувся глянути, що там таке.

То була Шуліка. Шуліка в чорному плащі з буфами на рукавах і в ошатному капелюшку на голові. Тітка Ольга казала, що вона мала йти до священика на каву… Господи боже, чого ти привів її сюди саме цієї миті?

— Он що, ти мене як слід обмиєш, — мовила панна Шуліка зовсім не сердито — здавалося, це її навіть розважало. — З'явишся завтра до мене в кімнату о восьмій годині, й побачимо, хто кого обмиє.

— Добре, шанно Пуліко… — плутаючи слова, відповів Расмус. Він не тямився з ляку.

Панна Шуліка втомлено похитала головою.

— "Шанно Пуліко"… Просто не збагну, що сьогодні з тобою діється, Расмусе.

І вона пішла. Тепер Расмус знав, що його ніхто не врятує. Він напевне пропав, пропав навіки. Різок йому не минути, та він і визнавав, що заслужив їх. Не можна було безкарно наробити за один день стільки дурниць.

— Пусте, вона б'є не дуже боляче, — спробував його втішити Великий Петер. — Це зовсім не страшна кара. Нема тобі чого хнюпитись.

Та Расмуса досі ще не били різками, і він був певний, що не витримає такої кари. Нізащо в світі не витримає. Ох, чому він не сидить поряд із купчихою і не їде геть із Вестергаги! Отже, якщо все зважити, для нього лишається тільки одне — тікати. Він не переживе ночі з думкою про те, що вранці доведеться йти до панни Шуліки, щоб вона відшмагала його. Але ж не вирушить він у дорогу сам! Із ним мусить піти й Гуннар… мусить! Він побалакає з Гуннаром, проситиме і благатиме його, щоб той тікав разом із ним. Не можна гаяти часу. Годин за дві їм треба вже вирушати.

Нарешті цей довгий день скінчився. Пора було йти спати, але ніхто не квапився лягати. Панни Шуліки не було, і чергувала тітка Ольга. А діти її не слухали. Дівчатка ще скорилися, коли вона гримнула на них, але хлопців їй довелося заганяти в ліжко, мов упертих бичків. Нікому не хотілося заходити в спальню й лягати, коли надворі стояв такий чудовий, ясний літній вечір.

Расмус весь час тримався біля Гуннара і, коли вони роздягалися, прошепотів йому:

— Гуннаре, я вирішив тікати цієї ночі. Ти ж підеш зі мною?

У відповідь той дав йому доброго штовхана і сказав:

— Не верзи дурниць. Чого тобі тікати?

Расмус не хотів признаватись, що злякався різок, тому відповів:

— Досить із мене цього притулку. Я хочу пошукати собі іншого місця.

— Ну що ж, тікай, — спокійно мовив Гуннар. — Тільки шкода мені буде тебе, коли ти повернешся.

— Я ніколи не повернуся.

Його слова забриніли моторошно. Расмус сам здригнувся, коли їх вимовив. Він жив у Вестергазі з самого малку, не пам'ятав жодної іншої домівки й жодної матері, крім панни Шуліки. Справді страшно було собі уявити, що він має зникнути назавжди. Та й не міг він собі уявити, що вже не побачить Шуліки. Не тому, що любив її, а однаково… Колись, кілька років тому, одного вечора, як Расмусові стріляло у вусі, вона взяла його на коліна. Він був прихилився до її плеча, і вона заспівала йому: "Немає кращого на світі". Він тоді так любив її, ще довго любив і навіть мріяв, щоб у нього знов почало стріляти У вусі. Але у вусі йому вже не стріляло, панна Шуліка більше не турбувалася про нього і майже ніколи не гладила по голові, коли ввечері робила обхід. А тепер вона хоче відшмагати його. Буде більше ніж справедливо, як він утече. А однаково… Йому самому здавалися страшними слова: "Я ніколи не повернуся".

Та ще й Гуннар. Каже, що не тікатиме з ним. Отже, Расмус і його більше ніколи не побачить. А це найгірше з усього. Уявити собі, що він не побачить більше Гуннара, найкращого свого приятеля! їхні ліжка стояли поряд, вони сиділи в школі на одній лавці й колись стали побратимами: за курником прокололи собі пальці і змішали свою кров. А тепер Гуннар не хоче тікати з ним! Расмус аж розсердився на нього.

— Ти що, думаєш справді обрости мохом у Вестергазі?

— Ми побалакаємо про це, коли ти повернешся, — відповів Гуннар.

— Я ніколи не повернуся, — запевнив його Расмус і від своїх слів знов здригнувся.

Того вечора у спальні було гамірно. Адже Шуліка пішла в гості, а з тітки Ольги можна скільки завгодно варити воду, сказав Великий Петер. Хлопці билися, жартували, викидали різні коники і все не хотіли лягати, аж поки з'явилася тітка Ольга, червона з люті, й заявила, що розкаже

все панні Шуліці. Тоді вже довелося залізти в ліжка. Але й там не обов'язково було спокійно лежати і чекати сну.

— Я королівської крові, — почав Альбін у своєму кутку. Він завжди так починав, тому його прозвали "Альбін королівської крові". Він запевняв, що його батько походить із королівської родини й що сам він опинився у Вестергазі помилково.

— Опинився тут, як був іще гарненьким немовлям, — сказав він. — Та коли я виросту, то знайду свого батька, і тоді побачимо, чия правда. Той, хто був до мене добрий, отримає подарунки, багато різних подарунків.

— Дякую, ваша величносте, — мовив Великий Петер. — Розкажіть, що ми отримаємо.

Вони постійно поверталися до цієї гри. Ніхто, крім самого Альбіна, не вірив, що він королівської крові, й ніхто, крім того ж таки Альбіна, не вірив, що він колись зможе подарувати комусь бодай п'ять ере. Та всі діти мріяли про речі, яких вони ніколи не мали й ніколи не отримають, тому залюбки слухали, як Альбін, лежачи в ліжку вечорами, роздаровував праворуч і ліворуч велосипеди, книжки, веселі ігри.

Расмусові також подобалася ця розвага, та сьогодні в нього було тільки одне бажання: щоб усі якнайшвидше поснули. Його ніби напала якась сверблячка. Наче всі неприємності того дня залізли йому під шкіру і ятрили її, підганяли його, щоб він швидше вирушав. За відчиненим вікном стояла ясна літня ніч. Усе огорнула глибока тиша, і в тій тиші не було ніяких різок, що їх треба боятися. І, може, десь там, ген далеко, для хлопчика-сироти з рівним чубом було краще місце, ніж Вестергазький притулок.

Расмус на хвилину задрімав, але прокинувся від власного неспокою і відчув, що пора йти. У спальні тепер було тихо. Тільки Елув, як звичайно, хропів і тихо сопіли інші хлопці. Расмус обережно підвівся з постелі й

перебіг очима по рядах ліжок, щоб переконатися, чи всі сплять. Хлопці спали. Альбін королівської крові уві сні щось мурмотів. Еміль кидався, як завжди, але всі спали. Навіть Гуннар. Його скуйовджена голова тихо й мирно лежала на подушці. Його не турбувало те, що цієї хвилини з Вестергазького притулку зникає його найкращий приятель. Расмус зітхнув. Як Гуннар зажуриться, коли прокинеться вранці й побачить, що Расмус справді втік! Він не сказав би так спокійно: "Що ж, тікай", — якби щиро повірив, що Расмус таки надумав утекти. Він не розумів, що Расмус мусив тікати, бо це легше, ніж різки. Расмус знову зітхнув. Інші хлопці, звичайно, вважали, що різки — не таке страшне лихо, щоб через них переживати. Це тільки він волів би, ну майже волів би померти, ніж дістати різок.

Він якомога тихіше виліз із постелі й одягнувся. Серце в нього стукотіло якось дивно, ноги теж були якісь дивні, вони напевне не хотіли тікати, а то чого б так тремтіли.

Расмус засунув руку в кишеню. Там він тримав черепашку й монету. П'ять ере — не такий великий скарб, щоб пускатися з ним у дорогу, але… принаймні з голоду не помреш. Булочку й чашку молока він завжди може на них купити. Черепашка була гарна й прохолодна на дотик, але за неї нічого не купиш. Її він залишить. Черепашку візьме Гуннар на пам'ять про свого навіки відданого приятеля з сирітського притулку. Коли він уранці прокинеться, Расмуса тут уже не буде, але на краєчку його ліжка лежатиме гарна-прегарна черепашка.

Расмус проковтнув клубочок у горлі й поклав черепашку на краєчок свого ліжка. Він трохи постояв, стримуючи плач і дослухаючись до глибокого подиху Гуннара. Тоді простяг руку до його голови на подушці й обережно погладив брудним, потрісканим вказівним пальцем його шорсткого чуба. Властиво, не погладив, він тільки хотів доторкнутися до свого найкращого приятеля востаннє, бо вже ніколи більше не доторкнеться.

— Прощавай, Гуннаре, — тихо промурмотів він.

І тихо рушив босоніж до дверей. Там він зупинився й прислухався. Серце в нього калатало в грудях. Потім він відчинив двері рукою, що з напруження вкрилася холодним потом, і знов зупинився, лаючи двері, які так страхітливо рипіли.

Сходи вниз до кухні теж рипіли. Ох, якби зараз надійшла панна Шуліка, що б він їй сказав? Що в нього болить живіт і йому треба вийти? Ні, так легко панну Шуліку не обдуриш.

Не завадило б узяти з собою якихось харчів. Расмус поторсав двері до комори. Замкнені. Хлібниці в кухні теж виявилися прикро порожні. Він знайшов тільки маленьку жалюгідну скоринку і сховав її до кишені.

Тепер можна й вирушати. Вікно в кухні було відчинене. Треба тільки вилізти на стіл біля нього, і він одним скоком опиниться на волі.

Та тієї миті він почув кроки на посиланій жорствою стежці. Кроки, яких не можна було сплутати ні з чиїми іншими. Це верталася з гостей у священика панна Шуліка.

Расмус відчув, як під ним підігнулися ноги. Тепер він пропав. Якщо Шуліка зайде через кухню, йому нема порятунку. Бо як він пояснить, чого опинився в кухні об одинадцятій годині ночі?

Він прислухався, похоловши з ляку. Мабуть, є ще невеличка надія, що завідувачка зайде через веранду.

Даремна надія! Ось її хода вже почулася в сінях, ось вона береться за дужку дверей. Расмусові закляклі ноги раптом ожили, і він шаснув під складаний стіл. Потім натяг і обсмикав скатертину, щоб якомога більше затулити себе. Наступної миті панна Шуліка була вже в кухні. Расмусові здалося, що настала його остання година. Бо хіба така нажахана людина може вижити? Серце його мало не вискакувало з грудей.

Білої літньої ночі у великій старомодній кухні було добре видно кожен куток. Панні Шуліці досить тільки ледь опустити очі, і вона помітить Расмуса, що сидить під столом, наче переляканий заєць.

Та в панни Шуліки, видно, було на думці щось інше. Вона спинилася посеред кухні й замурмотіла сама до себе:

— Клопіт… клопіт… Самий клопіт, і більше нічого!

Хоч який Расмус був нажаханий, а однаково це мурмотіння вразило його. Який у завідувачки був клопіт? Подумати тільки, він так і не довідається, який у неї клопіт. Бо ж він бачить її востаннє. Принаймні сподівається, що востаннє.

Панна Шуліка, стоячи посеред кухні, вийняла з капелюшка шпильку. Потім тяжко зітхнула і вийшла з кухні. Двері, легенько хряснувши, зачинилися за нею, і Расмусові здалося, що кращого звуку він не чув у житті.

Він і далі сидів під столом, напружено прислухаючись. Так він почекав кілька болісних секунд, тоді якомога швидше виліз на підвіконня, незграбно стрибнув униз і опинився в траві. Трава була мокра від роси і здалася йому, босому, холодною. Повітря теж було прохолодне, зате дихалося ним легко. Це було повітря волі. Так, він став вільний, хвалити бога, тепер він вільний!

Та радість його виявилась передчасною. Пролунав звук, який так його налякав, що він мало не збожеволів. Вікно в кімнаті панни Шуліки нагорі зненацька відчинилося. Расмус почув, як дзенькнула защіпка, й побачив у ньому високу темну постать панни Шуліки, що дивилася в його напрямку. З розпачу він притулився до стовбура яблуні так, ніби хотів прирости до нього. І затамував подих, чекаючи, що буде далі.

— Там є хтось? — гукнула панна Шуліка.

Расмус затремтів від того голосу, який так добре знав. Він розумів, що найкраще озватися до неї, перше ніж вона помітить його. Буде гірше, якщо він мовчатиме. Але губи в нього так тремтіли, що він не міг вимовити й слова, тільки стояв, нажахано втупивши очі в темну постать у відчиненому вікні. Йому здавалося, що панна Шуліка дивиться просто на нього і ось-ось погукає його на ім'я.

Дивно, але вона не погукала його, а зненацька знов зачинила вікно і зникла в кімнаті. Расмус відітхнув з полегкістю. Він невиразно бачив її в глибині кімнати. Та ось вона ввімкнула світло, в кімнаті стало видно, і він помітив тінь панни Шуліки на стіні з блакитними шпалерами та фотографією королівської родини. Подумати тільки, він більше ніколи не побачить цієї фотографії і картини з зображенням Ісуса перед Пілатом, що висіла на протилежній стіні. Шкода, бо на них так приємно було дивитися, коли доводилося з якоїсь нагоди заходити до кімнати панни Шуліки. Та тепер, хвалити бога, такої нагоди вже не буде, завтра о восьмій він не прийде до неї, цього він уже був певен, і нехай собі тими картинами милується хто хоче.

Йому кортіло швидше піти геть, проте він не міг відірватися від стовбура, поки довга тінь танцювала по стінах. Було страшно й цікаво стояти тут, у садку, і дивитися на Шуліку, коли вона цього не знала.

"Прощавайте, люба моя, — подумав Расмус, — ви могли б частіше гладити мене вечорами, тоді б я напевне залишився, а так прощавайте, люба моя, бачите, як воно виходить".

Може, панна Шуліка почула, що він думав? Бо вона опустила завісу. Наче попрощалася з ним. Наче замкнула від нього цілий Вестергазький притулок і залишила його самого надворі серед ночі.

Расмус і далі стояв у затінку яблунь і дивився на будинок, що був його домівкою. Це був білий старомодний будинок, і тепер, уночі, з темними шибками, оточений темними крислатими деревами, він

здавався дуже гарним. Принаймні Расмусові здавався гарним. Бо тітка Ольга казала, що це жахлива стара руїна, в якій неможливо підтримувати чистоту. Певне, що є кращі житла. Він повинен знайти собі справді гарне місце — адже на світі є багато купчих.

Расмус побіг мокрою травою поміж яблунями до брами. За нею в'юнилася дорога. Літньої ночі вона була схожа на широку сіру стрічку. І Расмус побіг тією стрічкою...

Розділ четвертий

"Я не боюсь на стежині зеленій..." — так мовилося в одному вірші, якого читала вчителька в школі. У вірші йшлося про хлопчика, що також був уночі сам надворі.

Хіба він гірший за того хлопчика-вугляра? Та як же страшно бути самому, він до такого не звик. У притулку його весь час оточували люди, і коли він хотів бути сам, то мусив ховатися у відходку або вилазити на липу.

У Вестергазі діти справді шукали самоти. Але самота в полі серед літньої ночі була для нього цілком нова. Такої непорушної тиші, як тієї прохолодної, безвітряної ночі з блідими зірками, Расмус іще ніколи не переживав, і вона його лякала. Він боявся тієї тиші й того дивного примарного світла, в якому все здавалося несправжнім. Він тільки вві сні бачив краєвиди, що купалися в такому непорушному світлі, і досі не знав, що саме такий вигляд мають літні ночі.

Зляканий і змерзлий, Расмус чимдуж біг дорогою. Його босі ноги виляскували по землі. Він поспішав. Головна дорога була небезпечна: якби йому там хтось трапився, то зрозумів би, що він утікач. Та була ще бічна дорога через луки. Адже й вона вела у світ. Вузенький звивистий путівець, яким узимку возили дерево, а влітку — молоко з пасовиська, куди виганяли худобу. Там уже напевне ніхто не зустрінеться й не

здивується, що він робить тут сам серед ночі. А однаково Расмус трохи завагався, перше ніж ступити на той путівець. Шлях був наче зачарований і викликав у його серці острах. Навколо темніли кущі ліщини й сумно шелестіли осики, хоч їх майже не ворушив вітер. Чого ті осики так тремтять і чого їхній шелест такий сумовитий?

"Я не боюсь на стежині зеленій..." Ні, він не боїться, та все-таки хай би Гуннар був із ним. Якби можна було саме тепер триматися за чиюсь руку. Тіні здавалися темними, як ніколи. Весь світ був непорушний, ніби мертвий. Усі тварини і пташки спали, і всі люди також, тільки він ішов самотою і боявся. Дуже боявся на стежині зеленій, авжеж, боявся, не так, як той відважний хлопчик-вугляр. "Далі ж у лісі аж серце холоне", — мовилося в тому самому вірші, і це була правда.

А ще Расмус дуже зголоднів. Він засунув руку в кишеню, витяг скоринку і з'їв її, та шлунок однаково здавався порожнім, і він стурбовано думав про те, чи в світі знайдуться якісь добрі люди, що нагодують самітного хлопця з сирітського притулку, навіть коли через свій рівний чуб він не підходить жодним названим батькам.

Расмус був голодний. І втомлений. Треба спробувати знайти якесь місце, де можна було б поспати. Ще не зараз. Зараз йому ще не можна відпочити. Він мусить відійти якомога далі від Вестергаги, поки настане день. Поки там помітять, що його нема в ліжку. А коли помітять, який там зчиниться переполох! Може, Шуліка пошле на пошуки поліцію.

Від цієї думки Расмус знов заквапився. Засунувши руки в кишені, нахилившись уперед, він біг підтюпцем і дивився тільки поперед себе, намагаючись не звертати погляду вбік, де залягали глибокі тіні. Так він тікав, відчуваючи себе страшенно самітним. І йому здавалося, що його втечі не буде кінця.

Коротка літня ніч стає довгою, коли хтось мандрує дорогами. Мандрує цілу вічність, поки ноги перестають його слухатись. Поки в нього

несамохіть опадають повіки і він іде такий сонний, що голова хилиться додолу. Настає світанок, сонце кидає перше проміння між дерева, але він не помічає цього. Іскриться трава, павутиння, блищать краплі роси на листі привороття, хтозна-куди зникає легенька ранкова імла, а на вершечку найближчої берези сидить ранній дрозд і виводить свої перші радісні трелі. Але він їх не чує. Бо він стомлений і сонний. Невимовно сонний.

Та ось подорожній нарешті надибує невелику клуню, з тих, у яких полюбляють ночувати волоцюги. Вона стоїть посеред луки і всім своїм сірим виглядом ніби запрошує до себе. О цій порі року такі клуні повні сіна.

Расмус насилу відхилив важкі двері. Всередині було тьмяно й тихо і приємно пахло сіном. Расмус глибоко зітхнув, наче аж схлипнув, і впав на сіно. Він уже спав.

Расмус прокинувся, бо дуже змерз і стеблина залоскотала йому в носі. Він рвучко сів, не пам'ятаючи, де він і як сюди добрався. Та раптом усе згадав, і з почуття безмежної самоти на очах у нього виступили сльози.

Боже, який він нещасний! Бути втікачем виявилося багато важче, ніж він думав. Він уже затужив за Вестергазьким притулком, за Гуннаром, за теплою постіллю і за ранковою молочною кашею. Атож, Расмус уже оплакував притулок, як утрачений рай. Звичайно, хлопцям там часом перепадало, але то була менша біда, ніж лишитись у світі самому, як палець, закоцюблому й голодному, як ось він. Крізь щілини просмикувалися тоненькі промені сонця. День сьогодні теж гарний, принаймні не доведеться так по-свинському мерзнути. Расмус був одягнений у сорочку й буденні штани з сірої грубої вовни, які тітка Ольга полатала йому на колінах. Але однаково так змерз, що аж зубами цокотів. Найкраще було б лягти й знов заснути, та хіба заснеш у такому холоді! Расмус сидів на сіні й понуро стежив за порошинками, що танцювали в сонячному промінні.

Раптом він щось почув. Почув щось жахливе, від чого затремтів усім тілом, з голови до п'ят. Зовсім близько від нього хтось позіхнув. Він був не сам у цій повітці! Хтось іще спав тут цієї ночі. Расмус злякано повів навколо очима, щоб побачити, хто то. Й помітив, що з-за великої в'язки сіна витикався жмут темного, ледь рудуватого кучерявого чуба. Хтось позіхнув за в'язкою, а потім Расмус почув чийсь голос:

Ой, рута, рута,

вночі і вдень покута,

а вранці справжня скрута.

Нарешті з-за в'язки вигулькнула ціла голова, ціле обличчя, кругле, неголене, з темною щетиною. Двоє прищулених очей вражено втупилися в Расмуса, тоді кругле обличчя розпливлося в широкій усмішці. Незнайомець на вигляд був зовсім не страшний. І не страшний був його сміх, схожий на куряче кудкудакання. Засміявшись, він сказав:

— Моє шанування!

— Моє… шанування, — невпевнено відповів Расмус.

— Чого ти такий наляканий? Думаєш, я їм дітей? Расмус промовчав, і незнайомець повів далі:

— Що ти за один? Як тебе звати?

— Расмус.

Голос його був ледь чутний, він боявся відповідати, боявся й мовчати.

— Расмус… Он як, Расмус, — мовив неголений чоловік і задумливо кивнув головою. — Ти втік із дому?

— Ні, не втік… із дому, — відповів Расмус, не вважаючи, що бреше. Адже Вестергага не була його справжнім домом. Як цей неголений чоловік міг подумати, що зі справжнього дому можна втекти?

— Та не бійся так. Я ж сказав, що не їм дітей, — знов мовив неголений.

— А ви, дядьку, втекли з дому? — обережно спитав Расмус.

Неголений засміявся.

— Дядьку?.. Хіба я схожий на дядька, га? Чи я втік із дому?.. Так, так, ти вгадав. — І він засміявся ще гучніше.

— То ви, дядьку, волоцюга? — спитав Расмус.

— Будь ласка, не зви мене дядьком. Моє ім'я Оскар. Він підвівся з сіна, і Расмус пересвідчився, що він таки волоцюга, бо одяг у нього був геть зім'ятий — і картатий зношений піджак, і штани, що обвисали на ньому з усіх боків. Він був високий, широкоплечий, на вигляд дуже лагідний, а коли сміявся, на неголеному обличчі в нього блищали білі, як сніг, зуби.

— Кажеш, волоцюга?.. Ти чув коли про Райського Оскара? Це я. Райський волоцюга і справжня божа зозуля.

Справжня божа зозуля! Расмус почав прикидати, чи, бува, цей волоцюга не з'їхав з глузду.

— А чого ви божа зозуля? — спитав він. Оскар глибокодумно наморщив лоба.

— Треба ж комусь бути нею. Хтось мусить стати волоцюгою і бути справжньою божою зозулею. Бог хоче, щоб були й волоцюги.

— А він хіба хоче цього? — недовірливо спитав Расмус.

— Хоче, — запевнив його Оскар. — Коли вже він уклав стільки праці, так мозолився, щоб створити цілу землю, то хотів, щоб на ній було все. Втямив? А який же вигляд мала б земля, якби на ній було все, крім волоцюг?

Оскар задоволено кивнув головою.

— Справжня божа зозуля! Ото ж бо.

На цьому слові Оскар засунув руку в рюкзак, що лежав поряд із ним на сіні, й витяг щось загорнуте в газету.

— Тепер годиться поснідати.

Від такої мови Расмус відчув, що його шлунок аж скорчився з голоду. Він так хотів їсти, що ладен був жувати сіно, наче бичок.

— Я ще маю там надворі пляшку молока, — повів далі Оскар.

Він спритно скочив із сіна, підійшов до дверей і відчинив їх навстіж. Двері зарипіли й поволі захиталися на завісах. Від них до клуні простяглося широке полотнище сонячного світла. Оскар зупинився в тому світлі, потягся і зник надворі. Проте скоро повернувся, тримаючи в руці добре заткнуту літрову пляшку з молоком.

— Отже, тепер годиться поснідати, — ще раз сказав він і зручно вмостився на сіні.

Він розгорнув газету й витяг із неї бутерброди. Великі, товсті бутерброди з житнього хліба. Він узяв один і, задоволено мурмочучи, вп'яв у нього зуби. Расмус побачив, що на хліб накладено сала, а кращої їжі за сало він не знав.

Видно, Оскар також любив сало. Він жував, тоді любовно оглядав бутерброд і знов заходжувався жувати. А Расмус аж зблід із голоду. Він намагався дивитися кудись-інде, але не міг. Його очі невблаганно притягали до себе бутерброди, і він відчував, що в роті в нього збирається слина.

Оскар перестав жувати. Він схилив набік голову й зацікавлено глянув на Расмуса.

— Ти ж, мабуть, не їси такої простої їжі, як сало? — мовив він. — Такі, як ти, певне, їдять на сніданок молочну кашу з родзинками, еге ж? А може, все-таки з'їси сала?

Хіба можна відмовитись від райських ласощів, коли їх тобі пропонують?

— Так, дякую, — відповів Расмус, ковтаючи слину. — Дякую, з'їм, якщо ваша ласка.

Оскар мовчки простяг йому скибку хліба — розкішно товсту, розкішно довгу, з двома шматками сала. Расмус підніс її до рота й відкусив… О боже, яке ж смачне солоне сало з житнім хлібом! Він аж очі заплющив з утіхи.

— На ще й молока, — сказав Оскар, і Расмус розплющив очі.

Оскар дав йому бляшаний кухлик, по вінця повний молока, і він заходився пити його великими ковтками. У животі в нього похололо, і він ще дужче змерз, але не зважав на те. Він пив далі, поки в кухлику не залишилося ані краплі.

— Дати ще бутерброд? — спитав Оскар і підсунув йому новий шматок хліба з салом.

— А можна?.. Не шкода?

— Можна, будь ласка, — мовив Оскар. — Сільські господині не скупі, а ця, що мені їх дала, мабуть, відчувала, що я зустріну тебе.

Вони мовчки сиділи на сіні й жували бутерброди, аж поки з'їли все до останньої крихти. Допили вони й молоко, і в Расмуса в животі стало ще холодніше, ніж було досі. Він був наїдений, але весь тремтів.

— Щиро дякую, — сказав Расмус. — Я зроду не їв нічого смачнішого.

— Але ти геть посинів, — мовив Оскар. — Швидше вилазь звідси, щоб трохи зігрівся.

Оскар підвівся, закинув на плечі рюкзак і рушив до дверей. Расмус побачив його високу огрядну постать на тлі відчинених дверей і збагнув, що він хоче йти. Його вжахнула ця думка. Оскар не повинен піти й залишити його самого.

— Оскаре, — покликав він, такий наляканий, що насилу вимовляв слова, — Оскаре, я теж хочу бути райським волоцюгою!

Оскар обернувся і глянув на нього.

— Ні, таким, як ти, не можна волочитися дорогами. Такі, як ти, повинні сидіти вдома з татом і мамою.

— У мене немає ні тата, ні мами, — сказав Расмус. Ох, як Оскар не розуміє, що він дуже самітний, і не зглянеться над ним! Він схопився з сіна й кинувсь до волоцюги.

— У мене немає ні тата, ні мами, але я шукаю. — Він схвильовано схопив Оскара за руку. — Можна мені ходити з вами, поки я шукатиму?

— Що ти шукаєш? — спитав Оскар.

— Шукаю когось, хто б захотів узяти мене, — відповів Расмус. — Як ви гадаєте, чи все-таки хтось захотів би взяти хлопця з рівним чубом?

Оскар збентежено дивився на худеньке, веснянкувате, схвильоване личко, очікувально звернене до нього.

— Думаю, знайдуться такі, що захотіли б узяти хлопця з рівним чубом. Головне, щоб той чуб був чистий.

— У мене він чистий, — запевнив Расмус. — Ну, майже чистий, — додав він. Бо, мабуть, важко бути дуже чистим, коли ти втік з притулку.

Оскар суворо глянув на нього.

— Ану, будь такий ласкавий, шпар, звідки ти взявся. Расмус опустив очі й почав копирсати землю великим пальцем ноги.

— Із Вестергаги… з сирітського притулку. Але я не хочу вертатися туди, — з притиском заявив він, уже забувши, що недавно палко мріяв знов опинитися там. Тепер Расмус знав тільки одне: він хоче мандрувати з Оскаром, хоч іще не минуло й години, як уперше його побачив.

— Чого ти втік? — спитав Оскар. — Зробив щось погане?

Расмус іще завзятіше закопирсав пальцем землю.

— Так, — відповів він і кивнув головою. — Я вилив воду на панну Шуліку.

Оскар засміявся, але відразу споважнів.

— А ти не з тих, що мають липкі руки, га? Ти нічого не поцупив?

— Поцупив… — провинно мовив Расмус.

— Ну, то ти мені не товариш, — сказав Оскар. — Коли під час мандрів крадеш, усе пропало. Не встигнеш і чхнути, як опинишся в поліції. Ні, я не можу взяти тебе з собою.

Расмус розпачливо вчепився в нього.

— Любий Оскаре…

— Не допоможе тобі ніякий "любий", — сказав Оскар. — Що ти поцупив?

Расмус знов закопирсав пальцем землю.

— Скоринку хліба, — тихо мовив він. — Коли мав тікати… щоб було щось на дорогу.

— Скоринку хліба? — Оскар так зареготав, що аж зуби заблищали. — Скоринка не рахується.

Расмусові відлягло від серця.

— То можна мені стати справжньою божою зозулею?

— Можна, такий дріб'язок, як скоринка, на заваді не стане, — відповів Оскар.

— То я буду вашим товаришем? — питав далі Расмус.

— Гм, трохи пройдеш зі мною, а там побачимо, чи нам добре буде разом.

— Дякую, любий Оскаре, — втішився Расмус. — Мені вже добре разом.

І вони рушили в дорогу. Сонце стояло ще низько. Село струшувало з себе сон. Десь далеко співав півень, гавкали собаки, дорогою проторохтів порожній драбинястий віз, який тягла пара худих коней. Заспаний наймит стояв на возі й вимахував батогом.

— Може, ми гукнемо його і спитаємо, чи він би не підвіз нас? — запропонував Расмус.

— Тут ти не гукай. Поки що сиди тихо. Хтозна, може, панна Шуліка так любить тебе, що послала поліцію, щоб вона привела тебе назад до притулку.

— Ви так гадаєте? — спитав Расмус і знов затремтів з холоду і з ляку.

— Ні, кілька днів вона буде спокійна. Бо думає, що ти повернешся, як зголоднієш.

— Але я не повернуся, — мовив Расмус. Він позіхнув на весь рот і винувато додав: — Я цієї ночі майже не спав.

Він був сонний і стомлений, але не хотів бути тягарем для Оскара, що йшов безжурно, сягнистим кроком.

— Он як, ти невиспаний.

Оскар пильно глянув на виснаженого, посинілого хлопчика, що підтюпцем біг поряд, намагаючись дотримати його кроку.

— Зараз ми знайдемо таке місце, де ти зможеш зігрітися й поспати.

— Хіба серед дня сплять? — здивувався Расмус. — Я ж щойно встав.

— Волоцюги сплять, — відповів Оскар.

І тоді Расмус збагнув, що означало бути волоцюгою. Коротка мить осяяння — і він збагнув усю дивовижу цього нового життя: кожен може робити саме те, що хоче. Може їсти, спати, мандрувати, як йому випадає. Він вільний, щасливо вільний, мов пташка в лісі.

Сп'янілий від свого відкриття, Расмус дріботів поряд із Оскаром. Він уже почував себе волоцюгою, розглядав усе навколо очима волоцюги. Він бачив дорогу, що лагідними закрутами пролягала вдалину й вабила новими таємницями за кожним закрутом. Бачив зелені пасовища, де в промінні ранкового сонця мирно ремиґали корови, бачив червоні селянські хати, на причілках яких прочумані зі сну наймички мили дійниці, а наймити набирали воду в жолоби для коней. У хатах плакали діти, на прив'язі скавчали собаки, а в хлівах ревіли отелені корови, що просилися надвір, на пасовисько. Він дивився і слухав усе це як волоцюга і сприймав його як волоцюга.

Поряд із ним ішов Оскар, щось бадьоро мугикаючи. Зненацька він звернув з дороги й зупинився на сонячній галявинці між кількома високими кущами ялівцю.

— Тут ти можеш попустити віжки, — сказав Оскар. — Тут затишок, осоння, і з дороги тебе не помітить жодна пика.

Расмус позіхнув, але від раптової тривожної думки так і застиг з роззявленим ротом.

— Оскаре, а ви не підете від мене, коли я засну? Оскар похитав головою і тільки сказав:

— Спи, спи.

Расмус кинувся на землю. Він ліг долілиць, уткнувшись носом у куточок зігнутої руки. Сонце приємно гріло його, і він відчув, що засинає. А ще, засинаючи, відчув, що Оскар укрив його своїм піджаком. Тепер йому вже не було холодно.

Він лежав на килимі з пахучого чебрецю. Ялівець також задухмянів, коли його пригріло сонце. Пахло літом. Так, пахощі чебрецю й розігрітого на сонці ялівцю довіку означатимуть для Расмуса літо й мандрівку дорогами.

Над його головою задзижчала бджола. Він насилу розплющив одне око, щоб поглянути на неї. І побачив її й Оскара, що сидів поряд і жував стеблину.

Потім він поринув у сон.

Розділ п'ятий

— Шановна добродійко, чи не знайдеться у вас якогось харчу для мене й для мого супутника?

Оскар стояв на порозі до кухні, тримав у руках кашкета й чемно кланявся.

— Ти знову з'явився, Райський Оскаре? — докірливо мовила селянка. — Ти ж недавно дістав від мене цілий пакунок меленого м'яса.

— Було таке, — відповів Оскар, — та хоч як дивно, а його вже нема.

Расмус тихенько пирхнув, і селянка докірливо глянула й на нього.

— Що це за дитину ти тягаєш із собою?

— О, це бідолашний нехрист, яким я заопікувався, — поважно мовив Оскар. — Ми шукаємо для нього якогось християнського дому. Вам, мабуть, не треба в хаті такого маленького поганина?

— Сам ти поганин!

Селянка сердито підійшла з ганчіркою до столу й почала змітати з нього крихти, лушпайки з вареної картоплі й розлите молоко. Вона всім своїм виглядом показувала, як їй не подобаються волоцюги, і Расмус ладен був повернутись і швидше піти геть. Та це була перша селянська кухня, в якій він опинився, і йому хотілось роздивитися на неї. Тут пахло інакше, ніж у кухні його притулку, не так приємно. Тут тхнуло помиями від свинячих відер біля лави, мокрими ганчірками, якими мили підлоги, і ще чимось, особливими хатніми запахами, яких Расмус досі не знав. Добре, що ці люди його не хочуть. У них і так є діти, ціла зграйка блідих, товстих дітлахів, що мовчки стояли й роздивлялися на нього. Добре, що Оскар сказав, нібито він нехрист.

— Якщо ти нарубаєш мені трохи дров, то я тебе нагодую, — неохоче запропонувала селянка.

Оскар схилив набік голову і благально глянув на неї.

— А треба неодмінно рубати дрова? Може, я краще трохи заграю.

— Дякую, я обійдуся без твоєї гри, — відповіла селянка, але обличчя в неї трохи полагіднішало.

Оскар глибоко зітхнув.

— Так, так, — мовив він, сумно киваючи головою. — Нарубати дров… Ти собі спокійно заходиш, думаєш, що тебе гостинно зустрінуть, не сподіваєшся нічого поганого… А чи не можна побачити меню?

— Гайда в дровітню й не балакай дурного, — мовила селянка, але вже зовсім не сердито.

Оскар і Расмус швиденько пішли до дверей.

— А як ви знаєте, де дровітня? — спитав Расмус.

— Ну, до неї я можу дійти навпомацки, — відповів Оскар. — У мене в тілі щось бунтує, коли я опиняюся поблизу дровітні, і тоді я кажу собі: "Ось вона тут". І можеш стукнути мене по макітрі, коли ми не втрапимо до неї.

Він зайшов до якоїсь повіточки — і то справді виявилась дровітня. Оскар узяв сокиру, ввігнав у пень і заходився швидко й спритно колоти товсті, не менше як сажень завтовшки, оцупки, аж тріски полетіли навколо.

Расмус узявся складати поліна на тачку, яка, видно, стояла там для цього.

— Як ви гарно рубаєте, — сказав він. — Та однаково ви, мабуть, ледачі, Оскаре.

Оскар кивнув головою.

— Авжеж, коли йдеться про роботу, то я вдовольняюся малим.

— І вам ніколи ніхто не давав справжньої, порядної роботи?

— Чого ж, давали. Але здебільшого люди й так були добрі до мене, — відповів Оскар і задумливо додав: — Розумієш, у мене ось яка натура. Інколи я маю бажання працювати, тоді мені нема спину. А інколи зовсім не маю такого бажання. А люди думають, що треба завжди працювати однаково. Цього вже я не можу збагнути своєю бідолашною макітрою.

— Ну, і я не міг цього збагнути своєю бідолашною макітрою в притулку, — признався Расмус.

Тачка була вже повна, і Оскар перестав рубати. Його рюкзак лежав біля дверей дровітні, і він витяг із нього невеличку гармонію, загорнену в шмат червоного сукна.

— Зараз ми заграємо, нехай господиня каже, що хоче.

Він перебіг пальцями по клавішах і добув із них кілька протяглих звуків. Тоді заграв по-справжньому, і дровітня сповнилася музикою та співом — кращих за них Расмусові не доводилося чути в житті.

Її коси чорніші від чорної ночі,

Тож не чудно, що я на них видивив очі,

співав Оскар сильним, теплим голосом, і в Расмуса аж мурашки пішли по спині з утіхи. Досі він тільки чув, як панна Шуліка грала "Сіонські тони" на органі в притулку, але хіба це було те! Вмостившись на пеньку, Расмус мовчки втішався Оскаровим співом і грою.

З'явилися бліді господарські діти, хоч спинилися на належній відстані. Вони мовчки слухали, витріщивши очі.

Селянка знайшла собі роботу на грядці з ревенем поряд із дровітнею: заходилася рвати бур'ян так завзято, немов би нічого не чула й не бачила. Та коли Оскар доспівав пісню, вона підійшла до нього і сказала майже лагідно:

— Ходіть, попоїсте.

— Смажена риба з гарячою бульбою — оце-то наїдок, кращого й бути не може! — мовив Оскар, сідаючи до столу, і ляснув себе по колінах.

Расмус був згоден із ним. Він не їв вареної страви, відколи пішов із Вестергаги, і в нього аж ніздрі роздималися від запаху риби й цибулі. Селянка щедро поклала йому на тарілку п'ять великих картоплин і майже цілу рибину. Вона вже почала подобатись Расмусові, хоч, поки він їв, прискіпливо позирала на нього і врешті сказала:

— Він надто малий, Оскаре, щоб волочитися дорогами! Оскар тієї хвилини так напхав рота, що ледве спромігся відповісти.

— Авжеж, — погодився він. — Проте його мандри не триватимуть довго, бо хлопець іде до своїх батька й матері.

Це таки правда, подумав Расмус. Адже як він знайде когось, хто захоче його взяти за сина, то перестане волочитися дорогами. Але нема чого поспішати, тепер він не квапиться знайти собі батька й матір. Він спершу хоче роздивитися на світ, бо волочитись дорогами з Оскаром дуже приємно. Він нізащо в світі не розлучився б із ним. Та, може, Оскар вважає його тягарем для себе? Може, Оскар хоче якнайшвидше знайти для нього батьків? Расмус спитав його про це, коли вони вийшли з садиби.

— Ви хочете мене спекатись, Оскаре? Оскар уже швидко простував дорогою.

— Якщо я захочу спекатися тебе, то сам скажу, — відповів він.

Ця відповідь не дуже заспокоїла Расмуса. А що, як Оскар захоче спекатися його, перше ніж він знайде собі якусь домівку? Що ж йому робити? Він одну-однісіньку ніч спробував перебути сам і більше не хоче такого переживання. Расмус крадькома глянув на Оскара. Ох, він буде такий слухняний, робитиме геть усе, аби тільки не стати Оскарові тягарем, аби тільки не набриднути йому.

— Оскаре, дайте, я сам нестиму свою сорочку, — палко сказав він.

Проте Оскар не погодився на таке.

— Нащо? Сорочка ж лежить у рюкзаку, а чи рюкзак із нею, чи без неї, однаково.

Оскар ішов сягнистим кроком, і Расмус аж підбігав, щоб устигнути за ним.

— Ви не хочете, щоб я взяв вас за руку? — спитав він, коли вже засапався й почав відставати.

Оскар зупинився й задумливо глянув на нього.

— Прошу, бери! Тримай мене за руку, коли твоя ласка, щоб я не відставав.

Расмус засунув свою руку в Оскарову, і вони пішли далі вже не так швидко.

— Я ще не навчився як слід ходити, — провинним тоном сказав Расмус.

Бо він розумів, що Оскар сповільнив ходу через нього.

— Певне, що за годину не станеш справжнім волоцюгою, — погодився Оскар.

Він почав учити Расмуса, як треба ходити: весь час з однаковою швидкістю, весь час рівномірним кроком.

— Але нам нема чого поспішати, наче ми повинні дійти до вечора на другий кінець світу! — сказав Оскар. — Досить буде, як ми дійдемо туди завтра.

Расмусове серце вщерть сповнилося почуттям вдячності Оскарові за його доброту. Він хотів якось відплатити йому, чимось пожертвувати для нього або дати йому щось таке, щоб той без слів зрозумів, як він його любить.

Біля дороги, якою вони йшли, стояла крамничка, сільська крамничка, де можна було купити все — від кінського шкребла, чобіт, гасу до кави й цукерок. Але цей рай був доступний тільки для тих, хто мав гроші. Расмус кинув тужний погляд у відчинені двері крамнички, і його ноги мимохіть сповільнили ходу. Як приємно було б хоч стати й роздивитись на все це! Проте Оскар не зупинявся біля жодної крамнички. Він і тепер уже був далеченько попереду.

Расмус глибоко зітхнув і кинувся його доганяти. Він засунув руку до кишені, і ти ба: там лежало п'ять ере! Через напружені події останнього часу він зовсім забув про них. Він аж підстрибнув з радощів, коли намацав пальцями монету — яка вона велика й гарна!

— Оскаре, ви любите льодяники? — спитав він голосом, у якому бриніла прихована радість і хвилювання.

— Певне, що люблю, — відповів Оскар. — Хто їх не любить. Але тепер у мене немає грошей, розумієш? Тому ми не можемо купити льодяників.

— Можемо, — мовив Расмус і показав п'ять ере.

Він побоювався, що Оскар навертатиме його до ощадливості, але той страх був цілком даремний.

— Ти диви! — сказав Оскар. — Ну, то біжи й купи льодяників.

Расмус помчав назад. Як же йому пощастило, що він згадав про п'ять ере саме біля крамнички! І як же йому пощастило, що він не витратив грошей раніше!

Радий-радісінький, він повернувся до Оскара, що сидів на узбіччі дороги й чекав на нього. Він відчував невимовне Щастя, коли відкрив торбинку й показав Оскарові п'ять великих льодяників.

Оскар схилив голову набік і ласо подивився на цукерки.

— Зараз поглянемо, котрого з них узяти.

— Беріть усі, — палко сказав Расмус. — Я хочу, щоб вони всі були ваші.

Проте Оскар відмахнувся.

— Ет, найкраще знати міру. Мені досить одного.

Те, що Оскар знав міру в цукерках, викликало в Расмуса ще більший захват. Він щиро хотів віддати йому всі п'ять льодяників, але ж сам був тільки людина і також дуже любив їх.

Що є краще, ніж сидіти на узбіччі дороги й відгортати папірець такого льодяника! Папірець прилип. Довелося якийсь час потримати в роті цілий льодяник, поки він розмокне. Після того папірець легко відстав, і з нього вивільнився смачний, чудовий цукерок. Якщо бути ощадливим і смоктати поволі, то його вистачить надовго.

— Ось так, — мовив Расмус і навмисне повільно засунув цукерок у рот.

Оскар учив його, як треба ходити, а він покаже йому, як треба їсти льодяника.

Вони довго сиділи на осонні і смоктали по цукеркові, та хоч які були ощадливі, льодяники невблаганно танули. Кінець кінцем у роті залишився тільки легенький солодкавий смак і більше нічого.

— Решту ми сховаємо, — запропонував Оскар. — У житті все може статися, часом би яка скрута, добре мати цукерок і посмоктати його.

Оскар і сам не знав, як мудро він зробив. Не знав, як близько від них була скрута.

Увечері вони розташувалися біля озерця. День був гарячий, і дорога довга. Расмус стомився, мріяв тільки простягтися нарешті на кам'яній плиті й відпочити, але бажання скупатися перемогло. Він швидко скинув одяг за кущем.

— Не заходь далеко, — застеріг Оскар, — бо нагодиться русалка й забере тебе.

— Ет, я вмію плавати, — відповів Расмус, і йому кольнуло в серці зі смутку, бо він згадав, як вони з Гуннаром училися плавати в притулку.

Ох як це було давно, наче відтоді минуло тисячу років!

Вода була тепла й лагідно огортала тіло. Приємно було плисти по ній, втома скоро зникла. На поверхні погойдувались водяні лілеї, коли Расмус підпливав до них. Вони були дуже гарні, такі білі, що наче аж світилися. Мабуть, це русалчин сад, де вона зриває квітки літніми ночами, подумав Расмус.

Він перевернувся на спину й трохи полежав на воді горілиць, глибокодумно роздивляючись пальці своїх ніг, що витикалися з води. Віддалік на другому березі озерця кувала зозуля. Расмус слухав ті чудові сумовиті звуки, і йому захотілося зробити щось дуже гарне.

— Ця зозуля дурна, — сказав Оскар. — Івана Купала минуло, хіба вона не знає, що мала стати яструбом?

Він сидів на березі й голився перед уламком дзеркала, якого витяг зі свого бездонного рюкзака.

— Учителька в школі казала, що це просто таке повір'я, нібито зозуля після Івана Купала стає яструбом, — озвався Расмус з озерця.

— А ти доведи, — мовив Оскар.

— І доведу! Ось ви справжня божа зозуля, а не стали після Івана Купала яструбом.

— Що ж, це ти правду кажеш.

Оскар скінчив голитися, витяг мідяного гребінця й заходився розчісувати свого кучерявого чуба.

— Авжеж, я не став яструбом! Гм, таке мале, а таке вже розумне.

На пасовиську поряд з озерцем паслися корови. Вони збилися в купу біля огорожі й витріщили очі на непроханих гостей. Корова з дзвоником статечно, важкою ходою рушила до води напитися. Дзвоник приємно задзеленчав.

Гомін літа, подумав Расмус. З озерця, де він плавав, йому було чути лише дзеленчання дзвоника, кукання зозулі десь далі на другому березі і свій власний хлюпіт — все це разом і було гомоном літа.

Оскар, видно, теж відчував літо, бо, розплутуючи гребінцем свого чуба, раптом почав наспівувати що йому на думку спадало:

Настало літо,

І світить сонце,

І скрізь по лузі кізяки…

Він замовк і невдоволено подивився в дзеркальце на свою зачіску. Чуб стирчав на всі боки, як і перед тим, тож Оскар сховав гребінця в рюкзак.

— Ви не хочете скупатися? — гукнув Расмус.

— Ні, але ноги помию.

Оскар закотив штани й заліз у воду.

— Я вже купався, — сказав він.

— Коли?

— Того літа, — відповів Оскар. — Ушанував купанням королівську родину. Бо то було п'ятнадцятого травня, на іменини королеви Софії. Вода тоді виявилась безбожно холодною. Я не хочу залазити цілий. Можна бути чистим, миючи себе по частині.

— Доведіть!

— Довести можна ось як… — почав Оскар, та тієї миті спіткнувся і впав.

Він сидів по пояс у воді і спантеличено озирався навколо. Расмус весело зареготав, і Оскар сердито глянув у його бік.

— Як я сказав… довести можна ось як, — невдоволено мовив він і виліз на берег, але вже не сердитий. Там він сів на камінь, старанно витер ноги й почалапав у мокрих штанях берегом, стиха наспівуючи:

Настало літо,

І світить сонце,

І я скупався в озерці…

— Оскаре, я вас люблю! — гукнув йому Расмус, сам не знаючи, чому в нього з'явилося бажання так гукнути.

Скоро геть стемніло. Оскар розпалив на прискалку багаття, щоб висушити штани й щоб відлякувати комарів.

— І щоб у нас було табірне багаття, як в індіанців, — сказав Расмус, присуваючись якнайближче до вогню.

Вони того дня були у великому маєтку, і їм дали з собою бутербродів та молока. Оскар за те співав там гарних пісень і грав на гармонії. Співав про Ідину могилу, про Левову наречену і ще інших, яких Расмус досі не чув.

Він розгорнув газету з бутербродами. Ти ба, і в цій газеті писалося про злодіїв. Один заголовок повідомляв: "Ніякого сліду від грабіжників, що вчинили напад на фабрику в Санде". А другий: "Поліція старанно прочісує місцевість".

Расмус підніс газету Оскарові до носа і спитав:

— А далеко звідси до тієї фабрики, Оскаре?

— Та десь не більше, як три або чотири милі, — відповів Оскар.

Расмус розіклав бутерброди на пласкому камені.

— Ті, що з сиром, — від Левової нареченої, — сказав він, — а ті, що з ковбасою, — з Ідиної могили.

— А це гук водоспаду Авеста, — підхопив Оскар і приклав до губ пляшку з молоком.

Расмус почав наминати бутерброд із ковбасою.

— Та жінка в маєтку гарна й добра, але вже має двох кучерявих дівчат.

— Думаєш, що якби не мала, то взяла б тебе? — спитав Оскар.

— Так, — відповів Расмус. — Хотів би я опинитися в такому місці. В когось гарного й багатого.

— Ох-ох-ох, — тільки й сказав Оскар.

Навколо них витанцьовували комарі, і чим більше вичахало багаття, тим набридливіші вони ставали.

— Ми зараз обдуримо цих кровопивців, сховаємося від них на нічліг, — вирішив Оскар.

Він приніс кухликом з озерця води й залив вогонь, тоді спакував свої речі.

Поблизу видніла садиба. Оскар уже бував там і тепер попросив дозволу переночувати на горищі з сіном.

Уся садиба вже спала, коли вони обережно побралися містком до дверей на горище.

Расмус вимостив собі місце й нагорнув на себе сіна стільки, що витикався лише його ніс. Тут також були комарі, тому він хотів якомога більше затулитися від них.

— Тобі зручно? — спитав Оскар, коли й сам уже вмостився.

— Так, тільки трохи болять хідлі, — відповів Расмус. Оскар позіхнув.

— Всьому є кінець, сказав селянин, коли перевернувся з возом у ставок. За ніч перестануть.

Расмус іще трохи полежав, не засинаючи. В сіні щось дивно шелестіло й полускувало. Він би боявся, якби близько від нього не лежав

у темряві Оскар. У хліву під ними тихо подзенькував ланцюг. То ворушилася у стійлі котрась корова. А над ним виводили свою набридливу пісню комарі. Це було останнє, що Расмус чув, засинаючи.

Розділ шостий

Прокинувся Расмус через кілька годин удосвіта. Прокинувся від жахливого голосу, що сказав:

— Так, він тут лежить.

Він побачив двох поліцаїв, що стояли метрів за два від нього, а ще побачив, що сонний Оскар сидить на сіні. Але більше нічого не побачив, бо Оскар швидко кинув на нього оберемок сіна.

Серце в нього калатало.

Зараз… зараз з'явиться ленсман[1]. Зараз він відішле його назад до сирітського притулку.

— Що це таке? — почув він Оскарів голос.

— Потім дізнаєшся, — відповів котрийсь із поліцаїв. — Тобі доведеться піти з нами.

Оскар розсердився.

— Я хотів би дізнатися, чому повинен іти з вами? Я нічого поганого не зробив.

— Ми допитуємо всіх волоцюг. Ану гайда. Оскар розсердився ще дужче.

— Телеп дурного по ногах, щоб присів! Я собі сплю, невинний, мов наречена, а ви вдосвіта стягаєте мене з постелі! Глядіть, щоб я не осатанів.

Проте він поволі вибрався з сіна, звівся на ноги і знайшов нагоду шепнути Расмусові:

— Лежи! Не ворушися!

І поліцаї повели Оскара з собою.

Забрали від нього Оскара! Що могло бути гірше? Зникли з Оскаром, і Расмус навіть не знав куди. Рюкзак поліцаї теж узяли з собою. Расмус виглянув у шпару в дверях і побачив, як Оскар сідав на бричку. Один із поліцаїв сів поряд із ним і взявся за віжки. А другий примостився ззаду. Коло брички стояв господар садиби й один наймит, а з кухонного вікна вихилились голови господині та наймичок, що зацікавлено стежили за тим неприємним від'їздом. Поліцай, що тримав віжки, ляснув батогом, і бричка поїхала. Зацокали копита по бруківці. Для Расмуса то був моторошний звук — тепер він уже ніколи не побачить Оскара. З розпачу він упав на сіно, стримуючи плач.

Та ось він почув, що до хліва хтось зайшов. Брязнули дійниці, кілька корів заревло, ніби на пожежу, і дві дівчини завели жваву розмову. Расмус обережно підсунувся до дірки в стелі, щоб послухати їх: може, вони скажуть щось про Оскара.

— Від волоцюг усього можна сподіватися, — почув він слова однієї дівчини. — Я не здивуюся, що це і є той, хто забрав усі гроші в Санде.

— Тому його й повезли до ленсмана на допит, — мовила друга.

— Так йому й треба, — сказала перша. — Думаю, що це він там нагрів руки! Тепер його посадять до в'язниці, — задоволено повела вона далі.

— "Думаю, що це він там нагрів руки!" — з люті тихо перекривив її Расмус. Дурепи, як можна так погано думати про справжню божу зозулю!

Ні, довше він на цьому горищі не витримає. Треба якось вивідати, де Оскар. Де знайти ленсмана? Аби тільки дізнатися, де живе ленсман, то, може, йому пощастить якось побалакати з Оскаром. Звичайно, це однаково, що засунути голову в лев'яче кубло, мабуть, ленсман забере і його й відішле назад до притулку. Та коли Оскар опиниться у в'язниці, йому байдуже, що станеться з ним самим.

Расмус обережно відчинив двері горища й озирнувся, чи немає нікого поблизу. Тоді, мов навіжений, у два скоки здолав місток і помчав дорогою в тому напрямку, в якому зникла бричка.

Спершу він біг щодуху. Потім перейшов на ту ходу, якої його навчив Оскар. Він не знав, скільки треба йти до ленсмана, проте сподівався, що зустріне когось і спитає. Але так рано дорога була порожня.

Нарешті зі стежки, що вела до лісу, надійшла якась стара баба. Ніби в казці, подумав Расмус, як комусь треба напитати дорогу до драконового замку абощо.

Та баба не просто йшла, а несла в'язку хмизу і зігнулася мало не до землі. Вона побачила хлопця, як уже порівнялася з ним, і підвела голову лише настільки, що він зміг помітити під хустиною її старі стомлені очі.

— Скажіть, де мешкає ленсман? — затинаючись, спитав Расмус.

Стара підозріло глянула на нього.

— А я маю дозвіл збирати хмиз у лісі, — мовила вона й підняла вгору кістлявого, скорченого вказівного пальця. — Я маю дозвіл. І не боюся ніякого ленсмана.

Вона квапливо пішла дорогою, але ще не раз оберталася й мурмотіла:

— Я маю дозвіл!

Пригнічений, Расмус рушив далі. Так не відповідали баби в казках.

Та невдовзі його наздогнала підвода з молоком. Кіньми правив хлопчак, не набагато старший за нього. Він був привітний, відразу спинився і спитав:

— Хочеш під'їхати?

Расмус вдячно виліз на підводу й сів біля хлопчака. Страшенно приємно було трохи під'їхати. А може, він ще й довідається про те, що йому треба.

— Ленсман? Так, він мешкає в містечку, — відповів хлопчак. — Я везу туди молоко й покажу тобі де, бо ми проїздитимемо якраз попри в'язницю, а за нею в жовтому будинку мешкає ленсман.

Мабуть, ленсман іще не вийшов зі свого жовтого будинку, бо, коли підвода з молоком проторохтіла повз в'язницю, Расмус побачив Оскара на лавці перед нею під охороною одного з поліцаїв, що забрали його. Расмус не зважився ані щось гукнути йому, ані зупинитися. Він Доїхав із хлопчаком до самої молочарні. Там він віддав йому одного зі своїх дорогих льодяників, подякував за їзду і швидко подався назад тією самою дорогою, якою вони їхали.

Оскара вже не було на лавці. Але з кабінету ленсмана крізь відчинене вікно чути було невиразні голоси. Расмус підкрався до будинку й підійшов якомога ближче, наскільки в нього вистачило відваги, до вікна. Тут, на щастя, ріс живопліт із кущів вовчих ягід, і за ним можна було сховатися.

— Хіба я скидаюся на "двох замаскованих людей"? — почув він роздратований Оскарів голос. — Дурне діло мандрувати цими краями, бо тут у всьому звинувачують волоцюг.

— Не гарячкуйте, Оскаре, — озвався інший голос, мабуть, ленсманів. — Ми тільки хочемо знати, що ви робили минулого четверга.

— Минулого четверга?.. Їв горох із салом, — відповів Оскар.

— І це все? — спитав ленсманів голос.

— Так, млинців мені не давали.

— Тобто чи це все, що ви робили того дня? — терпляче мовив ленсманів голос.

— Хіба я пам'ятаю? Волоцюга лише пам'ятає, що він їсть. Я не лічу днів. Але добре пам'ятаю, що не перебирався на двох замаскованих чоловіків і не поцупив грошей, бо зроду не вкрав навіть двох ере.

— Ми вам віримо, Оскаре, — сказав ленсманів голос. — Але, може, ви знаєте, чи тут тепер не вештаються якісь ваші колеги?

— Мої колеги? Що це означає? Злодії? — спитав Оскар.

— Ні, волоцюги.

— Отакої! По-вашому, вони звуться "колеги"? Людина собі мандрує з одного місця в інше й думає, що вона просто волоцюга, а виходить, що в неї є колеги!

Ленсман перебив його:

— Я вас не зараховую до злодіїв, але, може, ви бачили інших волоцюг у цих місцях останніми днями?

На хвилю запала тиша, потім Оскар сказав:

— Я зустрічав Вошолупа. І Сім Вісімнадцяток, і Сонного Ніссе. Але жоден із них не грабіжник, даю слово Райського Оскара.

Ленсман висякався, підвівсь і став біля відчиненого вікна спиною до Расмуса.

— Ну гаразд. — Він іще раз висякався. — Ми вас відпускаємо, Райський Оскаре.

— Ну певне, все-таки є пом'якшувальні обставини, які доводять, що я невинний, — зробив висновок Оскар.

На це ленсман нічого не сказав.

Відразу по тому Оскар вийшов із будинку з рюкзаком за плечима і шпарко подався вулицею. Расмус бадьоро побіг за ним, а коли Оскар завернув за ріг і ленсман уже не міг їх побачити, взяв його за руку і спитав:

— Вас образили, еге ж? Оскар усміхнувся всім обличчям.

— Ти є, небоже? А я думав, що ти подався в мандри сам, коли мене забрали ленсманові посіпаки.

— Хіба я таке чортзна-що? А крім того, я знав, що вас скоро звільнять, бо ви невинні.

— Ти не міг мати такої певності. Мене хотіли забрати за грабунок у Санде, а він стався минулого четверга. Ми ще тоді не були знайомі.

— Не були, але тепер я знаю вас, — поважно мовив Расмус. — Тому такий певний.

— Якби ленсмани були такі кмітливі, — сказав Оскар і обняв Расмуса рукою. — Та де там, вони думають, що всі волоцюги — шахраї, ох-ох-ох!

Вони сіли на лавку серед дерев і дістали з рюкзака по бутербродові, отриманому за "Ідину могилу". Останні бутерброди, що в них залишилися.

— Тепер треба не ледачитися грати й співати, а то помремо з голоду, — сказав Оскар. — Чуєш, а одне я все-таки вивідав у поліцаїв, які мене забирали. Скидається на те, що їх не повідомлено про втечу хлопчика з сирітського притулку. Чи, може, Шуліка не любить поспішати?

— Часом так любить, що аж занадто, — запевнив його Расмус.

Він понишпорив у кишені штанів і витяг два льодяники.

— Адже в нас тепер скрута, — сказав він, — то можна доїсти цукерки.

Вони взяли в рот по льодяникові. А коли досмоктали їх, Оскар сказав:

— Ленсман зробив добре діло, що звелів привезти мене в містечко, бо я однаково мав іти сюди! Тут я завжди граю по садибах, і мені платять трохи краще, ніж селяни. Селяни дають лише їжу.

— Але їжа — також непогана плата, — сказав Расмус, бо був голодний, хоч з'їв бутерброд і цукерок.

Оскар підвівся з лавки.

— Непогано, але ще краще, як дають гроші, — сказав він. — До речі… мабуть, треба навідатися до пані Гедберг.

— А хто це така?

— Це найласкавіша з усіх бабусь. Має гроші й не скупа. Я звичайно співаю для неї "Своя криничка в кожнім лісі". Вона тоді починає плакати і дає мені п'ятдесят ере.

Расмус аж підстрибнув із захвату.

— Цю пісню і я знаю. Її любила співати в кухні тітка Ольга.

— Видно, їй було гарно в кухні. Ну, то вставай, підемо до пані Гедберг обидва.

Расмус бадьоро йшов підстрибом по тротуару. Приємно буде заспівати разом із Оскаром. Подумати тільки, що хтось за таке може дати й гроші! Він глянув на Оскара відданими очима.

— Добре було б, якби я вивчив усі ваші пісні, Оскаре. Ану ж ви захрипнете!

Оскар схвально кивнув головою.

— Так, часом би я захрип, добре було б, щоб ти зміг заопікуватись Левовою нареченою та Ідиною могилою.

Будинок пані Гедберг був на самому краю містечка. То була стара зелена вілла, що стояла трохи осторонь від сусідніх будинків у затінку прохолодних кленів.

Расмус с Оскаром чемно спинилися біля брами. Музикам, що грають по садибах, не випадає вскакувати, мов на ґвалт, а треба підходити поволі, нібито нерішуче.

За огорожею духмянів жасмин і красувалися пишним червоним цвітом лев'ячі серця. Вздовж стежок у садку були пороблені грядочки з резедою і братками, але всі вони поросли лободою, мокрецем та іншим бур'яном.

— Шуліка сказилася б, якби побачила цей садок, — сказав Расмус.

— Пані Гедберг дуже стара, — пояснив Оскар, — вона вже не має сили давати лад садкові. А її служниця, по-моєму, не вельми хапається до роботи.

Вони підійшли стежкою до будинку, на диво тихого, зі спущеними фіранками. Важко було повірити, що в ньому хтось живе.

— Невже ласкава пані Гедберг померла? — мовив Оскар.

Навколо залягала глибока тиша, її порушувало тільки веселе цвірінькання горобців на веранді.

— Зараз побачимо, чи тут хтось є живий, — сказав Оскар і витяг гармонію. — Будемо співати.

Расмус набрав у груди повітря і заспівав. Це вперше він мав виступати прилюдно.

Своя криничка в кожнім лісі, Свої квітки на кожній луці..

О, як чудово звучала їхня пісня! Расмусові здавалося, що вони з Оскаром співають, мов ангели.

І в серці кожнім своя туга…

Далі вони не пішли. Бо зненацька піднялася фіранка і з відчиненого вікна визирнула служниця пані Гедберг. Принаймні так про неї подумав Расмус, бо вона була вбрана в блакитну сукню і в білий фартух, як звичайно служниці.

— Перестаньте співати, — мовила вона. — Пані Гедберг хвора й не хоче, щоб її турбували. Ідіть геть!

Оскар скинув кашкета.

— Прошу вас ласкаво передати вітання пані Гедберг. Вітання від Райського Оскара. Бажаю їй швидше одужати.

Служниця нічого не відповіла. Вона зачинила вікно і спустила фіранку.

— Ото проява, — сказав Оскар. — Раніше стара мала добру служницю, що завжди пригощала мене кавою, хоч куди б я йшов.

Расмус був глибоко розчарований. Він сподівався, що, може, пані Гедберг і тепер дасть їм п'ятдесят ере. Навіть Оскар був розчарований.

— Життя — не суцільний сонячний день, — пожартував він. — Ходімо звідси.

Але Расмус затримав його.

— Оскаре, я дуже хочу пити. Як ви гадаєте, можна мені зайти й попросити води, хоч пані Гедберг і хвора?

— А чого ж, можна, — відповів Оскар. — Не пожаліє ж для тебе служниця кухля води. — Вертайся, а я почекаю на тебе тут.

Расмус помчав назад. Він піднявся на веранду, сполохавши бідолашних горобців, що миттю розлетілися навсібіч, і постукав у вхідні двері. Йому ніхто не відповів, тож він зайшов до передпокою. Там було троє дверей. Расмус вибрав ті, що посередині, і знов постукав. Але в будинку було тихо, ніхто не сказав: "Заходьте". Він трохи почекав, тоді обережно прочинив двері й зайшов.

У кімнаті сиділа в кріслі стара жінка. Вона витріщила на нього очі так, наче побачила примару. Служниця, яка щойно прогнала їх, стояла поряд із нею і теж якось дивно дивилася на нього. Расмус зніяковів.

— Я… я хотів попросити у вас напитися, — несміливо мовив він.

Стара жінка не зводила з нього очей. Вона сиділа, немов спаралізована, а проте зібралася на силі і сказала:

— Анно-Стіно, дай хлопцеві напитися!

Та, яку звали Анна-Стіна, не виявила великого бажання, але все ж таки пішла до кухні, і Расмус залишився сам із пані Гедберг, бо ця стара жінка напевне була вона.

Расмус переступив із ноги на ногу. Чого вона так чудно дивиться на нього, наче перелякана до смерті? І чого вона не в ліжку, якщо хвора?

— Ви дуже хворі? — врешті зважився спитати він, коли вже не зміг витримати її настирливого погляду.

— Ні, я не хвора.

Стара відповіла так, ніби насилу вимовляла слова.

Не хвора. То чого ж служниця брехала?

Зайшла Анна-Стіна з черпаком води й сердито подала його Расмусові.

Вода була свіжа, добра, і він почав пити її великими ковтками. А п'ючи, зацікавлено водив очима по кімнаті. Це була справжня домівка, гарне панське помешкання, такого він досі не бачив зблизька. В кімнаті стояла канапа, оббита червоним оксамитом, — чудо, а не канапа! Крісло теж було оббите червоним оксамитом. А ще там був круглий стіл із якогось незвичайного блискучого дерева й шафка, окута металом, на вигляд ніби золотим. Килим на підлозі був м'який і мінився різними барвами, розкішні темно-зелені атласні завіси прикривали двері до другої кімнати, а поряд із дверима гарні сходи вели на другий поверх.

Але з тими завісами робилося щось дивне — вони ворушилися, справді ворушилися! Расмус ковзнув очима вниз і побачив, що з-під завіси витикався ясний чоловічий черевик, обведений біля підошви лямівкою з чорної блискучої шкіри.

Дивні звичаї мають люди в цих панських домах! Адже за завісою напевне стояв якийсь чоловік. Та, власне, це не його, Расмусів, клопіт. Може, вони граються в хованки. Проте його лякали очі пані Гедберг. Він ще не бачив у людському погляді такого страху. Пані Гедберг дивилася на завісу, наче, там на неї чигало щось небезпечне.

Анні-Стіні, мабуть, стало шкода пані Гедберг, яка боялася черевика, бо вона ніби мимохіть підійшла до дверей і поправила завісу так, що затулила черевика. Чи, може, Анна-Стіна не хотіла, щоб Расмус помітив, що за завісою стоїть якийсь чоловік?

Від пані Гедберг страх передався і йому. Він відчував, що тут діється щось неприємне. Йому захотілося якнайшвидше втекти з цієї гарної кімнати зі спущеними фіранками, від цих застиглих із жаху очей і від невідомої таємниці за завісами дверей. Захотілося опинитись на сонці біля Оскара.

— Дякую за воду, — сказав Расмус, віддаючи Анні-Стіні черпака.

І рушив до дверей.

— Тобі вже треба йти? Може б, ти… — почув він позад себе розпачливий голос пані Гедберг.

Расмус обернувся і глянув на неї:

— Що, може б, я?..

— Ні, нічого… Буде краще, як ти підеш.

Расмус вийшов з кімнати вражений і стривожений. Чи пані Гедберг часом не натякала, що він якось міг би допомогти їй?

Він розповів про все Оскарові і спитав, що той думає про це.

— Чи ти, бува, не вплутався в грабіжницьку пригоду? — сказав Оскар.

— Та ні… але я певен, що там відбувається щось погане.

Вони трохи пройшли дорогою, та коли переконалися, що їх уже не видно було з вілли, Оскар став і почухав потилицю.

— Не випадає нам іти звідси, поки ми бодай не спробуємо дізнатися, що то за чоловіка ти бачив у віллі. Вертаймося назад!

Вони тихо, обережно знов завернули в браму, але не пішли стежкою, а поза кущами смородини рушили в обхід і скоро опинилися позад вілли.

Тут також у вікнах не було ніякої ознаки життя, проте їх муляла думка, що, може, хтось виглядає надвір із-за спущених фіранок.

— Тут так тихо, як у вечірній пісні, — пошепки мовив Оскар. — Як ми дізнаємося, що робиться за тими фіранками, ти не міг би мені сказати?

— Скажу, — відповів Расмус. — Треба прокрастися в будинок і стежити за ними.

— А ти подумав, як туди прокрастися?

Расмус про це й думав. Аби якось дістатися на верхній поверх, то зі сходів було б дуже добре стежити за всім. Можна лягти на живіт і прислухатися, що діється в кімнаті з зеленими завісами. Він розповів про свої міркування Оскарові, але той похитав головою.

— Дуже небезпечно забиратися в чужий будинок, а надто для такого волоцюги, як я. Та й як я зміг би туди забратися?

— А я зміг би, — жваво прошепотів Расмус.

Він показав угору на відчинене вузеньке віконце гардероба. Такий кремезний чоловік, як Оскар, не пропхався б у нього, але сам він легко пролізе. Один із старих кленів простягав гілля аж до даху вілли. А якраз лазити по деревах Расмус умів. Він діловито прикинув відстань від гілляки до віконця. Не більше як метр. Чудово, можна за іграшки дотягтися до нього.

— У мене аж душа холоне, — мовив Оскар. — Це смертельно небезпечно, і я тобі не дозволю туди лізти.

— Інакше я туди не потраплю, — відповів Расмус. — Ви тільки підсадіть мене на клена.

Расмус багато чого боявся. Боявся різок і боявся людей, боявся Шуліки і боявся битися з великими хлопцями в притулку, боявся, щоб учителька в школі не розгнівалась на нього й не вигадала якоїсь кари. Він боявся бути сам у темряві, взагалі боявся самоти і ще багато всього. Зате він мав дивовижну тілесну відвагу. Коли треба було кудись вилізти, стрибнути, пірнути, він ані миті не вагавсь, хоч би яким той захід здавався небезпечним. Його худеньке тіло мало незвичайну, просто-таки перебільшену довіру до власних можливостей, у таких випадках він не відчував анінайменшого страху. Тому й тепер він не послухав Оскарових заперечень.

— Кажу ж вам, ви тільки підсадіть мене на клена. Найнижчі гілляки були надто високо, щоб він сам дістав до них.

— У мене аж душа холоне, — ще раз сказав Оскар.

Проте він узяв Расмуса так легко, наче то була рукавиця, й підняв угору, щоб хлопець міг дістати до гілляки. Расмус учепився в неї і поліз на дерево. Руки, ноги й пальці в нього аж тремтіли, такий він був захоплений тим, що його чекало.

А от Оскар боявся. Стоячи під кленом, він з глибокою тривогою дивився на віконце, в якому зник його товариш по мандрах.

Розділ сьомий

Расмус опинився в гардеробі, невеличкій кімнатці, заповненій різним одягом. На полиці стояли опудала папуг. Цікаво було б на них роздивитися, але не тепер. Тепер йому було не до папуг.

Він зупинився перед дверима з гардероба. Чи безпечно їх відчиняти? Що там за ними?

Поволі, по сантиметрові, Расмус почав прочиняти двері, бо знав, що навіть найменше рипіння могло зрадити його, тож минула ціла вічність, поки він прочинив двері настільки, щоб можна було прослизнути крізь них.

Після цього він знов завмер, затамувавши подих. Він прислухався, боячись навіть поворухнутися, тільки його сторожкі очі обстежували кімнату, в якій він опинився.

Вона була гарно вмебльована. Тут стояла гарна квітчаста канапа, на стіні тихо, але чітко цокали старовинні дзиґарі, а посередині в горшку росла пальма. І звідси справді вели сходи до нижніх кімнат.

Расмус почув знизу здавлений крик, що вжахнув його. Серце в нього закалатало в грудях. Але це не могло його спинити. Він мусив досягти сходів і поглянути, що за страхіття відбуваються внизу.

А тим часом він прислухався, чи не почує ще чогось. І те, що чув, було дуже неприємне. Хтось унизу безнадійно, розпачливо плакав, а хтось швидко ходив по кімнаті. Все це наганяло на Расмуса страх. У проміжках між тими звуками западала тиша, і тоді він чув лише глухе цокання дзиґарів позад себе, що здавалося йому майже таким самим неприємним.

Крок за кроком Расмус підкрадався до сходів. Він спершу пробував кожну мостину, чи вона не рипить, і аж тоді ставав на неї. Коли внизу западала тиша, він завмирав на місці й боявся навіть дихнути, але спритно використовував кожне гупання і гомін унизу, що могли заглушити його власні скрадливі кроки. Ось близько й сходи. Він ліг на підлогу і далі вже плазом підліз до поруччя.

Він розрахував добре. З цього місця було дуже зручно стежити за всім.

Расмус бачив не цілу кімнату, проте пані Гедберг, що й досі сиділа в кріслі, йому було видно. Це вона плакала. Анна-Стіна стояла біля неї і заспокійливо гладила її по руці. І там… із того кутка, якого не видно було Расмусові, вийшов чоловік… навіть два чоловіки, — господи, та це ж два замасковані грабіжники! Так, обличчя в обох затуляли чорні маски, і на одному були ті черевики, що перед тим витикалися з-під завіси.

Ззаду зашурхотіли дзиґарі, і з ляку Расмус аж змокрів, поки збагнув, що вони просто мають зараз вибити годину. Почулося десять важких ударів. Расмусові майже здавалося, що це він зчиняє такий галас: він боявся, що ті замасковані чоловіки підіймуться сходами і втихомирять і його, і дзиґарі.

— Ні, ні, шафку не чіпайте!

Це внизу голосила пані Гедберг. Їй ніхто не відповів. Чоловік біля шафки, той, що був у ясних черевиках, заходився висовувати шухляди й мовчки, безцеремонно порпатися в них.

Тієї миті Расмус відчув, що біля нього хтось рухається. Господи боже, хтось підійшов до нього ззаду! Він так перелякався, що мало не крикнув, мало не помер. Аж виявилося, що то чорне кошеня терлось об його ноги. Расмусові завжди страшенно подобалися кошенята. Але не тепер. Тепер він не хотів, щоб та мала чорна біда терлася об нього й мурчала. Він спробував прогнати кошеня, легенько відштовхнув його, голою ступнею, але воно вперто поверну лося назад. Воно було раде, що може об когось потертись і біля когось помурчати. Кошеня легенько стрибнуло й знов опинилося біля Расмуса, цього разу біля його обличчя Воно почало тертися об прохолодні хлопцеві щоки, крутитися в нього перед очима, ще задоволеніше замурчало і попало хвостиком просто Расмусові у вухо.

Расмуса охопив відчай. Дивно, як кошеня не розуміє що в домі відбувається щось страшне й небезпечне, а мурчить собі далі, хоч його годувальниця внизу плаче і тремтить зі страху! Расмус спіймав кошеня і відштовхнув його цього разу трохи дужче, ніж перше. Воно посунулось по підлозі, принишкло на тому місці, де спинилося, тоді обернулось і, задерши вгору хвостика, відійшло геть. Видно, зрозуміло, що нема в кого запобігати ласки. Пані Гедберг іще дужче заголосила.

— Тільки не намисто! — благально вигукнула вона. — Беріть усе, тільки лишіть намисто! Я бережу його для дочки з Америки!

Чоловік біля шафки спокійно розглядав намисто й золотий ланцюжок. Так, наче й не чув пані Гедберг. Потім сховав намисто до кишені й заходився шукати далі. Другий стояв біля дверей. Тепер Расмус помітив, що він тримав у руках пістолет, спрямований на пані Гедберг і Анну-Стіну. Такого страхіття йому зроду не доводилося бачити. З відчаю він міцно вчепився руками в стовпчик поруччя.

І тоді сталося несподіване. Від поруччя відірвався клапоть дерев'яної лиштви. Тобто він був відірваний уже давно, ще до Расмусового народження, але не відпадав, а спокійно тримався на своєму місці. Тримався аж досі, до цієї злощасної миті, коли Расмус випадково штовхнув його. Лиштва торохнула об підлогу якраз позад чоловіка біля шафки.

Він швидко обернувся й також витяг пістолета.

— Хто там є нагорі? — крикнув він так гостро, наче ляснув батогом.

"Я пропав, — у відчаї подумав Расмус. — Оскаре, рятуйте!"

— Нагорі немає нікого, — відповіла Анна-Стіна.

— Ти вважаєш, що лиштви падають самі собою? А по-моєму, такого не буває.

Тримаючи пістолета напоготові, чоловік почав поволі, обережно підійматися сходами.

Не тямлячись зі страху, Расмус поплазував назад, а почувши на сходах кроки, блискавично шаснув за квітчасту канапу. З усіх хованок, у які він ховався протягом свого життя, ця була найгірша. Канапа виявилась дуже поганим сховком, але іншого тут не було. І не було часу його шукати.

Расмусові залишалося тільки тихенько лежати й дослухатись до кроків, що наближалися сюди.

Він чув кожен крок, і йому здавалося, що на світі не було гіршого звуку. На коротку мить стало тихо, грабіжник спинився, прикидаючи, звідки можна чекати нападу, якщо нагорі є якийсь супротивник.

Ох, супротивник не був готовий до нападу! Він лежав за канапою і палко бажав опинитись якнайдалі звідти, бажав, щоб він був ніколи сюди не заходив, щоб з'явився Оскар і врятував його.

Але тепер навіть Оскар не міг йому допомогти.

Ось знов почулася та неприємна хода. Дедалі ближче… ось… ось вона вже так близько, що Расмус бачить ті гидотні ясні черевики з чорною облямівкою біля підошви… Пробі, рятуйте! І порятунок прийшов із того боку, з якого Расмус не сподівався.

Чорне кошеня якийсь час гралося важкою завісою на вікнах, що зваблива ворушилася від протягу. Кошеняті не дозволяли чіплятися за завісу пазурами, але ж то була дуже гарна розвага, кошеня любило її. Зненацька воно помітило поряд хлопчикові босі ноги, на яких зі страху

ворушилися пальці. Це було ще краще, ніж завіса. Кошеня з запалом налетіло на свою жертву. Воно вп'яло в палець гострі пазурі, почало шарпати його й кусати, уявляючи собі, що то миша. Невже хлопчик не розуміє, яка це весела розвага?

Ні, Расмус не розумів цього. Бо він безцеремонно вхопив бідолашного пустуна і шпурнув ним наосліп так, що той упав просто під ноги чоловікові, який піднявся нагору. Але чоловік також не хотів гратися. Не встигло кошеня ще й принюхатись до нього, як він подався вниз, тільки сказав бридким голосом:

— Клятий котисько!

Расмус лишився лежати за канапою. Серце в нього гучно стукотіло. З усіх земних тварин найкращий кіт, а з усіх котів найкраще це чорне кошеня! Воно врятувало його. Той дурний грабіжник подумав, що то "клятий котисько" відірвав лиштву. Ох, як добре, що він так подумав!

Расмус іще не зважувався покинути свій сховок, проте нашорошив вуха й пильно прислухався, що діялось унизу. Пані Гедберг уже не плакала, бо не чути було жодного жалібного звуку. Натомість до нього долинув зляканий голос Анни-Стіни:

— Господи, стара, мабуть, померла! Адже вона була хвора. Гільдінгу, що мені робити?

— Це вже твій клопіт.

Їй відповів той у черевиках. Расмус зроду не чув такого холодного, як крига, жорстокого голосу.

А сама Анна-Стіна! Оскар добре сказав, що вона проява. Виходить, вона в спілці з грабіжниками!

— Гільдінгу, я подзвоню лікареві! — сказала Анна-Стіна.

Тепер вона вже була справді перелякана.

— Нічого не роби, — відповів той самий жорстокий голос. — До того ж я перерізав кабель.

— Але ж пані Гедберг помирає! — крикнула Анна-Стіна.

— Годі! Затям собі: до вечора тобі не можна кликати ні лікаря, ні ленсмана!

— А як я їм поясню…

— Скажеш, що стара була дуже хвора, і ти боялася залишити її саму.

— Мені страшно, — сказала Анна-Стіна. — Я не хочу вплутуватися в це.

Ото дурепа, подумав Расмус. Вона аж тепер так каже! Які бувають погані люди. Расмус мав добре серце й дуже вболівав за пані Гедберг. Ох, якби він був дужий, найдужчий у світі, то схопив би цих негідників за карк, а не лежав би принишклий, як миша.

Грабіжники внизу заквапились і похапцем попрощалися. Хряснули двері, і коли та дурепа Анна-Стіна залишилася сама, Расмус почув її голос:

— Люба пані, прокиньтеся! Прокиньтеся, голубко!

У Расмуса аж ніс побілів, як він за кілька хвилин спустився до Оскара.

— Нарешті, — сказав той, — нарешті… Расмус перебив його.

— Ви їх бачили? — схвильовано прошепотів він. — Бачили тих чоловіків?

Оскар похитав головою.

— Не бачив нікого, відколи ти заліз у віконце. Ох як я натремтівся!

— То ви їх не бачили, — розчаровано мовив Расмус. Адже Оскар міг стежити з-за рогу будинку, і тоді б, мабуть, побачив грабіжників без масок.

— Ви мали стояти на чатах, — сказав Расмус. — Що ви робили?

— Що робив? Тремтів, — із притиском відповів Оскар.

Розділ восьмий

— Що нам тепер робити? — спитав Расмус, коли розповів Оскарові про свої пригоди в будинку.

Оскар розгублено похитав головою.

— Гарно почався цей тиждень, сказав той, кого мали повісити у понеділок! Я далебі не знаю, що нам робити.

Світ був лихий. Вони подались у відлюдний сосновий гайок зразу за містечком, щоб обміркувати своє прикре становище.

Расмус лежав горілиць на осонні в піщаному видолинку й дивився на білі хмарки, що пропливали по небі, та на верхівки сосон, що поволі погойдувались над його головою. Він здригався, коли згадував пані Гедберг. Вона лежить тепер і, може, помирає наодинці зі своєю

підступною служницею, а двоє замаскованих чоловіків украли її намисто і зникли невідомо куди.

— Ходімо до ленсмана, — сказав він. Оскар скривився.

— Тоді він мене справді посадить до в'язниці. Подумає, що і я нагрів руки на грабунку в Санде, а тепер ось у старої Гедберг.

— Але ж можна сказати, що ви не винні!

— Ох-ох-ох, коли я скажу, що не винний, він упреться й запроторить мене до буцегарні. Ти ще не спробував на своїй шкурі, що означає бути волоцюгою. Ні, до ленсмана я не піду. — Він почухав потилицю. — А може, написати йому? Ти добре вмієш писати?

— Сяк-так умію, — відповів Расмус.

— То нашкрябай кілька рядків, бо я нароблю багато помилок.

Оскар намацав у кишені камізельки недописок олівця й видер сторінку з нотатника, де були записані його пісні.

Папір виявився набубнявілий, наче нотатник вимок на дощі, та однаково писати на ньому можна було. І Расмус написав те, що йому продиктував Оскар:

"У зеленій віллі пані Гедберг сталося щось страшне. Треба, щоб туди прийшов лікар і ленсман також, і нехай поквапляться.

Просять

приятель удови й сирота.

Бісова дівка теж причетна".

Після цього вони залишили затишний гайок і вернулися в містечко. Расмус іще раз прокрався за ленсманів живопліт із кущів вовчих ягід і вкинув у відчинене вікно листа, обмотаного навколо камічника. Лист стукнувся об підлогу, а Расмус помчав назад до Оскара, що чекав на нього за рогом будинку.

Тепер вони зробили для пані Гедберг усе, що могли, й почали думати про себе.

— За скільки годин помирають із голоду? — спитав Расмус.

Йому здавалося, що він уже почав помирати. Полудень давно минув, а вони цього страшного дня з'їли тільки по бутербродові й по цукеркові.

— Так, пора нам братися до "Левової нареченої", якщо ми хочемо роздобути їжі, — сказав Оскар. — Я не вважаю себе за соловейка, але більше нічим їжі не заробиш.

І справді виявилося, що роздобути грошей на їжу найкраще можна "Левовою нареченою". Вони годин зо дві | походили по садибах, граючи й співаючи, і Расмус геть : забув про лихий світ і про свій голод, такий був захоплений монетами по п'ять і по два ере, що дощем посипались на них. Бо людям подобалися Оскарові пісні. Вони радо платили мідяки, щоб послухати, як жінок роздирав лев, як їх зраджував Альфред, як у них стріляли і вони купалися у власній крові. "Скільки є горя на світі…" — співав Оскар. І, здавалося, чим сумніші були його пісні, тим більше подобалися людям.

Вони ходили від садиби до садиби, і, зачувши перші звуки гармонії, служниці в кухнях кидали мити посуд. Вони спиралися на підвіконня, підморгували Оскарові й охоче давали п'ять ере, мабуть, тому, що світило сонце й вони мали зустрічатися зі своїми власними вірними

Альфредами, коли настане вечір. Навіть господині стояли за фіранками у світлицях, усміхалися, підспівували Оскарові й посилали дітей на подвір'я з загорненими в клаптик газети мідяками.

Расмус збирав гроші і не тямився з радощів — як же гарно бути вуличним музикою!

— Я неодмінно стану вуличним музикою, коли виросту, — сказав він потім Оскарові.

— Он як! Ти так любиш співати?

— Ні, але я дуже люблю гроші, — признався Расмус.

— Таж не будеш ти ціле життя збирати по п'ять ере. Є ж бо й інша праця, де можна заробити більше.

Расмус висипав останні мідяки Оскарові в кишеню.

— Розумієте, мені чомусь найдужче подобаються п'ять ере.

По його обличчі майнула легенька тінь. Він намагався не думати про те, що робитиме, коли виросте, бо тоді доводилося думати й про те, що буде, поки він ростиме. Що станеться, коли він не зможе більше мандрувати з Оскаром? Що його чекає, коли в цілому світі не знайдеться нікого, хто б захотів дати йому домівку?

Расмус вирішив нічим не журитися, а сприймати день таким, як він є, і тішитися тим, що йому дає втіху саме тепер.

— Якщо тобі так подобаються п'ятаки, то візьми два собі, — мовив Оскар і тицьнув йому в руку дві монети.

Расмус аж почервонів з радості. Він поважно вклонився Оскарові — так, як його вчили кланятись, коли йому щось дають. Потім надовго замовк, та врешті розчулено погладив Оскара по рукаві й сказав:

— Ви, Оскаре, найдобріший з усіх волоцюг. Расмусові в житті дуже рідко щось давали. Кожен подарунок був для нього величезною подією: адже коли тобі щось дають, то це означає, що тебе люблять. Для Расмуса два п'ятаки були доказом, що Оскар його любить. Ідучи, він стискав пальцями монети, що лежали глибоко в кишені, й почував себе багатим.

— Ет, я такий, як здебільша бувають волоцюги, — сказав Оскар. — Коли добрий, а коли сердитий. Тепер ходімо до Гультмана й купимо собі ласощів!

Від думки про їжу в Расмуса запаморочилося в голові. У нього мало не підігнулися коліна, коли він зайшов до Гультманової крамниці з ковбасами та бакалією. У крамниці по-райському пахло смачними наїдками. На тацях стосами лежали червоні й брунатні ковбаси, стояли масні холодці, закопчені ялівцем окости торували над паштетами й головами різного сиру. А ще там була окрема полиця з шоколадними тістечками, м'ятними цукерками і з бляшанками карамельок. І всім цим порядкував звичайний крамар, який, почувши дзвоник над дверима, відразу вбігав із задньої кімнати до крамниці, готовий дати кожному все, що той бажав. У нього були невеличкі товсті руки з чорними смужками під нігтями, але як же вони вміли спритно краяти скибочками шинку чи ковбасу, як швидко крамар відважував ними шматок булки, масла, сиру й тютюну для Оскара і як ласкаво розмовляв із ним, поки все це робив! От якби саме такий крамар захотів узяти його, Расмуса, за свого!

— Літо якраз у розпалі, — мовив тим часом крамар, подаючи Оскарові тютюн. Тоді обернувся до Расмуса і сказав щось іще краще: — Хочеш тістечко?

І, не чекаючи відповіді, взяв тістечко з полиці — звичайно, найменше, але все ж таки! Воно було загорнене в червону фольгу і блищало в товстих крамаревих пальцях, мов самоцвіт.

— Прошу, їж на здоров'я, — сказав крамар.

Расмус знов поважно вклонився, і Оскар схвально зауважив:

— Наче тобі перед Карлом Дванадцятим! Зараз побачимо, чи нам вистачить грошей на пиво й лимонад, тоді ми матимемо все, що треба.

Було вже після третьої, і вони вирішили якнайшвидше повернутися до соснового гайка і там спокійно пообідати. Про грабунок, видно, ще нічого не було відомо. Коли Оскар із Расмусом ішли містечком, воно, осяяне післяобіднім сонцем, здавалося дуже мирним, його вулиці були тихі й спокійні.

— Почекай, поки люди довідаються, що сталося, тоді побачиш, як воно загуде, наче вулик, — сказав Оскар. — Але той глухуватий ленсман, мабуть, іще не знайшов листа. Йому мало кинути камінця, треба було шпурнути бомбу, щоб він прокинувся.

Над річкою в невеличкому гарному парку стояв заїзд. Біля нього, навколо маленьких круглих білих столиків, сиділи люди й попивали післяобідню каву. Їх було там чимало, і Оскар сказав:

— Я знаю, Расмусе, що ти голодний, але тут варто пограти, навіть якщо ми ризикуємо померти з голоду. Таку силу п'ятаків не можна поминути.

Оскар витяг гармонію, і вони спинилися на належній відстані від тих, що пили біля столиків каву, побрязкуючи ложечками й жуючи булочки з цинамоном та інше печиво. Здебільшого то були дами, вичепурені, у великих розкішних капелюхах, у рюшах і мереживних комірцях.

Расмусові приємно було дивитися на них. На вигляд вони були багаті й гарні, а йому дуже подобалися багаті й гарні дами. Саме одну з таких дам йому хотілося б називати матір'ю. Аби ж то можна було котрусь із них прихилити до себе! Расмус уже переконався, що це не так легко зробити. Дами зацікавлено дивилися на нього, але тільки тому, що хотіли почути, як він співає. Він і Оскар, а насамперед Оскар. Серед них не було жодної, яка б подумала: "Такого хлопчика я б хотіла взяти за дитину".

Расмус зітхнув. Та ось Оскар заграв, і йому довелося підспівувати.

Сталось лихо, нечуване лихо,

Аж здригнулася з жаху земля,

У Північній Америці вбито,

Ох, убито у ній короля…

Расмус легко запам'ятовував і слова, і мелодію: після кількагодинного ходіння по садибах він уже знав усі Оскарові пісні, в яких густо лилася кров.

— "Сталось лихо, нечуване лихо", — виспівував Расмус, а сам придивлявся до дам.

Котру з них він хотів би отримати в матері, якби була змога вибирати? За столиком зовсім близько від нього сиділа пухкенька тітка, мабуть, господиня заїзду, бо час від часу гукала щось дівчатам, які обслуговували відвідувачів. Але більше вона розмовляла з двома вишуканими чоловіками, що сиділи біля того самого столика. Видно було, що вони їй подобаються. Вона схиляла набік голову, маніжилась і весь час сміялася, навіть без причини.

— Любий пане Ліве, візьміть іще тістечко, — припрошувала вона. Або: — Пане Ліандере, можна вам підлити кави? — І все таким голосом, наче для неї не було більшої втіхи, як прислужувати їм.

Панове Лів і Ліандер також були вичепурені: обидва з вусиками, у білих брилях, а один мав навіть квітку в петельці.

— "Аж здригнулася з жаху земля", — співав Расмус, і його дзвінкий, високий голос гарно зливався з низьким Оскаровим.

Обидва чоловіки були в смугастих літніх костюмах з дуже вузькими штаньми, а один був узутий у такі черевики, як… як…

У Північній Америці вбито…

Зненацька Расмус перестав співати.

В одного були черевики зі світлим верхом і облямівкою з чорної блискучої шкіри біля підошви! Це в того, що звався Лів!

Перед очима в Расмуса знов постали вранішні події. До нього повернувся страх. Він згадав жалісний плач пані Гедберг і моторошну ходу чоловіка, від якого ховався за канапою. Згадав ноги якраз у таких черевиках, згадав, як вони загрозливо наближалися до нього, і знов перелякався.

Тому спів застряв йому в горлі, коли він побачив такі самі черевики. Не допомогло навіть те, що Оскар суворо глянув на нього, дивуючись, чого він раптом замовк. А Расмус просто втратив голос, хоч пан Лів був, мабуть, цілком невинний чоловік і чисто випадково мав такі самі черевики, як той грабіжник. Через ті черевики Расмус якось дивно обважнів і навіть перехотів їсти.

— Слухай, Гільдінгу, завтра ми підемо рибалити трохи раніше, — сказав другий чоловік біля того столика.

Гільдінг! Прізвище пана Ліва Гільдінг! Гільдінг, як і того грабіжника, і черевики в нього такі, як у того грабіжника!

— Так, треба використати ті дні, що в нас лишилися, — відповів пан Лів.

І голос у нього такий самий, як у грабіжника!

— Але ви ще з тиждень побудете? — стривожено спитала пухкенька дама.

— Ну певне. Нам тут дуже приємно.

Зате Расмусові не було приємно. Йому стало недобре, він відчував, що ось-ось зомліє. І тільки-но Оскар доспівав пісню про американського короля, він швидко потяг його за рукав геть від заїзду.

— Що нам тепер робити? — спитав Расмус.

Вони знов розташувалися у піщаному видолинку. Світ і далі був лихий. Расмус виблював за сосною те, що з'їв: шлунок не хотів приймати їжі після всіх сьогоднішніх переживань. Оскар довго не відповідав йому, тільки мовчки смоктав свою люльку. Нарешті мовив:

— Нема іншої ради, як іти до ленсмана, ох-ох-ох! І сказати йому, що, на нашу думку, це ті два панове з заїзду пограбували пані Гедберг. Та як примусити ленсмана, щоб він мені повірив? Ось іще одна п'ятірка, сказала стара, написавши сімку.

Він вибив попіл з люльки й надяг на плечі рюкзака.

— Коли треба йти до ленсмана, ноги стають ледачі. Але якось уже доплуганимося.

— Так, і хай нас береже Господь, — мовив Расмус, бо так завжди казала тітка Ольга, коли до притулку приїздила інспекція, а ленсман іще гірший за інспекцію. Така Ніневія… краще триматися сіл, там немає злодіїв.

Містечко, яке Оскар гучно назвав Ніневією, дивно змінилося за час їхньої відсутності. На розі вуличок купками стояли люди й жваво розмовляли. Оскар з Расмусом здалеку помітили, що люди балакали про щось незвичайне, і зразу здогадалися, про що саме.

— Хотів би я послухати, що вони кажуть, перше ніж з'явитися до ленсмана, — мовив Оскар.

Він засунув у кулак Расмусові п'ять ере і звелів:

— На, купи собі торбинку карамельок і добре нашорош вуха.

— Я так слухатиму, що аж ворушитиму вухами, — запевнив його Расмус.

Він мчав вулицею, поки натрапив на бакалійну крамничку. Крізь засклені двері він побачив, що всередині було чимало людей. Ну й добре. Доведеться трохи почекати, поки дійде його черга, і тим часом він почує, про що вони балакають. Тоді купить карамельок. І, сповнений надій, він відчинив двері крамнички.

А через кілька хвилин, уже сповнений жаху, прибіг до Оскара. Обличчя в нього було бліде, як крейда.

— Оскаре, біжімо! Негайно!

— Чому? Хіба в нас під хвостом запалена губка? Расмус розпачливо схопив його за руку.

— Оскаре, Анна-Стіна сказала ленсманові, що це ви напали на них!

Оскар витріщив очі і аж почервонів, так розсердився.

— Я? Вона ж зі мною незнайома, не знає навіть, як мене звати.

— Вона сказала, що в них був волоцюга, який грає на гармонії і водить із собою хлопця. А як почав грати, то зайшов у будинок, пригрозив їй та пані Гедберг пістолетом і взяв смарагдове намисто…

Оскар стукнув себе по лобі кулаком.

— Ото проява! Якби я спіймав її, то видушив би з її проклятого горла всю брехню, хай би знала. А пані Гедберг? Що вона каже?

— Люди в крамниці гадають, що вона помре. Вона не може сказати ані слова, просто лежить ні жива, ні мертва, і серце в неї ледь б'ється. Там тепер лікар.

Видно було, як на скронях в Оскара пульсували жили. Він був червоний з люті й ще раз стукнув себе кулаком по лобі.

— Гарна пригода, нічого не скажеш! Та дівка бреше, без сорому казка, а ленсман, звичайно, вірить кожному її слову.

Расмус нетерпляче смикнув його за рукав.

— Швидше тікаймо!

— Тікають тільки злодії, — сердито відповів Оскар. — Треба перестріти ту дівку на розі ленсманового будинку, і нехай вона мені у вічі скаже, коли зважиться, що грабіжник я.

У Расмуса на очах виступили сльози.

— Оскаре, ленсман забере вас. Ви самі казали, що він не вірить волоцюгам. А ще як ви зчините бучу, то…

Він замовк. Він не міг собі уявити, що буде, коли Оскар зчинить бучу.

Оскар теж не міг собі цього уявити. Його лють раптом ущухла. Він стояв з опущеними руками і вже здавався тільки засмученим і стурбованим.

— Ні, ти правду кажеш: якщо я піду до ленсмана, то мені клямка. Якщо я почну переконувати його, що то Лів і Ліандер пограбували стару, він тільки зарегоче так, Що аж дістане гикавку.

— А та проява брехатиме далі, — сказав Расмус. Оскар кивнув головою.

— Авжеж, бо пані Гедберг така хвора, що не зможе й слова сказати на мою оборону. Ні, якщо я піду до ленсмана, мені буде клямка.

Він схопив Расмуса за руку.

— Швидше тікаймо звідси, поки ще не пізно! Він квапливо потяг хлопця за собою вулицями.

— Аби тільки справді не було вже пізно, — мурмотів він.

Бо, мабуть, не так легко буде вибратися з містечка, де тепер кожен зверне увагу на волоцюгу з гармонією.

Та їм пощастило. Вони йшли бічними, безлюдними вуличками, обережно й швидко обминули всі рогатки, і ось уже перед ними простягся гостинець зі своїм пустельним привіллям.

— Ми тікаємо, наче пара подвійних убивць, — сказав Оскар, коли нарешті розтулив рота.

Расмус сповільнив ходу. Він був такий засапаний, що насилу спромігся сказати:

— А ви ж якраз зовсім невинні, Оскаре!

— Невинний, як наречена!

— І я також, — додав Расмус.

— Ти також, — погодився Оскар.

Він обернувся й сердито глянув на лихе містечко, червоні дахи якого тонули в літній зелені.

— Ніневія! Добре, що ми знов на дорозі.

Расмус від щирого серця погодився з ним. На дорозі не було ні грабіжників, ні бандитів, тут панував спокій, над канавами обабіч неї цвіли буркун і бутень, а з лук котився гарний солодкий запах конюшини. Сонце зникло, повітря було непорушне, ніби перед дощем. По небу статечно, мов кораблі на морі, пливли сірі купчасті хмари, а під ними в'юнилася дорога, порожня й самітна, скільки око сягало. Ген на обрії, де земля зустрічалася з хмарами, вона напевне вела просто в небо.

— Куди ми тепер ідемо? — спитав Расмус.

— У таке місце, де зможемо сховатися, — відповів Оскар. — Я певен, що такого ти ніколи не бачив.

Розділ дев'ятий

Едебю лежало біля моря. П'ять невеличких садиб, затиснутих у видолинку між пагорбами, таких самих сірих, як краєвид навколо. В них поєдналася сірість убогості й сірість старості. Тепер, коли літній день хилився до вечора й над виселком, де ніхто не жив, зависли дощові хмари, навіть море було сіре.

Сюди й прийшли наші волоцюги. Бо для того, хто хотів сховатися, кращого місця годі було й шукати. Тут не було людей, тут жили тільки пустка, тиша і сірість занедбаності.

— Куди звідси ділися люди, Оскаре? — спитав Расмус. — Ті, що мешкали в цих садибах?

Оскар сидів на пагорку. Він скинув черевики та шкарпетки й задоволено розминав пальці у вечірній прохолоді.

— Не інакше як цілою громадою подалися до Америки. Колись дуже давно.

— Вони не захотіли тут більше жити?

— Не захотіли, мабуть, надто сіро, убого й важко було їм у цих хатах. І, мабуть, надто мало риби було в морі. І надто мізерний урожай вони збирали на тих клаптиках поля, що мали.

Расмус кивнув головою. Він це добре розумів.

— Так, тяжко бути вбогому! Але яке в них було гарне місце! — мовив Расмус і схвально глянув униз на прозору воду, що хлюпала об кам'янистий берег. — Такого гарного місця для купання вони в Америці не матимуть.

— Чого ж, вони можуть купатися в найчистішому озері в Мінесоті, якщо вже змушені будуть купатися, — заперечив Оскар.

Расмус усміхнувся. "Найчистіше озеро в Мінесоті"! Як це гарно звучить. Він сам хотів би колись побачити його, те озеро. Та й інші озера, і гори, і річки, які тільки є на землі. Він намагався уявити собі, як ті люди ходили по Америці й довго шукали найчистішого озера в Мінесоті. Може, тоді вони згадували скелі, біля яких купалися вдома, й думали, чи мешкає хто в їхніх маленьких сіриххатах над морем.

— Я хочу глянути на їхнє житло, — сказав він і кинувся До найближчої хати. Він хотів перевірити, чи щось лишилося після тих, що поїхали до Мінесоти.

Крізь розбиту шибку Расмус зазирнув до вбогої маленької кухні з закуреними балками під стелею і чорною від сажі відкритою піччю. Подумати тільки, що хтозна-коли тут хтось готував їжу! Йому було шкода хат, у яких ніхто не живе. Всіма забуті, вони немов весь час чекають, що хтось прийде, розташується в них, запалить вогонь, наставить окріп на каву, зварить кашу своїм дітям.

Расмус зібрав з підвіконня кілька уламків скла й заліз до хати. На підлозі лежало зів'яле листя та якесь сміття, і вона по-старечому рипіла під його ногами. Расмус підійшов до печі й зазирнув у комин. Ніхто ніколи не дізнається, коли тут востаннє горів вогонь! Та колись ця кімната була справжньою домівкою. О, якби вона й досі була нею, тоді можна було б зайти й оселитися в ній! Хоч ні, якби ця хата була справжньою домівкою, з людьми, то він би спинився на порозі в кухні, як звичайно волоцюги. Ті люди мали б своїх власних дітей, їм не потрібен був би хлопець з

сирітського притулку. Але можна погратися в домівку… Расмус підбіг до вікна й гукнув:

— Оскаре, ми тут спинимося?

— Так, принаймні на цю ніч, — відповів Оскар із пагорка. — Я не зважуюсь так зразу з'явитися на люди, і, зрештою, я трохи сердитий на них.

Расмусові подобалося в садибах переселенців до Мінесоти. Він бігав по хатах, підіймався і спускався сходами, оглядав сіни, кухні й маленькі низькі кімнати. Він дуже прискіпливо вибирав собі хату й нарешті спинився на одній, що була найкраще захищена від негоди й вітрів і найменше понищена ними.

У ній була тісна кухонька і тісна кімнатка, як і в інших хатах, і так само, як в інших, стрімкі сходи вели на жалюгідне горище, де містилася ще одна жалюгідна кімнатка. Але все-таки це була хата, і можна уявити, що це справжня домівка. Можна навіть уявити, що Оскар — його батько. А як захопитися, то можна уявити собі, що Оскар — ніякий не волоцюга, а багатий купець. На жаль, купцевої дружини не було, та можна уявити собі, що вона на короткий час поїхала — можливо, до Мінесоти — і скоро повернеться, з мереживною парасолькою і в блакитному капелюшку з перами, гарна, як намальована. І привезе розкішні подарунки для нього й для Оскара. І вони житимуть усі троє разом, і будуть багаті, страшенно багаті.

У хаті потрібні меблі. Столи, канапи, як у пані Гедберг, і килими та завіси.

Расмус так палко захотів меблів, що вони повинні були б вирости з підлоги, — бо просто уявити, що в цій голій кімнаті є стіл з червоного дерева і квітчасті канапи, було понад силу навіть йому.

Та враз він згадав, що недалеко від дороги вони бачили звалище сміття. І він помчав туди. На звалище люди багато чого викидають, і він сподівався знайти щось таке, що могло б замінити йому меблі.

Расмус повернувся з порожньою скринькою з-під цукру, двома скриньками з-під маргарину та купою інших речей, які знайшов на звалищі. Скринька з-під цукру правитиме за стіл, якщо її обмити в морі.

Але найперше треба підмести кімнату. Він наламав гіллячок на віник і, як тільки зумів, повимітав з підлоги сміття. Тоді приніс свого стола й поставив на нього замість вази порожню пляшку з чебрецем, коробки з-під маргарину правили за стільці, а килим і завіси він собі уявив.

Оскара не було. Він подався в ліс наламати соснового гілля на постіль, а коли повернувся, Расмус гукнув йому:

— Заходьте з постільною білизною!

Оскар не мав дуже великого хисту уявляти собі щось, а проте збагнув, що зайшов до покою. Він зупинився з оберемком соснового гілля й почовгав підошвами.

— Певна річ, треба витерти лапи, коли заходиш до покою. Тобі тут класти ці подушки з гагачого пуху чи нести їх до салону?

— Кладіть тут, — мовив Расмус і показав у куток кімнати.

Оскар слухняно розстелив гілля, зробивши з нього постіль, і Расмус лишився дуже задоволений. Зелене гілля аж світилося, воно було і постіллю, і килимами, й додавало кімнаті затишку.

— Добре, що ти тут прибрав, — сказав Оскар, — бо зараз лине дощ.

І дощ линув, ще й не встиг він цього сказати. Краплі ляпотіли в розбиті шибки, порощили по даху, а надворі стало зовсім темно. Але Расмусові було приємно. Коли надворі йшов дощ, йому ще легше було уявляти, що це домівка.

— Може, щось пожуємо? — Нерішуче спитав він. Вони похапцем перекусили перед тим на узбіччі дороги, але тільки трохи, і якщо тепер у них завівся стіл, то треба ж було ним скористатися. В Оскара залишилося більшість того, що він купив у Гультмана, отож він виклав на скриньку з-під цукру і хліб, і масло, і сир, і шинку. Вони посідали кожен на свою скриньку з-під маргарину й заходились вечеряти, слухаючи, як надворі ляпотить дощ. І Расмус подумав: "Я ніколи не забуду цієї хвилини. Не забуду, як нам було затишно, коли йшов дощ, а ми вечеряли".

Він не признавався Оскарові, що уявляє собі, ніби це їхня домівка. І, звичайно, не признавався, що уявляє, ніби Оскар багатий купець, дружина якого, в блакитному капелюшку з перами, кудись поїхала. Але тужно поглянув поверх бутерброда на свого товариша по мандрах і сказав:

— От якби ви, Оскаре, були моїм батьком і ми жили разом!

— Так, було б чудово! Волоцюга за батька… ото була б чудасія!

Расмус задумався. Звичайно, він хотів, щоб його батьки були багаті й гарні. Про батька-волоцюгу він, певна річ, не мріяв. Ох, якби Оскар усе-таки був багатим, гарним купцем!

Дощ перестав іти так само раптово, як і почався. Вони попоїли й лягли на свою соснову постіль у кутку. Оскар витяг шмат ковдри, в який загортав гармонію, і вкрив Расмуса, щоб йому не було холодно.

"Мій батько, — подумав Расмус, — укрив мене червоною шовковою ковдрою. Бо мати в Мінесоті й не може сама мене вкрити. Вона купається там у найчистішому озері й пише додому листа: "Я скоро приїду і привезу багато гарних гостинців. Не забувай увечері підтикувати Расмусові ковдру. Оту червону, шовкову, я скоро приїду".

Надворі стемніло. З моря повіяв вітер. Під час дощу він був затих, а тепер знов подужчав. Хвилі хлюпали тепер голосніше, вітер шарпав за вікном карликові берези. В хаті прокинулись якісь дивні звуки. Щось потріскувало в стінах, шурхотіло й пищало у благеньких вікнах. Десь безперестанку хряскали двері, аж Оскар розсердився:

— Тими дверима наче дідько товче! Тут засне хіба той, хто спить, як камінь!

Расмусові не подобався весь цей шерех. Він боявся. Він лежав у кутку, витріщивши очі, і вдивлявся в сутінок, наче переляканий звір.

— А що, як тут є примари? — прошепотів він. — Що, як з'явиться примара й забере нас?..

Та Оскар не боявся.

— Як з'явиться примара, скажи їй від мене, нехай ушивається в море, а то прийде справжня божа зозуля і зробить із неї печеню.

Расмусові не стало від того легше.

— Наша куховарка, тітка Ольга, бачила раз собаку без голови, а з шиї в нього бухкав вогонь.

Оскар позіхнув.

— Здається мені, що твоя тітка Ольга сама без голови.

Нема ніяких примар.

— Звичайно, є, — не здавався Расмус. — Знаєте, що каже Великий Петер? Каже, що коли хтось о дванадцятій годині ночі оббіжить дванадцять разів навколо церкви, то з'явиться нечистий і забере його.

— По-моєму, й добре зробить, як забере, бо чого серед ночі гасати навколо церкви? Хіба що він не сповна розуму, а коли так, то хай нарікає на себе.

Оскар не хотів більше балакати ні про які примари, він хотів спати. Расмус теж був сонний, хоч і поспав з годину, як лежав у піщаному видолинку. Він хотів би заснути, але не міг, бо навколо щось пищало й ніби зітхало. Оскар уже хропів, а він і далі лежав і дослухався до темряви.

І раптом він почув голоси! Так, так, голоси!

Сірий старий будинок міг зітхати й рипіти від вітру, та коли чути голоси, то це вже напевне з'явилися примари. Жалісливо зойкнувши, Расмус кинувся до Оскара.

— Оскаре, прийшли примари, я чув, як вони балакали! Заспаний Оскар сів на постелі.

— Балакали?.. Хто балакав?

Він прочумався й почав напружено дослухатися. Так, Расмус казав правду. Десь поблизу хтось балакав.

— Отакої, знов треба йти до ленсмана, — прошепотів Оскар.

Він підсунувся до вікна, став навколішки й занепокоєно виглянув у сутінок. Расмус зробив те саме. Він був смертельно переляканий і з розпачу кусав нігті.

— Я за те, щоб ми взяли свою здобич і вшивалися звідси, — почули вони.

Говорив хтось біля самого вікна, і голос наче не скидався на ленсманів.

— Хай це вже буде мій клопіт, — відповів хтось йому, і цей голос Расмус упізнав. Голос Ліва Гільдінга він упізнав би серед тисячі інших.

Расмус учепився Оскарові в плече. Він міцно, з усієї сили стискав його — адже перед самим вікном стояли Лів і Ліандер, і це було страшніше за примар і ленсмана.

Ось вони зайшли — пробі! — до сіней, ось вони вже в кухні, Расмус чув, як у них під ногами рипіла підлога. Що вони робили тут серед ночі, невже немає такого місця на землі, де б людину не турбували грабіжники?

Двері з кухні до Расмусової прибраної кімнати стояли прочинені, і крізь щілину їм було чути кожне слово прибульців, що й далі розмовляли між собою.

— Так, але мені здається, що довше чекати небезпечно, — сказав другий голос, той, що належав Ліандерові. — Я хочу виїхати звідси.

— Ні, ні, ні, — мовив Лів, — не можна нервуватися, а то все зіпсуємо. Дуже погано було б, якби ми чкурнули саме тепер, коли в старої пропало намисто. Ні, ми поживемо в заїзді ще тиждень і нічим не зраджуватимемо себе, розумієш? Адже в Санде ми не були, розумієш, і сумління в нас

чисте. Бо хто б залишився в заїзді за дві милі від Санде майже на два тижні, якби в нього не було чисте сумління, розумієш?

— Як не розуміти, — відповів Ліандер, — коли ти вже казав мені це щонайменше чотирнадцять разів. Але я волів би забрати гроші і вшитися, бо мені здається, що ми сидітимемо тут із чистим сумлінням, аж поки досидимося до того, що воно перестане бути чисте.

— Буде так, як я сказав, — мовив Лів. — Ми заберемо гроші в суботу вранці, спокійно виїдемо двогодинним поїздом, і жодній маруді не спаде безглузда думка запідозрити нас у крадіжці" намиста чи чогось іншого.

Почувся такий звук, наче вони витягли з підлоги кілька неприбитих дощок а потім тихий задоволений сміх Ліва.

— Приємно бачити таку величезну купу грошей. Хвилину тривала врочиста тиша, тоді він повів далі:

— Я вважаю, що намисто також варте тисяч п'яти-шести.

— А однаково я хотів би позбутися його, — сказав Ліандер. — У Санде нам добре повелося, а тут, з Анною-Стіною, ні. Можна зрозуміти, що тебе тягне до котроїсь зі своїх зраджених давніх наречених, але мати ділові стосунки з бабами — дурне діло.

— Ти так нервуєшся? — глузливо спитав Лів.

— Нервуюсь… Не подобається мені все це. Що буде, коли стара отямиться?

— Вона не отямиться. Надто вже вона довго прожила на світі.

— А якщо все-таки отямиться? І скаже, як було насправді, а ленсман притисне Анну-Стіну з тим її волоцюгою? Ніякий волоцюга тій дурепі не допоможе, бо коли ленсман довідається, що вона брехала, то не мине й п'яти хвилин, як він видушить із неї, хто ми. А тоді не мине й п'яти хвилин, як нам пришиють і Санде.

— Годі тобі, — сказав Лів. — Ти весь час торочиш про це, мені вже набридло. Анна-Стіна не в тім'я бита, щоб ти знав. Зрештою, стара вже не роззявить більше своєї пащі.

Ліандер щось невдоволено буркнув.

— І який же це гарний сховок на гроші, — сказав Лів. — Кращий, ніж ми б закопали їх у лісі. І знайти його легко, і таке місце, де не буває людей.

— Аби ти тільки не навідався сюди сам ще до суботи, — невдоволено мовив Ліандер.

Лів розсердився:

— Ти мені не довіряєш?

Ліандер засміявся сухуватим сміхом:

— Ти мені не довіряєш, сказала лисиця й відкусила курці голову. Чого ж, я так само тобі довіряю, як ти мені.

Расмус стискав Оскара за плече. Він уже не міг далі терпіти цей жах і напруження. Страшно, що були люди, які бажали іншим смерті, і страшно, що ці жорстокі грабіжники були так близько, за кілька метрів від них. Расмус хотів би опинитися далеко звідси, але частка його єства хотіла залишитись тут і поглянути, що станеться, частка його єства просто-таки палала шаленою жадобою пригод. Він натужив слух і почув,

що грабіжники знов примостили дошки на місце, отже, сховали гроші. Але постривайте, хай-но ви лишень підете звідси!

— Може, ходімо вже, — мовив Ліандер.

— Ходімо, — відповів Лів.

Расмус полегшено відітхнув. Коли це раптом Лів сказав щось жахливе:

— Я тільки гляну, чи не знайду своєї люльки, яку забув минулого разу. Мені здається, що я поклав її на вікно всередині.

"Всередині" могло означати тільки одне: в кімнаті, де в кутку зіщулились Оскар із Расмусом. Расмус присунувся якнайближче до Оскара. Йому аж у голові паморочилося зі страху. Він відчував, як в Оскара напружилися м'язи рук і як той приготувався до бійки…

Та грабіжники мали пістолети… Оце вже, мабуть, прийшла їхня остання година!

До кімнати наблизилися швидкі кроки, двері відчинились, і по підлозі застрибало світло кишенькового ліхтарика. А посеред кімнати стояли Расмусові меблі! Але пучок світла швидко ковзнув по скриньці з-під цукру, грабіжник, видно, не побачив у ній нічого особливого. Він не крикнув з несподіванки, не здивувався. Та зараз крикне й здивується, коли помітить Оскара й Расмуса! Вони принишкли в кутку й чекали. М'язи на руках в Оскара ще дужче напружились. Та раптом…

— Ось твоя люлька, — почули вони Ліандерів голос із кухні. — Лежить на підвіконні.

Лів швидко обернувся. Небезпечний пучок світла згас, і грабіжник зник у дверях, так і не помітивши, що в кутку хтось лежить. Це було

просто диво, бо ж навіть у найтемнішому кутку не залягала густа пітьма. Але той, хто шукав маленької люльки, мабуть, не помітив великих волоцюг.

— Ото сліпаки! — сказав Расмус, коли грабіжники пішли. Тепер, як вони зникли у вітряній ночі, він знов здобувся на слово.

— Ходімо, — мовив Оскар і витяг кишенькового ліхтарика. — Ходімо глянем на той чудовий сховок, його легко знайти. О господи, яке це буде цікаве видовище!

Вони кинулись до кухні. Расмус не тямився з хвилювання — він уявляв, що зараз побачить величезний скарб, цілу купу монет по п'ять ере.

Оскарів ліхтарик ковзав по голих дошках. Він оглядав кожну з них і пробував ногою, як вона прибита.

— Ось тут!

Нетерплячими руками він відсунув біля печі одну дошку, другу… Потім посвітив ліхтариком. Під ними була чотирикутна заглибина, а в ній — великий пакунок, загорнений У церату. Вони розгорнули її кінці.

— О! — вигукнув Расмус.

У цераті лежали одна повз одну барвисті пачки банкнот по сто і по тисячі крон, уся сума, яку мали виплатити робітникам на фабриці в Санде. В пачках не було жодного п'ятака, але Расмус бачив по зляканих Оскарових очах, що це також гроші.

— Невже на світі є стільки грошей? — мовив Оскар. — Я б не повірив, якби не побачив.

Намисто теж тут лежало — золотий ланцюжок, на який були нанизані великі зелені камінці. Це було найкраще з усього, що Расмус бачив у житті, але ж він не так багато й бачив. Він задоволено зітхнув:

— Подумати тільки, тепер пані Гедберг отримає назад своє намисто! Якщо вона жива…

Оскар перепустив намисто крізь пальці.

— Сподіваюся, що жива. Я ще маю надію заспівати їй пісню "Своя криничка в кожнім лісі". І вона дасть мені п'ятдесят ере.

— Завтра, — мовив Расмус, сяючи з радості, — завтра ми підемо до ленсмана з грішми й до пані Гедберг з намистом.

Оскар похитав головою.

— О ні, не підемо. Все треба робити хитро, сказала стара, витягаючи колючку пальцями ноги.

— То що ж нам робити? — спитав Расмус.

— Я більше не потикну носа в те осине гніздо з брехливими служницями, з гамором і метушнею, з дурними запитаннями: "Що ви робили в четвер?" Ні, ми все це переховаємо в інше місце, а ленсманові напишемо листа — "Будь ласка, заберіть гроші, а то пропадуть". А самі підемо собі далі, нехай ленсман без нас доводить справу до кінця, йому за це платять. Я не маю наміру бути йому за помічника.

Оскар узяв рюкзака й почав складати в нього пачки банкнот.

— Аби тільки не зустріти ленсмана, поки я нестиму на спині пів державного банку, а то застряну в буцегарні до кінця свого віку.

Він узяв намисто й жартома почепив його Расмусові на шию.

— Треба й тобі хоч раз у житті причепуритися. Тепер ти скидаєшся на царя Соломона в усій його пишноті.

Хоч, мабуть, у тебе на лиці трохи більше ластовиння, ніж у нього.

У світлі ліхтарика перед ним стояв цар Соломон із худими руками й ногами, але зі смарагдовим намистом на шиї.

— Так, і чуб у мене рівний, — сумно мовив Расмус. І шарпнув намисто, не хотів, щоб воно висіло в нього на шиї. Але виявилося, що його вже нема коли скидати. Бо вони знов почули голоси!

Розділ десятий

— Швидше! — прошепотів Оскар. — Швидше тікаймо звідси!

Вони кинулись до сіней. Та було пізно. Голоси вже лунали біля самої хати. Надвір вони вже не могли вийти.

— Швидше на горище!

Оскар штовхнув поперед себе Расмуса на вузенькі, стрімкі сходи, якими той недавно так весело вистрибував. Тепер він спотикався на них, наче хворий, і він справді був хворий зі страху перед тими, що тієї хвилини розчахнули вхідні двері й зайшли до темних сіней.

Оскар і Расмус завмерли на сходах. Вони боялися поворухнутися, боялися навіть дихнути, щоб не викрити себе.

Расмус із жахом дивився на дві темні тіні внизу, що обернули його життя в суцільний кошмар — ох, як він ненавидів їх!

— Ти таки правду кажеш, ніяких скриньок тут не було, коли ми приходили сюди останнього разу.

Це був голос Ліва — він саме відчинив двері до кухні.

— А однаково в тебе не вистачило глузду стривожитись, коли ти побачив у кімнаті цілий склад скриньок, — осудливо сказав Ліандер. — Міг би збагнути, що вони самі сюди не примандрували.

— Я зразу про це не подумав, — відповів Лів. — Сам знаєш, як часом буває — дивишся на щось і ніби його не бачиш. А тоді раз — і тобі тенькне: звідки, в біса, взялися ті скриньки?

— Дивишся й ніби не бачиш! У нашому ремеслі цього собі не можна дозволяти. Тепер нам треба забрати звідси гроші!

"Вони вже забрані", — подумав Расмус. Хоч як він боявся, проте відчув невимовну радість. Але та радість миттю згасла. Бо з кухні долинув сердитий крик — то кричав оскаженілий Лів:

— Швидше за ними! Вони не могли далеко втекти! Грабіжники кинулись до сіней. Тепер вони були такі люті, як собаки, натреновані на пошуки злочинців. Вони хотіли якнайшвидше опинитися надворі й шукати, шукати невідомого ворога, що забрав їхню здобич, щоб знищити його, коли знайдуть. Раптом посеред сіней Лів зупинився.

— Стривай! Спершу треба оглянути будинок, чи вони не поховалися десь тут. Унизу нікого немає. Та, може, є на горищі.

Лів почав підійматися сходами й нагнався просто на Оскарові кулаки. Він зойкнув і полетів назад, на руки Ліандерові. Расмус також зойкнув за широкою Оскаровою спиною. Зойкнув тому, що побачив, як Ліандер вихопив свого гидотного пістолета і крикнув з такою люттю, що в нього аж голос задрижав:

— Стій, ні кроку далі, а то я стрілятиму!

Тим часом Лів схопився на ноги, і світло його кишенькового ліхтарика ковзнуло по двох постатях на сходах. Він аж засопів, коли помітив царя Соломона у всій його пишноті.

— У того ірода на шиї намисто!

Грабіжники витріщилися на Расмуса, наче не могли повірити власним очам.

— Тікай, Расмусе! — крикнув Оскар. Широкоплечий, дужий, він затуляв собою вузькі сходи. — Тікай! — крикнув він громовим голосом.

І Расмус кинувся тікати. Немов пацюк, за яким женеться кіт, майнув зі сходів на маленьке горище, а звідти до комірчини, де вітер хряскав рамами вибитого вікна, аж виляски йшли. За вікном був дах комори. Расмус перескочив через підвіконня й побрався тим дахом. На це він був мастак, стрибати він теж був мастак. До землі він летів кілька метрів, але якби було треба, то стрибнув би і з церковної вежі. Расмус трохи забив коліно, та не мав часу прислухатися до болю, адже він нажаханий пацюк, за яким женеться кіт. Лів був уже на розі хати, і Расмус помчав так, наче йшлося про його життя, — а втім, він відчував, що тепер справді йшлося про його життя.

О, якби переселенці до Мінесоти знали, що діялося тієї ночі біля їхніх сірих будівель! Поміж хатами тікає малий хлопчина зі смарагдовим намистом на шиї, а за ним женеться грабіжник. І немає нікого, хто б допоміг хлопцеві. Бо сірі хати стоять безмовні й покинуті, їхні вікна мертві й порожні. Нічия ласкава рука не відчинить дверей цієї вітряної літньої ночі, нічий ласкавий голос не погукає з відчиненого вікна: "Ходи сюди, ми тебе сховаємо!"

Ні, він повинен був сам рятуватися, цей босоногий хлопчик у блакитній смугастій сорочці, які носять діти в сирітському притулку, в залатаних штанях із грубого сукна й зі смарагдовим намистом на шиї. Ось він спинився, шукаючи захистку за найближчою хатою. Це була садиба Пера Андерса, але хлопчик, що бігав тут через багато років після того, як Пер Андерс поїхав до Америки, не знав цього. Він секунду постояв, відсапуючись і намагаючись зметикувати, в який бік бігти. Роздумувати довго не можна було, бо його переслідувач уже завернув за ріг. Вітер розкуйовдив йому чуба, він був уже не чепурним дженджиком у солом'яному брилі, а відчайдушним грабіжником, що ловив хлопчика, будь-що мусив його спіймати.

Расмус мчав, нетямлячись зі страху. Він біг швидко, та його переслідувач мав довгі ноги і біг ще швидше. Він наздоганяв хлопчика, дедалі наближався до нього. Коли Расмус обертав голову, то бачив, як швидко мигтіли ті довгі ноги і як метлявся на вітрі Лівів чуб.

До садиби Пера Андерса прилягала садиба Карла Нільса з багатьма прибудовами. За столярною майстернею расмус зненацька зупинився, зі страхом очікуючи на свого ворога. Ось той біжить. Але пробіг повз майстерню. Він не помітив хлопчика, що притулився до причілка, й дав йому хвилину відсапатись.

Але кіт знов помітив пацюка. Лів побачив, що його жертва побігла назад, у бік садиби Пера Андерса, й кинувся за нею. Расмус біг, хапаючи ротом повітря. Він виграв трохи часу, та перегонів із Лівом не міг виграти. Треба знайти якийсь сховок, і якнайшвидше. Ось хата Пера Андерса… Расмус ускочив туди, але боже мій, який сховок можна знайти в порожнісіньких кімнатах?

Є, правда, скринька на дрова. Малі діти в садибі Пера Андерса свого часу гралися в хованку. Бувало, залізе котресь у скриньку на дрова і, вдоволено всміхаючись, зачинить за собою віко. Та в жодної дитини, що колись ховалася тут, не стукотіло так шалено серце й жодна з них не боялася так, як Расмус. Він сидів у скриньці й чекав, що нещадні руки

ось-ось витягнуть його зі сховку. Пастка замкнулася. Коли Лів знайде його тут, він пропав. Надбіг Лів. Расмус почув, як по підлозі в кухні загупали кроки. Грабіжник був біля самого нього й кожної миті міг підняти віко. Але, видно, він ніколи не грався в хованки, нічого не знав про скриньку на дрова. Бо побіг далі до кімнати, тоді вернувся до сіней, побрався сходами на горище й затупотів по ньому. Адже він знав, що хлопець десь у будинку, й лаяв його на всі заставки.

Тим часом Расмус вибрався зі скриньки й вибіг надвір. Він сподівався, що обдурив Ліва, і благав бога, щоб переслідувач дав йому спокій.

Проте Лів побачив у віконце на горищі, що хлопчик біжить подвір'ям. Його худі босі ноги лопотіли, мов барабанні палички. Кількома стрибками грабіжник здолав сходи і знов помчав за Расмусом, невблаганний, мов доля.

Тепер вони бігли давньою сільською вуличкою. Колись воли мирно возили нею овес на тік Пера Андерса й сіно до садиби Карла Нільса, а літніми вечорами дітлахи спокійно гралися на ній і котили коліщата. Ніхто ніколи ще не тікав нею, рятуючи своє життя. А тепер вуличкою мчав босоногий хлопчик, якого переслідував грабіжник. Він здолав усю вуличку й побіг до води — невже надумав утопитися в морі? Грабіжник ще наддав ходи. Хотів нарешті покласти край цій гонитві.

Від берега просто в море виступав старий трухлявий поміст, а біля нього стояло напіврозвалене піддашшя на човни.

Расмус побіг помостом, що захитався під ним. Він ще дужче захитався, коли на нього ступив і Лів. Грабіжник переможно посміхався: зараз він спіймає хлопця. Зробити таку дурницю, забігти на поміст! Адже звідти не було відступу. Тепер хлопець або дасться в руки, або стрибне в море й потоне.

Поміст завертав під кутом за ріг піддашшя на човни.

Расмус біг хистким помостом. За час цієї гонитви сорочка висмикнулася в нього зі штанів і метляла на вітрі. Полу тієї блакитної смугастої сорочки якраз устиг ще побачити Лів, коли хлопець зник за піддашшям.

Задудніли дошки помосту. Лів біг з усієї сили. Зараз… зараз той клятенний хлопчисько дістане по заслузі! Лів кинувся за ріг піддашшя.

І враз його швидкий біг припинився, а натомість почувся хлюпіт. Не встиг пан Лів вилаятись, як над ним зійшлися солоні хвилі моря. Щоправда, він спробував вилаятись, та з води долинуло тільки невиразне "буль".

На коротку мить Расмус відчув себе майже щасливим — принаймні чогось він та навчився у Вестергазькому притулку. Навчився не тільки полоти картоплю, а й підставляти ногу.

Ось Лів вигулькнув на поверхню. Він кашляє і аж сичить з люті. Не хоче купатися, хоч тут таке гарне місце. Мов сердитий павук, він вилазить на поміст, і Расмус холоне зі страху й мало не плаче, що ніяк не може спекатися цього немилосердного чоловіка. Але він триматиметься до останнього. Тікатиме, аж поки впаде. Це швидко станеться, бо серце в нього гупає, наче ось-ось лопне.

Він гайнув з помосту й побіг вуличкою. Ось подвір'я Карла Нільса, де він уже був. Ось садиба Пера Андерса. Він тікав, ніби в кошмарному сні. Расмус знов виграв трохи часу, але ззаду мчав його нещадний ворог, хляпаючи мокрим одягом, — від нього йому не втекти.

А ось льох Пера Андерса. Расмус також був уже в ньому, коли оглядав хати. Він тоді хвилину постояв, уявляючи собі, що в нього є п'ятнадцять мішків картоплі і їх треба позаносити сюди.

Стомлений до краю, Расмус заскочив у темний льох. Він у розпачі сподівався, що, може, Лів не надбіг ще так близько, не помітив, де він сховався, й не здогадається шукати його тут. То була слабенька надія, і тривала вона недовго.

За мить він почув, як хтось ухопився за великого ключа. І ось уже Лів у льоху. Мокрий, сердитий, просто-таки розлючений на клятенного хлопця, що виробляє з ним такі штуки. Він ускочив у льох…

Але Расмус навчився у Вестергазі не тільки підставляти ногу. Він навчився також стояти на чатах за дверима і, коли супротивник так безтямно влітає до приміщення, тікати в нього за спиною. Саме це і зробив тепер Расмус. Швидко, мов ласиця, він вискочив з льоху, нестямно захряснув за собою двері і обернув у замку іржавого ключа. І аж коли почув, як Лів затарабанив у двері, збагнув, що йому пощастило зробити. З боязкою втіхою він поступово усвідомлював, що замкнув свого ворога в льоху Пера Андерса. А втім, що це льох Пера Андерса, Расмус, звичайно, не знав.

Тепер йому так захотілося до Оскара, що він мало не заплакав. Ноги під ним угиналися, він був смертельно стомлений. У нього аж серце защеміло, так він захотів до Оскара. Та, може, Оскар уже мертвий…

Расмус почав якомога швидше скрадатися до "своєї" хати. Наближався він до неї дуже обережно, бо не знав, Де тепер Ліандер і де Оскар.

Почало розвиднятися. Скоро над старим висілком переселенців до Мінесоти, де цієї ночі нікому не довелося спати, зійде сонце.

Расмус ліг у траву й поплазував до кухонного вікна. Потім підвівся навпочіпки й зазирнув крізь порожню раму, де скло давно вже було повибиване.

Він побачив Ліандера, що стояв спиною до нього біля самого вікна. А далі, коло печі, стояв Оскар з піднятими вгору руками. Ліандер тримав у руці пістолета, а біля його ніг лежав Оскарів рюкзак.

— Стріляй, чи на одного волоцюгу буде більше на світі, чи менше, не має ніякого значення, — сказав Оскар.

— Так, будь певний, що в мене аж пальці сверблять уколошкати тебе, — відповів Ліандер. — Я б оце й зараз пальнув у тебе, та не хочу засмучувати ленсмана. Йому, щоб ти знав, кортить посадовити тебе в буцегарню за грабунок у Санде. І, щоб ти знав, за напад на пані Гедберг.

— Аж не віриться, що на світі є такі свині, як ти, — спокійно сказав Оскар. — А коли я візьму та розповім ленсманові, що ви за пташки?

У Расмуса на очі навернулися сльози. Він-бо знав, що ленсман ніколи не повірить волоцюзі, і був певен, що Оскар також знав це.

Ліандер глузливо зареготав.

— А чого ж, спробуй!

— Ти сам годину тому був трохи занепокоєний, — сказав Оскар. — Боявся, що пані Гедберг отямиться й дещо спростує. Наприклад, що Анна-Стіна набрехала на мене. Ану ж пані Гедберг усе-таки отямиться?

— Вона не отямиться, — тихо відповів Ліандер. — Після того, що тут сталося цієї ночі, я певен, що пані Гедберг уже не отямиться. На такий ризик не піде ні Анна-Стіна, ні ми.

Расмус за вікном заломив руки. З усіх поганих людей на світі найгірші Лів і Ліандер. Те, що Ліандер сказав про пані Гедберг, прозвучало як погроза.

— Дарма ти, дурню, завчасу радів, — повів далі Ліандер. — Навіщо було пхати носа в чужі справи? По-моєму, ти заробив, щоб ленсман запроторив тебе до в'язниці. Зрештою, там не так уже й погано, можу тебе запевнити.

— Авжеж, видно, що ти там бував, якщо знаєш це, — відповів Оскар. — І я зроблю все, що можу, аби ти ще раз туди попав.

— То ти ще більший дурень, ніж я думав, — сказав Ліандер. — І досі не втямив, що ти сам попадеш до в'язниці, якщо спробуєш нас туди запхати. Якби в тебе були всі клепки в голові, то ти б якнайшвидше вшився звідси, тримав язика на припоні й ніколи більше не показувався в цих місцях.

— І довіку, побачивши поліцая, ховав би очі, — гірко відповів Оскар. — Якби я був знав, які ви з Лівом мерзотники! Ох, і кортить мені оце затопити тобі в пику!

Расмус схвально кивнув головою за вікном, де він, принишклий, сидів навпочіпки. Ото було б добре, якби Оскар налупцював того мерзотника! Оскар дужий, як віл, багато дужчий за Ліандера. Але той мав страхітливого пістолета і, стоячи біля вікна, цілився ним в Оскара. Аби в нього не було пістолета…

Під вікном лежав клапоть старої дошки. Расмус, не усвідомлюючи до пуття, що робить, узяв її в руки. Він поводився наче вві сні, нічого не думав, просто взяв дошку, швидко підвівся і з усієї сили вдарив нею Ліандера по правій руці. Той крикнув з болю і злості, а пістолет, описавши гарну дугу, полетів на підлогу. Оскар, радісно заревівши, кинувся на Ліандера, і вони покотилися додолу. Расмус нажахано втупив у них очі. Він знервовано здригався й кусав нігті, бо, власне, ніколи не міг дивитися, як люди б'ються.

А тут Оскар з Ліандером билися, аж дрантя летіло. Ліандер теж був досить дужий. Вони перекидались на підлозі, стогнали, і кожен намагався дотягтися до пістолета.

Пістолет… Расмус стрепенувся. Пістолет! Ліандер нізащо не повинен заволодіти ним!

Расмус звівся на тремтячі ноги, що насилу несли його, і чимдуж подався до кухні. Там підлога аж гула. Супротивники перекидалися по ній так, що не було куди ступити, бо всюди заважали чиїсь руки та ноги. Он лежить пістолет, і Ліандер усе тягнеться до нього.

Расмус так підгилив ногою ту гидотну чорну цяцьку, що вона полетіла в куток. Тоді взяв її тремтячими пальцями, наче отруйну гадюку. Вона була така відразна, що він не міг тримати її в руці. І не міг дивитися, як супротивники качалися й билися на підлозі, не міг слухати, як вони стогнали.

Він вибіг надвір, тримаючи пучками пістолета. Його нудило, але він не мав часу блювати. Він стояв, тихо схлипуючи, й дивився, як вітер шарпав віття беріз. За островами в морі саме зійшло сонце, і його відблиски вигравали на хвилях. Чайки вже теж прокинулися. Вони літали над сірим виселком і кричали так, наче й самі чогось боялися. Та боявся лише Расмус. І був такий стомлений, що хотів би лягти й заснути навіки. І ще одного хотів би.

Позбутися пістолета. І, далі хлипаючи, Расмус побрався через прибережне каміння. Вітер так налітав на нього, що він насилу тримався на ногах. Та нарешті він досяг найкращого купального місця переселенців до Мінесоти. Гидливо скривившись, він глянув на пістолета і шпурнув його в зеленаву воду.

Не встиг Расмус спекатись пістолета, як подумав, що, мабуть, зробив дурницю. Може, Оскарові для захисту не завадила б зброя. Та було вже

пізно. Пістолет лежав на двадцятиметровій глибині серед морської риби й лежатиме там довіку.

Він знов переліз через прибережне каміння й побачив, що назустріч йому йде Оскар у пошарпаному одязі, розпатланий, проте з рюкзаком на спині, з суворим і водночас задоволеним виразом на обличчі. Коли Расмус побачив Оскара, йому ще дужче захотілося плакати, але він зробив зусилля над собою, проковтнув клубок, що підступав йому до горла.

— Ходімо звідси, — сказав Оскар.

— А Ліандер? — спитав Расмус.

— Ліандер трохи задрімав у кухні. А де Лів?

— Я замкнув його в льоху, — стомлено сказав Расмус. Оскар глянув на хлопця, і обличчя його розпливлося в усмішці.

— Ну й молодець! І ти не боявся?

— Ні, я страшенно боявся, — мовив Расмус і заплакав. — Лів скоро вилізе, бо двері в тому льоху геть трухляві.

— А де ти дів пістолета? — спитав Оскар.

— Викинув у море, — відповів хлопець і ще дужче заплакав.

Оскар розгнівається на нього, бо йому потрібен буде пістолет, коли Лів вилізе з льоху.

Та Оскар не розгнівався, лише кивнув головою і мовив:

— Добре так, як є, сказав той, у кого загорівся чуб. Ми з тобою не стрільці. А тепер найкраще буде, як ми наддамо ходи і вшиємося звідси.

Расмус зітхнув. Він не мав сили наддавати ходи. Не мав сили ні на що. Він благально глянув на Оскара і сказав:

— Я маю силу тільки на одне, Оскаре. Лягти і спати!

Розділ одинадцятий

Він знов був у притулку, зараз прийде панна Шуліка й загадає йому нарвати кропиви. Бо його збудило куряче сокоріння, знайоме, безглузде сокоріння дурних курок, на яких він так лютував.

Расмус обережно розплющив очі. Атож, біля нього щось дзьобали дві старі курки. Але не білі вестергазькі леггорни, а якісь дрібні й строкаті. І лежав він на підлозі в незнайомій кімнаті. В ній була відкрита піч, а перед піччю сидів Оскар і пив каву разом із маленькою сивою бабусею в смугастому фартусі. Вони наливали кави в блюдця, дмухали на неї, пили й балакали.

— Так, шкода мені тебе, вічно ти волочишся дорогами, — лагідно мовила стара. — І однаково не попадеш до раю.

— Е, ви, Манюня Саро, все плутаєте, — відповів Оскар. — Думаєте, що самі попадете до раю тому, що вічно сидите вдома й тримаєтесь за свою піч? Вам також може не пощастити.

Стара засунула шматочок цукру в беззубий рот і розважно кивнула головою.

— Побачиш, — мовила вона. — Побачиш, як воно буде. Расмус ворухнувся. Хотів, щоб Оскар помітив, що він прокинувся. Проте перша помітила його стара жінка.

— Може, й ти хочеш чашку кави? — спитала вона, глянувши на нього добрими щирими очима. — Чашку кави і шматок хліба. Тобі треба ще не один буханець з'їсти, поки ти виростеш.

Оскар засміявся.

— Скажу вам, Манюня Саро, що він молодець. Що правда, те правда. Але трохи хліба йому не завадить.

І зненацька Расмус усе згадав. Згадав, як добре він тримався цілу довгу ніч, у нього й досі через це все боліло.

Але він не міг згадати, як опинився в кімнаті Манюньої Сари. Йому тільки невиразно мрілося, що Оскар ніс його на руках і що над ними літали й кричали чайки.

Він озирнувся по кімнаті, по якій походжали кури так, наче мали її за своє житло. То була вбога, забита мотлохом, брудна кімната, але як приємно було в ній лежати! Бо на жару стояв триногий кавник, а біля нього сидів Оскар і спокійно сміявся.

Манюня Сара подала Расмусові кави в блакитному кухлику без вушка. Потім узяла ножа й відрізала велику скибку житнього хліба.

— Масла дістанеш іншим разом, бо в мене його немає.

Расмус узяв скибку. Хліб був глевкий, із темним закальцем, але Расмусові подобався й такий хліб, аби був. Він умочав його в каву і їв з великим смаком.

— Манюня Сара добра до волоцюг, — сказав Оскар. — А тому напевне попаде до раю.

Стара кивнула головою.

— Хоч тепер головне ленсман, — повів далі Оскар. — Добре було б, якби ви якнайшвидше пішли до нього з листом.

Манюня Сара заклопотано почухала потилицю. Її голова скидалася на моташку білої вовни.

— Але розмовляти з ним я не буду, — боязко мовила і вона. — І словом не озвуся. Тільки віддам листа й піду. '" А то він почне вимагати, щоб я перебиралася до притулку для старих.

Оскар заспокійливо поплескав її по плечі.

— Не озивайтеся і словом. Тільки віддайте листа, та й годі. Принаймні буде якась надія.

Та Манюню Сару його слова, здавалося, не заспокоїли. Вона була мов дитина, що боялася якоїсь невідомої небезпеки.

— Мені не хочеться йти. Але піду, бо треба бути доброю до бідних, каже священик. А ти бідний.

Оскар засміявся, йому вочевидь сподобалося, що він бідний.

— Ох-ох-ох, Манюня Саро, до мене треба бути доброю. Бо я бідний, як церковна миша.

Манюня Сара заклопотано похитала головою.

— Мені спершу треба нагодувати курей, — мовила вона.

— Ох-ох-ох, будьте добрі й до курей, — сказав Оскар. Стара покликала своїх строкатих курей і зникла з ними за дверима.

Оскар глянув на Расмуса, що сидів долі на своїй убогій постелі й допивав каву.

— Тобі подають каву в ліжко, наче великому панові, — сказав Оскар. — А зараз ти побачиш, що я зробив, поки ти давав хропака. Я написав ленсманові цілий роман.

Він витяг з кишені камізельки списаний аркуш паперу, що коштував йому мозольної праці, й подав Расмусові.

— Я маю прочитати його? — спитав хлопець.

— Так, будь ласка, — відповів Оскар.

Расмус узяв папір і почав читати. Оскар справді писав не дуже гарно, трішечки гірше за нього самого.

"Я нічого ни зробив, я нивинний як наречена. Ні я ни зробив того що думає ленсман той справунок у Санде залагодили два дженджики які там були а звуться вони Лів і Ліандер вони зупинилися в заїзді якщо ни втикли і в старої Гедбержихи теж були вони, хоч служниця бреше на мене, а я ни робив нічого я нивинний як наречена. Але це я стояв надворі і співав Своя криничка в кожнім лісі. Запитайте пані Гедберг коли вона жива але вона нижива бо якби була жива то її відправила б на той світ Анастіна, тож думаю що вона нижива бо ті люди ни мають серця в грудях. Але намисто я забрав і гроші теж такої купи грошей я ще ніколи не бачив прочитайте тепер папірець що я додаю де я сховав їх і забиріть їх звідти а то вони пропадуть. З листом прийде Манюня Сара я боюся сам бо ніхто ни вірить волоцюзі а я йду далі в мандри бо я ВІЛЬНИЙ бо я нивинний як наричена бо нічого ни зробив.

Вітання від Райського Оскара.

Ни залишайте Аннустіну саму з пані Гедберг".

Расмус згорнув папір і віддав назад Оскарові.

— А де ви сховали гроші? — спитав він.

— У потаємному місці, — відповів той, — але не питай мене де. Ти молодець, проте я не хочу вплутувати тебе в це діло більше, ніж треба. Іншим разом дізнаєшся. А ленсманові я на цьому папірці, що додаю до листа, написав де.

"Усе іншим разом — і дізнаюся, де гроші, і дістану масла до хліба", — подумав Расмус.

-Вони розташувалися на узбіччі пагорка за хатиною Манюньої Сари. Оскар не хотів вирушати в дорогу, не переконавшись, що ленсман справді отримав листа. Та Манюня Сара барилась — її не було вже чотири години, і Оскар почав непокоїтися.

— От бісова яга! Нікудишній із неї листоноша, — лаявся він. — Ніколи не знаєш, що їй може стрілити в голову.

Але Расмусові було приємно відпочивати на пагорку. Він ще трохи поспав, і вони ще трохи попоїли. Сонце пригрівало, пахло живицею з сосон, що захищали хатину Манюньої Сари від лютих вітрів, а білий кіт старої підійшов і почав ласкаво тертися об нього. Ні, Расмусові тут було гарно лежати.

Побачивши кота, він пригадав свій сон. Йому снилося, що в нього є кошеня, хоч те кошеня було чорне, таке самісіньке, як у пані Гедберг. Ціле своє життя Расмус мріяв мати якусь тваринку, і Гуннар також мріяв, вони часто говорили про це. Але в притулку жодна дитина не мала ніякої

тварини, хіба що воші в голові, казав Гуннар. Зрештою, і вошей не можна було мати, бо тоді на тебе налітала панна Шуліка з густим гребінцем.

Але тепер, на пагорку за хатиною Манюньої Сари, йому приснилося чорне кошеня, і то було його власне кошеня. Расмус годував його, давав йому бульбу з оселедцем. І добре, що те кошеня вві сні їло бульбу з оселедцем. Згадуючи про нього, Расмус стиха сміявся.

— Чого ти зуби продаєш? — спитав Оскар.

— Я оце заснув за дня, й мені снилось кошеня, — жваво відповів Расмус.

— "Я оце заснув за дня, й мені снилось кошеня", — проказав за ним Оскар. — Виходить рима. Я так і думав, що ти лежиш і складаєш вірші.

— А знаєте, що моє кошеня їло? — спитав Расмус.

— Мабуть, мишей, — мовив Оскар.

— Ні, воно їло бульбу з оселедцем. Ох, яке воно було гарне…

— Коти не їдять бульби з оселедцем, — заперечив Оскар.

— А моє кошеня їло.

Якусь хвилину вони лежали мовчки, дивлячись на верхівки сосон над собою. Расмус тримав на руках кота Манюньої Сари.

— "Вітання від Райського Оскара. Не лишайте Анну-Стіну саму з пані Гедберг", — замугикав Оскар.

— "Й кошеня те їло бульбу з оселедцем", — підхопив Расмус і весело пирхнув.

Оскар трохи подумав і заспівав:

Бо хоч вір, хоч не вір,

Кошеня — такий звір, що їсть саме бульбу…

— "З оселедцем!" — підхопив Расмус. — Оскаре, це вже майже пісня.

— Так, це пісня, — мовив Оскар і витяг гармонію. Він задумливо почав награвати мелодію, яку щойно мугикав.

І, чекаючи на Манюню Сару, вони ще раз заграли й заспівали свою пісню про кошеня:

Я оце заснув за дня,

й мені снилось кошеня,

й кошеня те їло бульбу з оселедцем.

Бо хоч вір, хоч не вір,

кошеня — такий звір,

що їсть саме бульбу з оселедцем.

Подумати тільки, так легко скласти пісню! Расмус вирішив наскладати їх багато — про котів, про собак, а може, й про ягнят. Звичайно, його пісні не будуть такі гарні, як "Твою дитину я убила" або "Ох, яке страхіття сталось", не конче, щоб у них лилася кров. Після

моторошної ночі з Лівом і Ліандером Расмусові не хотілося ніяких страхіть.

Нарешті з'явилася Манюня Сара. На вигляд вона була дуже задоволена.

— Ленсмана немає вдома, — мовила вона, лагідно всміхаючись беззубим ротом. — Пішов брати людей до в'язниці. Це не так швидко робиться, і я не могла чекати.

— Але ж, думаю, листа ви залишили? — занепокоєно спитав Оскар. — Котромусь із поліцаїв.

Манюня Сара винувато похитала головою, схожою на моташку вовни.

— А ми так довго сидимо тут і чекаємо, — сказав Оскар. — То що ж ви робили весь цей час?

— Та я поспішала. Тільки зайшла до Фії Карл-Ісак випити кави, — спробувала виправдатись Манюня Сара.

— На чотири години?

— Нам треба було багато про що поговорити, — з гідністю відповіла стара. Вона не хотіла слухати ніяких докорів.

— Давайте листа, — сказав Оскар.

Расмус помітив, що він був трохи сердитий на Манюню Сару. На обличчі в старої знов з'явився винуватий вираз.

— Листа я забула у Фії Карл-Ісак, — відповіла вона. — А хіба в ньому було щось важливе?

Вона як стояла, в картатій хустині і в смугастому фартусі, так і взялася нишпорити в кущах винограду й щось общипувати в них, удаючи, що дуже заклопотана й не має часу думати про листа.

Оскар зітхнув.

— Ні, Манюня Саро, в ньому не було нічого важливого. Ви таки напевне попадете до раю. Добре так, як є, сказав той, у кого загорівся чуб!

— А я ж писав того листа кров'ю свого серця, — мовив Оскар Расмусові дорогою, коли вони йшли до Фії Карл-Ісак, щоб забрати забуте там повідомлення. — Я не здатен створити ще один роман того самого дня. Хоч би Фія нікуди не діла того листа.

Але вони так і не дійшли до Фії Карл-Ісак, дарма що були вже зовсім близько від її хатини край дороги, навіть бачили її. Бо зненацька перед ними ніби з-під землі виросли два поліцаї, ті самі, що забирали їх раніше. Ті самі невблаганні поліцаї.

Оскар розгнівався — таким сердитим Расмус його ще не бачив. І не дивно. Адже поліцаї повелися з ним так, наче певні були, що він найгірший шахрай на світі, а не мирний невинний волоцюга.

— Забери в нього пістолет, — сказав один.

Вони кинулися до Оскара й почали обмацувати його, шукаючи зброї.

— Я не маю пістолета! — крикнув Оскар. — І ніколи не мав. Навіть іграшкового, коли був малий, хоч я плакав і канючив його в матері.

Поліцаї завели Оскара до ленсманового кабінету, і там один із них сів писати протокол. Другий стояв, не спускаючи Оскара з ока, наче боявся, що той утече.

На Расмуса він не звертав уваги. Та цього й не треба було, бо Расмус і так тримався біля самого Оскара. Яке ж у них собаче життя — ні хвилини спокою, весь час бійся то грабіжників, то ленсмана, то поліцаїв!

Проте Оскар не боявся. Він лютував.

— Я хочу поговорити з ленсманом! — крикнув він і стукнув кулаком по бар'єру перед тим поліцаєм, що сидів і писав.

— Ленсман на бенкеті, на службі він буде аж завтра вранці, — сказав той поліцай, що стеріг його.

— На бенкеті? — крикнув Оскар. — А я мушу стовбичити тут, невинний, як наречена?

— Ми вже чули це, — сказав той, що писав.

Він, видно, звався Бергквіст, принаймні так його називав другий поліцай.

— Ти так брешеш, що й сам віриш у свої слова, — повів далі Бергквіст. — Але цього разу ти не відкрутишся. І добре, що не відкрутишся, бо такі, як ти, не повинні ходити на волі.

Оскар аж застогнав з люті. Він обернувся до поліцая, що стеріг його, і спитав, показуючи пальцем на Бергквіста:

— Можна мені назвати його дурнем чи за це мене оштрафують?

— Атож, пару десяток заплатиш, — відповів поліцай. — Угамуйся нарешті, щоб ми почули твоє прізвище і щоб Бергквіст міг записати його.

— Я Оскар. А тебе як звати?

— Мене звати Андерсон, але це до справи не стосується. Оскар, а прізвище як?

— Це до справи не стосується, зви мене Оскаром, за Це не платять штрафу?

Андерсон пирхнув. Він, певне, був добродушніший за того, що писав. А Бергквіст сердито глянув на Оскара і сказав:

— Твій тон не пасує до цього місця. Будь такий ласкавий, зміни його!

— Будь такий ласкавий і телепни дурного по колінах, щоб присів, — сказав Оскар. Тоді знов спитав Андерсона: — Справді не можна назвати Бергквіста дурнем? Справді за це можуть оштрафувати? Ну, а коли я зустріну репаного дурня і назву його Бергквістом, то за це ж мене не ув'язнять?

Від цієї думки Оскар гучно зареготав, потім перехилився через бар'єр, пильно подивився Бергквістові у вічі і сказав з притиском:

— Бергквіст! Заплішений Бергквіст, ось ти хто! Той почервонів і обернувся до Андерсона:

— Замкни його до в'язниці, щоб ленсман завтра дав йому урок пристойної поведінки.

Аі.дерсон глянув на Расмуса.

— Аз ним що зробити?

І Бергквіст відповів щось жахливе:

— Він утік із Вестергазького притулку, нам треба відвезти його туди.

Перед Расмусом розчахнулася прірва, і все горе, всі біди світу наринули на нього, мов потужна чорна хвиля. Його повернуть до притулку, а це майже те саме, що для нього скінчилося життя. Так, скінчилося життя! Оскара він утратив, Оскара посадять до в'язниці, а самого його запроторять до притулку, де він не хоче жити. Він не хоче там бути, кожна частка його єства бунтувалася проти повернення туди.

Якусь мить Расмус стояв і перелякано дивився на Бергквіста витріщеними очима. Ні, звідти дарма було сподіватися милосердя, і він у розпачі почав шукати допомоги з іншого боку, адже десь мав бути вихід!

Крізь відчинене вікно на підлогу падала смуга сонячного проміння, мов широка золота стрічка, і освітлювала понурий ленсманів кабінет. Це й була золотава стежка на волю.

Не довго думаючи, Расмус безтямно скочив у вікно, мов тваринка, якій загрожувала пастка. Він чув, як позаду щось кричали йому, але не зупинився послухати, що саме. Він мчав, як вітер, порожньою вулицею. Вчора вранці він їхав нею на підводі з молоком, але тепер не пам'ятав цього. В голові в нього не було жодної розважної думки, він просто біг вулицею в напрямку молочарні, мов наляканий кролик, лопотів босими ногами по теплому камінню бруківки, не озираючись ні праворуч, ні ліворуч. Мчав наосліп, не знаючи, куди біжить.

Вулиця була порожня. Але біля самої молочарні з бічної вулички раптом вигулькнуло двоє чоловіків. Расмус помітив їх аж тоді, коли порівнявся з ними. Він мало не нагнався головою одному просто в живіт. Той чоловік міцно схопив його за плечі й зупинив.

— Обережно на поворотах! — сказав Лів. — Я з тобою залюбки побалакаю.

Розділ дванадцятий

— Так, ми тепер справді трохи побалакаємо, — сказав Лів, швидко затягаючи Расмуса за високий паркан, що оточував молочарню.

О цій порі там не було жодної душі. Расмус став безпорадною здобиччю грабіжників. Лів добряче труснув його.

— Ану кажи швидко, де твій товариш, отой волоцюга? Бо як не скажеш, то буде тобі край.

— Оскара забрала поліція, — стомлено відповів Расмус. Він уже не мав сили боятися, а вбити його грабіжники навряд чи зможуть.

Лів і Ліандер перезирнулися в німому переляці. Вони напевне боялися дужче, ніж Расмус.

— Он як, його ув'язнили, — сказав Ліандер. — І ти знаєш, Гільдінгу, кого він звинувачуватиме. Нам треба якнайшвидше вшиватися звідси.

Лів тримав Расмуса залізною рукою.

— Ану признавайся, він мав при собі гроші, коли його спіймали?

Расмус не знав, як йому краще відповісти на це запитання, тому мовчав. Проте Лів так ним труснув, наче думав, що відповідь застряла у Расмуса в горлі і її треба добути звідти силою.

— Що він зробив з грошима?

— Він їх сховав, — відповів Расмус. — У потаємному місці. І я не знаю, де те місце.

— Гільдінгу, треба квапитись, — знервовано мовив Ліандер.

— Цить, — відповів Лів. — Ясно, що той тип намагатиметься скинути з себе вину на нас. Та коли ми втечемо, це буде те саме, що визнати її перед ленсманом. Ні, нам тепер треба бути незворушнішими, ніж будь-коли досі.

Він обернувся до Расмуса.

— Ти був при тому, як ленсман допитував Оскара? Расмус похитав головою.

— Ленсман і не бачив Оскара. Бо він на бенкеті. Цілий день.

Лів свиснув і на мить майже повеселішав.

— Ну звичайно, він на бенкеті з нагоди п'ятдесятиріччя пані Руси, хвалити бога! Він пробуде там цілий вечір, і, хвалити бога, не матиме часу на допит! Може, допиту взагалі не буде. Може, завтра вже буде запізно його провадити.

Він нахилився до Ліандера й щось зашепотів йому на вухо. Расмус не чув, що саме. Вони довго пошепки радилися через його голову, а потім Лів звернувся до нього:

— Слухай, хлопче, а що ти скажеш, як ми повернемо тобі Оскара з в'язниці?

Расмус вражено витріщив на нього очі. Він усім серцем бажав, щоб Оскар вийшов із в'язниці, але не міг збагнути, чого це Лів і Ліандер захотіли допомогти йому. Може, в них справді є щось добре? Може, вони жаліють Расмуса, що він такий самітний? Тепер він подумав і про це. Подумав, який він страшенно самітний без Оскара. На очі йому набігли сльози і він стиха сказав:

— Які ви добрі, що хочете випустити Оскара. Лів міцно схопив його за потилицю.

— Атож, ми добрі. А тепер нашорош вуха, щоб добре чув і запам'ятав мої слова. Бо ти маєш передати їх Оскарові.

Расмус злякано глянув на нього.

— Не можу, бо мене також спіймають і повернуть до сирітського притулку.

— Зробиш те, що ми скажемо, — нетерпляче мовив Лів. — Коли смеркне, ти підкрадешся до Оскара. В'язниця міститься в окремому будиночку на ленсмановому подвір'ї.

— А якщо там вартує поліцай? — спитав Расмус.

— Не вартує. Коли вже вони його замкнули, то залишили самого. А ти поговориш із ним через заґратоване віконце в задній стіні будиночка.

Расмус кивнув головою. Доручення було не таке страшне, як він думав, а для Оскара він погодився б піти й на більшу небезпеку.

— І скажеш йому, що ми прийдемо вночі й випустимо його, але з однією умовою, втямив? А тепер слухай, з якою, — повів далі Лів. — Він повинен повернути нам гроші, втямив? Найближчим часом нам треба провітритись, а на це потрібні кошти. Отож ми й хочемо, щоб він повернув їх нам.

— А як Оскар не погодиться на таке? — боязко спитав Расмус.

— Йому залишиться намисто, — відповів Лів. — Це непогана умова, йому нема чого нарікати.

Видно було, що ці люди не знали Оскара. Вони думали, що справжню божу зозулю можна підкупити намистом, їм, бач, здавалося, що він загарбав гроші й намисто для себе. Ні, вони зовсім не знали Оскара.

— А як він усе-таки не захоче? — спитав Расмус. Лів розсердився.

— Він, звичайно, наївний чоловік, але ж не такий уже дурний! Спитай його, чи йому краще роками сидіти у в'язниці. А таке буде, бо заарештували за всі ці справи його, а не нас, нагадай про це Оскарові. Мені не треба переконувати ленсмана. Зрештою, ми не питатимем Оскара, хоче він чи ні пристати на нашу пропозицію. Один пістолет ви, звичайно, поцупили в нас, але другий у мене є, тож передай Оскарові, що вночі я буду озброєний.

Расмусові дали й інші вказівки. Він мав ховатися до вечора за купою дров на подвір'ї молочарні і ні в якому разі не з'являтися в містечку, щоб його часом не спіймали. І ніколи нікому не показувати, що він знає Ліва й Ліандера. Оскар також повинен ніколи нікому не показувати цього.

— Ти підеш до нього, тільки-но смеркне, — наказав Расмусові Лів. — А як побалакаєш із ним, відразу повертайся сюди й чекай на нас. Ми прийдемо й заберемо тебе звідси годині о десятій.

— Але я голодний, — мовив Расмус. Він засунув руку до кишені штанів і витяг два п'ятаки, які дав йому Оскар. — Можна мені піти й купити на них булочок?

— Тут ти нічого не купиш, — сказав Лів. — Давай гроші!

Він згріб хлопцеві п'ятаки й пішов разом з Ліандером.

Расмус лишився сидіти за купою дров, немов закам'янілий. Які це страшні бандити, грабують і грабують, і грабунки їхні дедалі тяжчі. Пограбувати гроші в Санде — підлий вчинок, украсти в пані Гедберг

намисто — ще підліший, але забрати в нього п'ятаки — найбільша з усіх підлот!

Проте Расмус дарма підозрював Ліва. Через п'ять хвилин той повернувся, кинув хлопцеві торбинку і сказав:

— їж. І сиди маком за купою дров, нікуди не потикай носа звідси, поки не настане пора.

І Лів пішов. Расмус довго дивився йому вслід, вражений його поведінкою. То цей шахрай женеться за ним, наче за диким звіром, то приносить йому булочок! Він квапливо відкрив торбинку й зазирнув у неї. І ще дужче вразився. Там було п'ять булочок із цинамоном — вони коштували кожна по два ере, тобто всі разом — десять ере. Але в торбинці були ще солодкі сухарики й пахучі тістечка, отже Лів купив їх уже за свої гроші. На мить у Расмусовому серці навіть ворухнулося тепле почуття до Ліва. Принаймні йому не доведеться помирати з голоду в цій в'язниці.

Бо тісний закуток між парканом і купою дров справді скидався на в'язницю. Довгий вузький в'язничний прохід, хоч і відкритий з обох боків, а однаково поганий. В'язниця має бути добре загороджена, щоб в'язні не могли втекти. І коли вже він однаково мусить сидіти у в'язниці, то треба зробити її такою як слід.

Расмус заходився витягати з купи поліна й затуляти ними виходи. Він уявляв себе замкненим у Ельвсборзькій фортеці, так самісінько, як той чоловік із Оскарової пісні.

Нещасний в'язень, полонений птах,

Сиджу у клітці, спійманий в лісах,

— тихенько замугикав Расмус. Хоч виявилося, що сидіти у в'язниці не так страшно, як люди уявляють собі. Йому навіть подобалося тут.

У паркані була дірка від сучка, і він дивився крізь неї у світ, чи там не пливе уквітчана гондола. Але бачив тільки голе каміння бруківки. Потім він почав обстежувати купу дров і раптом почув звуки, від яких у нього потеплішало на серці. З купи долинув тихенький писк, і коли Расмус приглянувся уважніше, то помітив пташине гніздечко, спритно помощене між полінами.

— Ой-ой-ой, — прошепотів Расмус. — Ой-ой-ой!

У гніздечку було троє пташенят, троє чудових пухнастих живих грудочок, що тихенько попискували, і хлопець зачаровано втупив у них очі. Він довго, дуже довго стояв непорушно, дивився на пташенят і був найщасливішим з усіх в'язнів. Та поволі Расмус отямився і згадав, що він голодний. Він сів на землю неподалік від гнізда й відкрив свою торбинку. Якби ще було якесь питво, бо йому дошкуляв не тільки голод, а й спрага.

Безперечно, були люди, що співчували становищу в'язнів. Бо на стовпі брами біля в'їзду до молочарні Расмус І побачив глечик із молоком — якась неуважна служниця 1 приходила купити молока й забула його там.

Расмус трохи постояв, радячись сам із собою, яку треба відчувати спрагу, щоб мати право надпити чужого молока. Такого теплого літнього дня воно просто скисне. Навряд чи господар молочарні був би проти, щоб Расмус урятував трохи молока, поки воно не скисло.

Булочки з цинамоном і молоко були добрі, сухарики з молоком теж не згірші, й запашні тістечка з молоком так само. Расмус провів чудові хвилини у своїй самотині за купою дров. Він наливав молока в накривку глечика і вмочав у неї булочку або підносив її до рота й пив молоко. Расмус надпив молока не більше, ніж йому треба було, аби лише стало до булочок. Але й так його мучило сумління, коли він пив молоко. Та

водночас у нього мріла невиразна думка, що, оскільки його силоміць загнали сюди два небезпечні злочинці, то люди начебто повинні були на цей час хоч сяк-так підтримувати його молоком.

Пташенят він також погодував розмоклими в молоці крихтами булки. Він настромляв мокру крихту на шпичку й подавав пташенятам у дзьоб. Вони ковтали ті крихти, і в Расмуса аж серце мліло з утіхи. Пташенята були дуже милі. Сам він був в'язнем, що марнів за ґратами в'язниці, а пташки були його єдиними друзями. Весь світ давно забув про нього, кинув його в біді, але пташки підбадьорювали його своїм щебетом, були йому вірні. Вони поділятимуть його неволю до смерті.

Подумавши про це, Расмус тихенько заплакав, бо вже був не в'язнем, а просто хлопчиком. Тоді заплакав ще дужче від туги за Оскаром.

А коли він згодом опинився під в'язницею і крізь заґратоване віконце почув такий знайомий Оскарів голос, то вже нестримно заридав і прошепотів:

— Оскаре, нехай вони вас урятують! Бо я більше не маю з ким бути.

— Ох-ох-ох, ти ж розумієш, що я не можу злигатися зі злодіями, — стурбовано мовив Оскар. — Ну як ти не розумієш цього, синку!

Расмус захлипав, ковтаючи сльози.

— Розумію, але ми потім могли б вирушити в дорогу… я більше не маю з ким бути, Оскаре!

— Так, не маєш, — погодився Оскар. — А той негідник ленсман подався на бенкет. Але стривай, я зараз до нього доберуся, якщо навіть доведеться перекинути догори дном цю клітку!

Він заревів, мов дикий звір:

— Ходіть сюди, Бергквісти й дурні, всі до одного, якщо ви мене чуєте! Ходіть сюди, поки я не перекинув цієї клітки! Я хочу поговорити з ленсманом!

Коли Оскар почав шаленіти, Расмус відбіг з переляку від стіни й озирнувся, де б сховатися. Між в'язницею і ленсмановим садком пролягала висохла канавка, через яку був покладений місток, щоб ленсман міг ходити навпростець із жовтого будинку до контори. Расмус заліз під місток. Звідти йому було чути, як Оскар кричав у в'язниці:

— Покличте ленсмана, чуєте, що я кажу! Чуєте мене, глухі тетері! Я хочу скласти свідчення! Покличте ленсмана, негайно!

У жовтому ленсмановому будинку було темно. І в його конторі також. Може, Бергквіст і Андерсон теж пішли на бенкет? Принаймні жоден із них не з'явився, хоч скільки Оскар їх гукав. Нарешті він крикнув:

— То нарікайте на себе, якщо я цієї ночі втечу! Почувши його слова, Расмус вискочив з-під містка.

Все-таки Оскар надумав тікати. О, як добре! Расмусові було байдуже, що станеться з грошима й намистом, аби тільки вони з Оскаром знов могли податися в мандри.

І через дві години вони справді знов подалися в мандри. Але за ними, мов дві темні тіні, йшли Лів з Ліандером, і Лів тримав у руці пістолета.

Лів правду казав, що Ліандер був мастак відмикати замки. Він не згаяв і п'ятнадцяти хвилин, поки випустив Оскара. В той час Лів стояв на чатах. Расмус також стояв на чатах — тверда Лівова рука міцно тримала його за карк. І не нагодилося ані поліцая, ані ленсмана.

— Так, нехай нарікають на себе, — ще раз сказав Оскар, коли вони обережно вийшли на вулицю.

У містечку всі спокійно спали, ніби на світі не було ніяких негідників. Тільки в заїзді стояв гамір і грала гармонія. Вони рушили тихою вуличкою до рогатки. А поминувши її, подалися просто до хатини Манюньої Сари.

— Де ви сховали гроші, Оскаре? — пошепки спитав Расмус.

— Зараз побачиш, — понуро відповів той.

Ось вони й прийшли. Хатину Маленької Сари, повиту диким виноградом і оточену старими яблунями, огортав сіруватий присмерк літньої ночі. Звичайно, стара також спокійно спала, не здогадуючись про дивний гурт людей, що закрався в її браму, а далі повз хатину рушив схилом до лісу.

Недалеко від узлісся здіймалася величезна купа каміння. Ніхто не знав, звідки вона там узялася. Якщо вона походила з давніх часів, то принаймні не скидалася на якісь руїни. Просто купа каміння, та й годі.

Біля того каміння Оскар зупинився. Він обернувсь і люто глянув на Ліва й Ліандера.

— Ага, ви таки є, панове екскурсанти! А я боявся, що, йдучи на цю недільну прогулянку, десь згубив вас дорогою.

— Хай тебе це не тривожить, — відповів Лів. — Нас не так легко згубити.

У руці він тримав наладований пістолет. Глянувши на нього, Оскар скривився.

— Думаю, ти не збираєшся стріляти з цієї пукавки, — сказав він. — Мені дуже не подобається, коли вона тріскотить.

— Не збираюся, якщо ти відкопаєш гроші й віддаси їх, — спокійно відповів Лів.

— Ох-ох-ох, щось не можу пригадати, де саме я їх сховав, — сказав Оскар. Він зсунув на лоб кашкета й почухав потилицю. — Десь тут, — додав він по хвилі, показуючи рукою на купу каміння.

— Ми не маємо наміру гратися в шукачів скарбів, якщо ти на це сподівався, — сказав Лів.

— Швидше відкопуй! Невже ти своєю баранячою головою не можеш утямити, що ми поспішаємо? — додав Ліандер.

Він так нервувався, що аж тремтів.

Небо над верхівками дерев почало ясніти, і в блідому світанку стало видно, яке в Ліандера спустошене, марне обличчя. Він жадібно курив сигарету й не міг устояти на одному місці.

— Ну, копатимеш ти чи ні? — просичав він. Оскар зітхнув і благально обернувся до Расмуса.

— Хай ленсман нарікає на себе, — мовив він. — Ти можеш посвідчити, що я зробив усе можливе.

— Можу, — сказав Расмус.

Йому було страшенно шкода Оскара. Дуже погано, що грабіжники заберуть гроші. Єдина втіха, що Оскарові лишиться намисто й що вони зможуть помандрувати далі, коли всі ці страхіття скінчаться. І часом би пані Гедберг не одужала, то принаймні її дочка в Америці дістане намисто своєї матері, це також його втішало.

Оскар поліз на купу каміння. Лів і Ліандер не відступали від нього. Як шакали, подумав Расмус. У них аж очі горять із жадоби.

Він також побрався за ними і, тремтячи з холоду, сів на камінь якнайближче до Оскара. Він дивився, що робить його товариш.

— Ось тут, — мовив Оскар і почав розбирати каміння. Він шпурляв його на всі боки, воно котилося вниз, і гуркіт його звучав якось моторошно серед лісової тиші. Лів з Ліандером стояли біля самого Оскара і, витріщивши очі, тремтячи з напруження, стежили за кожним його рухом. Ось під камінням з'явився знайомий пакунок У цераті. Лів і Ліандер одночасно накинулися на нього.

— Нате ваші гріховні гроші, — зневажливо сказав Оскар.

— Порахуй! — крикнув Ліандер. — Він міг багато поцупити.

— Ох ти, гнидо, — сказав Оскар і плюнув.

Лів передав пістолет Ліандерові й почав рахувати гроші. Він сидів на камінні й без кінця рахував банкноти по сотні й по тисячі, аж у Расмуса запаморочилося в голові. Намисто також було там, разом з грошима, і Лів сховав його до кишені.

— Слухай-но, — сказав Оскар, — не обтяжуй себе намистом, я ним сам заопікуюся.

— Була така думка, — відповів Лів. — Але тепер я її змінив. Я вважаю, що ніякого намиста ти не дістанеш.

Почувши це, Ліандер раптом закричав, як навіжений:

— Віддай йому намисто! Як ти не розумієш, що це єдиний спосіб заткнути йому пельку, зробити його нашим спільником! Віддай йому намисто!

— Спільником? Отуди к бісу! — сказав Оскар. — Щоб я став спільником злодіїв і бандитів? Нізащо! А намисто я хочу забрати для того, щоб віддати його пані Гедберг, можете ви втямити це своїми злодійськими головами?

Лів і Ліандер перезирнулися, й на купі каміння запала зловісна тиша.

— Чуєш, що він каже? — мовив Лів. — Йому не заткнеш пельки тим, що зробиш його своїм спільником.

— Будьте певні, що ні, — відповів Оскар. — Я не був спільником злодіїв, скільки живу на світі.

— Скільки живеш на світі, — проказав за Оскаром Ліандер і так подивився на нього, що Расмус затремтів ще дужче. — Не так довго ти живеш на ньому. Але є кращий спосіб заткнути тобі пельку, втямив?

Він звів пістолета.

— Не стріляй! — крикнув Лів. — Ти що, божевільний, Ліандере?

— Я буду божевільний, коли цього не зроблю, — відповів Ліандер. — Тут є два зайві свідки, і я хочу зробити так, щоб вони тут і залишилися.

Він ще раз звів пістолета. Та раптом знов почувся крик:

— Не стріляйте!

То Расмус кинувся до Оскара, обняв його за ноги й відчайдушно закричав:

— Не стріляйте! Не стріляйте!

Але постріл пролунав. Тільки не з того пістолета, що грізно цілився в Оскара. Вистрілила інша зброя, і куля вибила в Ліандера з руки пістолета з такою шаленою силою, що він перелетів через купу каміння і впав аж унизу.

— Оскаре, ви мертві? — нестямно закричав Расмус.

— Ні, не мертвий, — відповів Оскар.

Він дивився в ліс. Той, хто стріляв, мав бути десь за тими товстими деревами.

Лів і Ліандер побіліли й теж дивилися в ліс. І вони побіліли ще дужче, коли побачили озброєних поліцаїв, що раптом вигулькнули з-за ялин. Перестрибуючи через каміння й тримаючи пістолети напоготові, вони невблаганно наближалися до невеличкого гурту людей на кам'яному пагорбі.

— Я протестую, — гукнув Лів, коли навколо його зап'ястків замкнулися кайдани. — Я протестую… Це он той волоцюга винен, візьміть у кайдани його. Будь ласка, гляньте на цей пакунок у цераті, це він заховав його під камінням…

— Можете далі не пояснювати, — сказав ленсман, що раптом теж з'явився на купі каміння, і зміряв Ліва й Ліандера гострим поглядом.

Оскар розпачливо схопив його за плече і сказав:

— Ленсмане, я невинний, як наречена. Той кивнув головою.

— Так, Оскаре, я ось уже півгодини стою за ялиною і тепер знаю, що ви невинні, як наречена.

Розділ тринадцятий

— А як же воно так вийшло? — спитав Оскар.

Він сидів у кріслі для відвідувачів у ленсмановому кабінеті, і той частував його сигарою зі скриньки на столі.

— Як ви змогли з'явитися так на диво вчасно? Оскар зацікавлено дивився на ленсмана й курив сигару.

За його кріслом стояв Расмус. Він втягував носом запашний дим і намагався бути якнайнепомітнішим. Расмус сотів, щоб ленсман забув про його присутність у кабінеті.

Звичайно, ленсман дуже добрий. Він прийшов і врятував їм життя, потім до ранку вони проспали в його жовтому будинку, його служниця нагодувала їх сніданком, а тепер він сидить за столом, записує все, що Оскар розповідає про Ліва й Ліандера, і ось пригостив його сигарою. Він добрий, та однаково це та людина, що має владу відсилати хлопців до притулку, хочуть вони того чи ні. Тому Расмус уникав його погляду й намагався бути якнайнепомітнішим.

— Я отримав вашого листа, — сказав ленсман. — Без того листа Лів і Ліандер не сиділи б тепер під замком.

— Листа? — здивувався Оскар. — Ви ж його не могли отримати…

— Отримав, — сказав ленсман. — Пізно ввечері. Я був на бенкеті в заїзді, і коли ми вже сіли пити каву й пунш, мені сказали, що хтось хоче поговорити зі мною надворі. Я передав, що не можу вийти, бо не маю часу, та краще б я цього не робив. Бо тоді до зали зайшла старезна бабуся, її звати Фія Карл-Ісак…

— Фія Карл-Ісак? — мовив Оскар. — Так я й думав, що то не Манюня Сара…

— Ні, її звати Фія Карл-Ісак. Така стара, сухенька і, мушу визнати, дуже діловита, знає, чого хоче. Вона зайшла і простягла мені листа просто на стіл, біля якого я пив каву. "Не годиться вам тут сидіти, — сказала вона. — Одержуєте таку велику платню й нічого не робите". Вона пояснила, що знайшла листа на підлозі в сінях…

— Ох, та мені Манюня Сара… — промурмотів Оскар. — Вона збагнула, що це щось важливе, бо прочитала листа. "А тепер, ленсмане, будь ласка, зробіть решту", — сказала вона.

— Фія повинна отримати медаль, — мовив Оскар.

— Так, і ви, Оскаре, теж, — сказав ленсман. — Я був несправедливий і дурний, бо повірив служниці пані Гедберг, яка заявила, що їм погрожував пістолетом волоцюга. Та коли я прочитав вашого листа, то збагнув, що ви невинні, й не був аж такий дурний, щоб не побачити своєї помилки.

Оскар задоволено кивнув головою.

— Так, так, тепер я й сама бачу, сказала стара баба, наштрикнувшись оком на сучок. Добре, що нарешті все з'ясувалося.

Він випустив цілу хмарку диму, і Расмус втягнув у себе той дух. Дух був дуже приємний, у простих людей цигарки так не пахли. Але Расмус

не спускав з ока ленсмана. І не переставав думати про сирітський притулок, хоч те, що говорив ленсман, було дуже цікаве.

Ленсман подякував Оскарові, що той сказав йому про Анну-Стіну.

— Я поїхав до пані Гедберг, як тільки прочитав листа, і, мабуть, саме вчасно. Бо якраз увечері вона отямилася. І хоч я не думаю, що та дурепа Анна-Стіна зважилася б на найгірше, а проте замкнув і її до в'язниці.

— Ви вважаєте, що пані Гедберг одужає? — жваво спитав Оскар.

— Так, сподіваюся, що одужає, — відповів ленсман. — Я щойно був у неї з намистом і можу сказати, що вона дуже зраділа.

— То наступного разу вона знов дасть мені п'ятдесят ере, — мовив Оскар. — Отже, Анна-Стіна тепер у в'язниці?

— Так, — відповів ленсман. — І як ми її замикали, то й помітили, що ви втекли. Отож ми пішли за вами назирці — Бергквіст, Андерсон і я.

— Той Бергквіст — дурень, — спокійно сказав Оскар.

— Може, й так, — відповів ленсман, — але він — один із найкращих стрільців з пістолета в країні, в чому ви й самі змогли переконатися цієї ночі.

— Так, жоден дурень іще не з'являвся так вчасно, як він, — погодився Оскар.

Він підвівся.

— То я тепер вільний і можу йти, куди хочу?

— Звичайно… Але цей відважний хлопець із Вестергазького притулку…

Ленсман глянув на Расмуса.

Той, не чекаючи, що ленсман іще скаже, миттю опинився за дверима й кинувся тікати. Але позад себе він почув Оскарів голос:

— Расмусе, почекай на мене!

Хлопець обернувся й побачив, що Оскар справді біжить за ним, аж рюкзак підстрибує на спині.

— Не віддавайте мене, — сказав, відсапуючись, Расмус, коли Оскар наздогнав його. — Я хочу бути з вами!

— Ох-ох-ох, — заклопотано мовив Оскар. — Та мене скоро замкнуть до в'язниці за крадіжку дітей. І такі, як ти, властиво, не повинні волочитися дорогами.

— Це лише доти, доки я знайду когось, хто захоче мене взяти, — благально мовив Расмус. — Ми скоро натрапимо на такого.

У душі він не вірив цьому, і йому здалося, ніби своїми словами він намагається обдурити Оскара. Ні, він уже не вірив, що натрапить на когось такого, хто захоче взяти його.

Але цього разу він помилився.

Вони мандрували цілий довгий день, і Расмус трохи втомився.

— Оскаре, де ми, по-вашому, сьогодні будемо ночувати?

Оскар спокійним кроком долав курну дорогу. Добре йому, він міг іти скільки завгодно й не втомлювався.

— Завжди знайдеться якесь місце, де можна переспати, — безтурботно відповів він.

— Де я вже тільки не спав, відколи втік з притулку, — сказав Расмус. — Дві ночі в повітках, одну на підлозі в порожній хаті, а тоді в Манюньої Сари, і ще одну в ленсмана. Цікаво, де мені сьогодні доведеться спати. І добре, що не знаєш цього заздалегідь, бо якби знав, то не було б так цікаво.

— Ох-ох-ох, — зітхнув Оскар.

Расмус замріяно дивився на червонясте надвечірнє небо.

— І цікаво, де я спатиму всі інші ночі у своєму житті.

— Ох-ох-ох, — знову зітхнув Оскар.

На якусь хвилину вони замовкли. Вони йшли путівцем, що вився через пагорки з луками, і його перетинали багато воріт.

— Сьогодні я вже відчиняю шістнадцяті ворота, — сказав Расмус. — Я їх рахував. А он іще одні, але вони вже відчинені.

— Так, на цій дорозі багато воріт, — сказав Оскар.

— А звідки ви знаєте? Ви вже сюдою ходили раніше?

— Ходив, і не раз, — відповів Оскар.

Вони зайшли у ворота. На стовпці була прибита табличка з написом. Расмус зупинився і прочитав:

"Чемний ворота завжди зачиняє, а як іде ледащо, то так їх лишає".

— Видно, останній цими воротами йшов якийсь ледащо, — сказав Оскар. — Ходімо, сядемо тут і трохи помилуємося природою.

Зразу за воротами починалася невеличка лука з м'якою, зеленою травою і безліччю квіток. Расмус старанно зачинив за собою ворота, бо не хотів бути таким, як той ледащо. Тим часом Оскар уже розташувався серед дзвіночків і стокроток. Расмус упав на траву поряд із ним. Приємно було дати спочинок стомленим ногам.

— Якби я був коровою, то спинився б на цій луці й нізащо звідси не пішов би, — сказав Оскар. Він почухав потилицю й додав: — Дивно, що людина ніяк не всидить на місці, все її кудись тягне. А однаково ж, хоч би де вона опинилася, всюди буде те саме. Трава і квітки, дерева й небо, ліс і сонце, місяць і оселі, які люди собі збудували. Таки справді дивно, що людині не сидиться на одному місці.

— Так, хоч мандрувати теж приємно, — мовив Расмус. — Принаймні влітку. Але, звичайно, взимку добре мати хату.

— Так, узимку на ногах наростають мозолі, тоді краще сидіти в хаті.

Здалеку почулося торохтіння підводи й цокіт копит, тому Расмус швиденько схопився й відчинив ворота. Хтозна, може, йому дадуть за це кілька ере.

Скоро з'явився й повіз. Він мав двоє сидінь, переднє й заднє, і тільки на передньому сидів якийсь чоловік.

— Це їде Нільсон із Кам'яного хутора, — сказав Оскар. — Чудовий господар.

Расмус притримав ворота й низько вклонився, коли господар Кам'яного хутора проїздив їх.

— Ти ба, який чемний воротар, — мовив господар, спиняючи коней. Він помітив Оскара, що сидів у траві при дорозі, й додав: — Кого я бачу! Об'явився Оскар. Та й пора вже!

Оскар кивнув головою.

— Авжеж, об'явився. Можна трохи під'їхати?

— Певне, що можна, — відповів господар.

Оскар і Расмус швидко вилізли на заднє сидіння, і повіз рушив далі.

— Тобі належить воротарська платня, — сказав господар і дав Расмусові п'ять ере.

Расмус засяяв. Диво дивне, як до нього котяться п'ятаки, відколи він знайшов перший коло льодівні.

Він нишком подивився на господаря Кам'яного хутора. На вигляд добрий чоловік, і не старий, обличчя засмагле, а очі сині, як небо.

— Де ти знайшов цього героя, Оскаре? — спитав господар, показуючи пальцем через плече на Расмуса.

— Підібрав на дорозі, — відповів Оскар. — Він поки що мандрує зі мною.

— Хіба він не має батька й матері, які б його виховували?

— Не має, бідолашний хлопчина.

Расмус сидів і вперто дивився на захід сонця. Йому було ніяково, що чоловіки балакають про нього, а він слухає.

— Якщо ви хочете знати все, то хлопець утік із сирітського притулку. І тепер шукає когось, хто б захотів його взяти.

Господар Кам'яного хутора кивнув головою.

— Ага, то це, мабуть, той хлопчик із Вестергаги, про якого вчора писали в газеті.

Він обернувся і глянув Расмусові просто в обличчя лагідними очима.

— А чого ти втік із притулку?

Расмус і далі дивився на захід сонця й нічого не відповів. Та коли господар запитав удруге, він тихо сказав:

— Я не хочу там бути.

Мабуть, господаря Кам'яного хутора вдовольнило таке пояснення, бо він більше нічого не спитав.

Путівець звивався, робив коліна, спинався на пагорки, і його перетинали ще багато воріт, які Расмус, не чекаючи, щоб йому загадали, відчиняв. Нарешті вони під'їхали до високого пагорба, такого стрімкого, що Оскар із Расмусом пожаліли коней. Вони злізли й пішли поряд із повозом.

— Скоро ми будемо на Кам'яному хуторі, — сказав Оскар.

І справді, коли вони вибралися на пагорб, то побачили перед собою будівлі. Хутір стояв на узгір'ї. Гарні червоні будівлі, які освітлювало надвечірнє сонце, здавалися затишними й гостинними.

— А не можна спитати, чи нам не дозволять переночувати тут? — прошепотів Расмус Оскарові.

Та коли вони доїхали до роздоріжжя, господар Кам'яного хутора сам спитав:

— Може, заїдете й перекусите?

— Ти хочеш, Расмусе? — жартівливо спитав Оскар.

— Так, дякую, — швидко відповів Расмус.

Бо Оскар навчив його, що не можна казати "ні", як їх запрошують їсти, бо не відомо, коли знов трапиться така нагода.

— Думаю, що буде не тільки їжа, — сказав Оскар і глянув на господаря, — а й повчання?

Але господар нічого не відповів йому.

А невдовзі вони вже сиділи біля великого відкидного столу в хутірській кухні і їли разом з господарем замішений на свинячій крові хліб із салом. Расмусові господиня принесла молока й дала звичайного хліба, товсто намастивши його маслом. Вона засміялась і сказала:

— Це найменший волоцюга, який сидів у моїй кухні, а їх тут сиділо багато.

Расмусові вона сподобалася. У неї були біляві кучеряві коси і вродливе обличчя, поважне й ласкаве.

Расмус їв і слухав, як Оскар розповідав про Ліва й Ліандера та про намисто пані Гедберг.

— Днями про це буде в газеті, — гордо сказав Оскар. — І ви зможете прочитати про мене й про Расмуса. Він таки герой.

Пані Нільсон сиділа й дивилася на Расмуса. Дивилася так довго, що йому стало ніяково, і він відвернувся.

— Сердешна дитина, — мовила вона. — Тобі було погано У Вестергазі?

Расмус дивився в тарілку й мовчав.

— Ай справді, як там у тій Вестергазі? — знов спитала пані Нільсон. — Ми вже не раз думали поїхати туди і взяти собі вихованця, але так і не поїхали. Взимку вже були зібралися, та в мене почала дуже боліти рука.

— Так, усе не виходило, — озвався і її чоловік. Расмус підвів очі від тарілки й глянув на пані Нільсон.

— Ви, звичайно, хочете дівчину? — несміливо спитав він.

Господиня всміхнулася.

— Ні, ми думали про хлопця. Бо ж у нас хутір, а своїх дітей нема, то не буде кому потім доглянути госпот дарство.

— Атож, ми думали взяти хлопця, — сказав господар.

— Кучерявого? — спитав Расмус.

Пані Нільсон вражено глянула на нього й засміялася.

— Так, а як ти вгадав? Я собі уявляла кучерявого хлопчика. Справді такого уявляла.

Расмус кивнув головою.

— Розумію, — тільки й сказав він і заходився завзято розжовувати шкірки з сала.

— Хоч може бути й інший чуб, ради бога, — сказав господар і жартома скуйовдив Расмусові рівні патли.

— Авжеж, далебі не в чубові діло, — підхопив Оскар. — Бувши вами, я б узяв собі цього героя Расмуса з рівним чубом. Звичайно, якщо він хоче.

Пані Нільсон усміхнулася до хлопця:

— Ти хотів би?

У Расмуса в грудях щось тьохнуло — невже вони хочуть його! Невже справді є хтось на світі, що хоче його!

"Ти хотів би?" — спитала ця вродлива жінка, ніби про звичайну річ. Ще б пак! Адже вони обоє гарні, Нільсон і його дружина, і напевне багаті. Кухня в них така затишна, з мідяними тарелями на стінах і ганчір'яними хідниками домашнього ткання на підлозі, хата велика, з багатьма кімнатами, вони мають дві служниці й велику червону клуню. Певне, що вони багаті.

Багаті, добрі і гарні… і хочуть його взяти!

— Побудь тут кілька днів, і побачимо, чи ми вживемося разом, — сказав господар. — Таке, мабуть, не вирішують за одну мить.

— Я вже вирішив, що хотів би, — несміливо сказав Расмус.

— Атож! — підхопив Оскар. — Кращого хлопця ви не знайдете.

Пані Нільсон поважно глянула на Расмуса і сказала:

— Так, мені здається, що я любитиму його.

Потім вона дала їм на веранді кави, і Расмус залишився з Оскаром наодинці. Аж тепер він збагнув, що мусить розлучитися з ним, і на груди йому ніби навалився камінь.

— Оскаре, — мовив він, — ви вважаєте, що мені треба тут залишитися?

— Звичайно, треба. Кращого місця ти ніколи не знайдеш.

Расмус притих. Десь у глибині душі він сподівався, що той скаже інше… скаже, що не може розлучитися з ним… що, на його думку, вони мають бути разом. Але Оскар цього не сказав. Та й зрозуміло, адже такий хлопець — тягар для того, хто мандрує дорогами.

— Тепер, коли мене не буде, ви зможете йти багато швидше, — сказав Расмус тремтячим голосом. — Зможете долати в день ого скільки миль…

— Певне, що зможу, — погодився Оскар. — Та милі більш-менш усі однакові, тож байдуже, скільки їх пройдеш.

Расмус зітхнув.

— Сподіваюся, що тепер, коли я лишуся тут, вам уже не трапляться злодії.

— А не трапляться, їх багато й не буває. І я їх обминатиму десятою дорогою.

Расмус трохи помовчав.

— Ви сьогодні спатимете самі, — врешті сказав він. Оскар узяв його руки у свої.

— Сам… і старому Оскарові буде не легко. Але мене втішатиме те, що ти спатимеш в охайній кімнатці на хуторі і цієї ночі, і кожної наступної протягом свого життя і що тобі не доведеться терпіти голод і холод на дорогах.

Расмус проковтнув клубок у горлі.

— Подумати тільки, що ми вже ніколи не побачимося з вами.

Оскар і далі не відпускав його рук.

— Ну звичайно, ми бачитимемось. Одного чудового вечора, коли ти сидітимеш у кухні і вечерятимеш із батьком і матір'ю, у двері хтось постукає і перед тобою з'явиться справжня божа зозуля. І скаже: "Можна мені переночувати на сіні у вашій клуні?" І ти, наїдений, гладкий і радісний, відповіси: "Аякже, можна, Оскаре". Хіба нам не буде обом приємно?

Расмуса ці його слова не вельми втішили. На очі йому набігли сльози. А тим часом Оскар повів далі:

— А втім, побачиш, що я приходитиму сюди частіше, ніж ти думаєш. Я обіцяю, що ми побачимося.

— Це ви твердо кажете, Оскаре?

— Твердо, як "амінь" у церкві. А уяви собі, як тобі буде цікаво серед коней, корів, телят і свиней, які тут є.

— А як ви думаєте, на хуторі є якийсь кіт? — спитав Рас мус.

Пані Нільсон, що вийшла на веранду забрати тацю, почула його запитання і сказала:

— Ні, кота немає, бо я їх не зношу. Але наша сука привела вчора п'ятеро цуценят, і завтра ми зможемо глянути на них.

Якщо тобі десять років, задля п'яти цуценят ти здатен забути все лихо, яке тільки є на світі. Расмус аж підскочив з радості — завтра йому справді буде цікаво, о, ще й як цікаво!

— Ти зовсім сонний, — сказала пані Нільсон. — Я зараз прийду й покажу, де ти спатимеш.

І вона пішла з тацею до хати.

— Найкраще буде, як ми попрощаємося зараз, — мовив Оскар. — Я спатиму на сіні й вирушу в дорогу рано вранці.

— Але ви скоро прийдете відвідати мене? — занепокоєно спитав Расмус.

Якийсь внутрішній голос нашіптував йому, що він, мабуть, більше не побачить Оскара, а цього він не міг витримати. Але тепер він не

думатиме про це. Він так хоче спати… А ще думки його заполонили цуценята, яких він мав завтра побачити. Він схопив Оскара за руку.

— Дякую, що ви взяли мене з собою в мандри. І дякую за те, що ви такі добрі.

— А я дякую тобі, — відповів Оскар. — По-моєму, ти дуже милий хлопчик із рівним чубом.

І Оскар пішов. Расмус трохи постояв на веранді, дивлячись йому вслід пекучими від сліз очима. Ось він віддаляється в присмерку з рюкзаком на спині. Ось він перейшов місток до дверей горища. Ось він відчинив важкі двері, зайшов усередину і зник.

Розділ чотирнадцятий

Другого дня Расмус прокинувся рано. Він відчував, що ще дуже рано, бо сонце, яке пробивалося крізь блакитні завіси, було червонясте, а звуки в домі — ранкові. Хтось у кухні вибирав попіл із плити, хтось молов каву.

Він сонними очима озирнувся по кімнатці. Вона справді була охайна, а в такому м'якому ліжку він зроду не спав.

У кухні почулася хода: туди напевне зайшли його нові батько й мати. Він спробував уявити собі, як вони виглядають, ці господарі Кам'яного хутора, і пригадав, що обличчя в них лагідні, саме про таких батька й матір він часто мріяв у притулку. Так, сталося велике диво… Він отримав власну домівку і власних батька й матір.

То чому ж він не радів? Чому відчував дивний смуток? Що більше з Расмуса спадав сон, то більшав його смуток, і нарешті він відчув, що за ці дні, відколи утік з притулку, не був іще такий нещасний, як тепер. Щось дивне здавило йому серце, щось таке важке, ніби він ось-ось мав

померти від нього. Расмус спробував думати про цуценят, яких мав сьогодні побачити, та з таким тягарем на серці не міг зосередитись на них.

Оскар! Це за Оскаром Расмус тужив так, що йому стискало груди, і на той біль була тільки одна рада: треба застати Оскара, треба побалакати з ним, попросити його, палко попросити, щоб він дозволив йому й далі мандрувати з ним.

Але, мабуть, уже пізно. Оскар, певне, вже пішов. Расмус немов бачив, як він іде сам ген на дорозі, залитий промінням ранкового сонця. О, він цього не переживе, але вже пізно!

Стиха застогнавши, Расмус вискочив з ліжка й почав одягатися. Він так квапився і був такий нещасний, що в нього нічого не виходило, руки тремтіли, він не міг застібнути сорочку, не міг надягти штанів.

Коли він уже був готовий, двері відчинилися, і зайшла пані Нільсон — ох, чого вона нагодилася саме тепер, коли немає часу на довгі пояснення!

— Я тільки хочу щось сказати Оскарові, — промурмотів Расмус і шаснув повз господиню.

— Мабуть, Оскара вже нема! — гукнула вона йому вслід. — Я бачила, як він виходив із горища півгодини тому.

Сльози затуманювали Расмусові очі, коли він біг сходами вниз і далі подвір'ям. Він розумів, що Оскар пішов, але мусив сам побачити, що це правда. Мусив переконатися, що вже немає ніякої надії. Мов навіжений, здолав подвір'я і вискочив на місток, де востаннє бачив Оскара вчора ввечері. Насилу відчинивши важкі двері, він зайшов на горище. Після яскравого сонячного світла там було зовсім темно. Він нічого не бачив, тільки гукав:

— Оскаре! Оскаре!

Відповіді не було, і Расмус захлипав. Очі його вже звикли до темряви, і він зазирнув у кожен закуток. На хуторі ще не почали звозити сіна, й горище здавалося порожнім, як пустеля. Оскара там не було.

Расмус застогнав. Йому стало так тяжко на серці, що він не зміг стриматися. То був жалісний, розпачливий стогін. Він прихилився лобом до стіни й заридав, навіть не пробуючи стриматися.

Враз він почув, що позад нього відчинилися двері, — це пані Нільсон прийшла по нього якраз тоді, коли він хотів, щоб його не чіпали. Господиня не повинна чути, що він плаче. Расмус спробував опанувати себе, але дарма. Він аж тремтів з плачу. Йому стало соромно, і він, затуливши обличчя руками, прихилився до стіни. Сльози текли йому крізь пальці.

— Ото мені жалібна пісня зранку, — почув він голос позад себе.

Але голос не пані Нільсон, а… Оскарів! У дверях стояв Оскар!

Расмус наосліп кинувся до нього й міцно вчепився йому в руку.

— Оскаре, я хочу до вас, дозвольте мені бути з вами!

— Ну, ну, ну, — мовив Оскар. — Давай сядемо на сонечку й побалакаємо про це.

Він вивів Расмуса надвір, і вони посідали на містку спиною до дверей горища. Оскар обняв його рукою.

— Дивись, Расмусе, — показав він навколо. — Дивись, у якій гарній садибі ти мешкатимеш. Зараз везтимуть молоко до молочарні, і ти

зможеш також поїхати з ними, а потім, коли повернешся, підеш поглянути на цуценят і трохи побалакаєш зі своїми матір'ю і батьком.

— Я хочу бути з вами, Оскаре, — схлипуючи, сказав Расмус.

— Побалакаєш зі своїми власними матір'ю і батьком, подумай про це, — наголосив Оскар. — Ти їх так довго шукав.

— Але я краще хочу бути з вами й мандрувати дорогами. Ви не могли б стати моїм батьком?

Оскар ніби аж розсердився.

— Волоцюзі стати батьком — на що це схоже? Ти хочеш мати за батька волоцюгу?

— Такого волоцюгу, як ви, хочу, — промурмотів Расмус.

— Але ж ти весь час казав, що хочеш опинитися в когось гарного і багатого.

Расмус обернувся і похмуро зміряв Оскара очима.

— По-моєму, якраз ви і є гарні.

Тоді Оскар засміявся.

— Авжеж, я гарний, як наречена. І багатий. Ленсман дав мені десять крон, отже, я багатий.

— Коли мандруєш дорогами, не треба багато грошей, промурмотів Расмус. — І нічого, якщо взимку виростуть на ногах мозолі, я однаково піду з вами мандрувати, любий Оскаре…

Він не зміг доказати, бо знов заплакав. Оскар довго мовчав, потім поплескав Расмуса по плечі й задумливо мовив:

— Нехай буде так, як ти хочеш. Що сталось, те сталось, сказала баба, коли дід повісився. Що ж, нехай буде так, як ти хочеш.

Расмус зітхнув, глибоко, полегшено зітхнув. І поступово на його заплаканому обличчі з'явилася усмішка. Він смикнув Оскара за рукав.

— Ну, то вирушаймо в дорогу.

— Ні, спершу тобі треба піти й сказати пані Нільсон, що ти передумав.

Расмус злякано глянув на нього.

— Справді треба? Може б, ви…

— Ні, синку, це ти повинен зробити сам.

Нелегко було піти й сказати господарям, що ти не хочеш мати їх за батьків. А для такого несміливого хлопчика тим більше. Та Расмус ладен був витримати що завгодно, аби тільки мандрувати з Оскаром.

Він підійшов до помпи біля стайні і змив з обличчя всі сліди сліз. Тоді помахав рукою Оскарові, щоб підбадьорити себе, й рішуче подався в кухню.

Він застав там обох, і господаря, і господиню, вони сиділи за столом і снідали. Расмус став біля порога, як звичайно волоцюги. Він весь тремтів, адже зараз доведеться пояснювати їм усе. Що вони скажуть, чи дуже розгніваються на нього?

— Я хочу краще лишитися з Оскаром, — промурмотів Расмус.

Якусь мить у кухні стояла тиша, тоді пані Нільсон сказала:

— Сідай снідати, а ми послухаємо, чому ти хочеш краще лишитися з Оскаром.

Расмус довго не зважувався відповісти, та нарешті тихо сказав:

— Я більше звик до нього.

Пані Нільсон хотіла посадовити його до столу, але він опирався. Він випростав ноги і пручався, мов норовистий цапок, боячись, що вони не захочуть пустити його з Оскаром.

— Треба попоїсти, якщо ти хочеш іти в мандри, — сказав господар і засміявся.

— Краще швидше попоїж, адже Оскар чекає, — додала пані Нільсон.

З їхніх слів наче не виходило, що вони мають намір затримати його силоміць. Він перестав опиратися і дав себе притягти до столу. Він обережно сів у найдальшому кінці й винувато глянув на господарів, що мали стати його батьками.

— Отже, нам не буде кому допомагати біля цуценят, — сказала пані Нільсон.

Расмус опустив очі і знов промурмотів:

— Я хочу краще бути з Оскаром. Господиня погладила його по щоці.

— Не журися, — мовила вона. — В нас нема іншої ради, як поїхати до Вестергаги й пошукати собі іншого помічника.

Расмус раптом пожвавішав, його несміливість де й ділася.

— Я знаю, кого вам треба взяти! — вигукнув він. — Візьміть Гуннара! В нього чуб також рівний, але все інше гарне. Він найкращий. Я знаю всіх хлопців у притулку і знаю, що Гуннар найкращий.

— А він не захоче волочитися по дорогах? — трохи сердито спитав господар.

— Ні, йому аби сидіти біля худоби. Він страх як любить її. І не лається, лаються Великий Петер, і Еміль, і майже всі. А Гуннар найкращий.

— Можна поїхати й поглянути на твого Гуннара, якщо він такий гарний, — сказала пані Нільсон, підсовуючи йому повну тарілку каші.

Потім, коли Расмус зібрався йти, він урочисто попрощався з господарями за руку. Дивлячись на пані Нільсон великими, поважними очима, він благально сказав:

— Не беріть кучерявої дівчини. Гуннар найкращий.

Уночі випав дощ. І хоч уранці вигодинилось, дорога, на яку вони вийшли, була мокра. Оскар переступав калюжі своїми довгими ногами, а Расмус ішов просто по них, аж бризки летіли.

— Моїм ногам так приємно, — сказав він, побачивши між пальцями налиплу глину. — Та й усьому моєму тілові приємно.

Оскар засміявся.

— Атож, приємно відчувати, що ти спекався великої садиби з кіньми, з худобою і з усім тим багатством.

Расмус задоволено побрів новою калюжею.

— Знаєте, що я думаю, Оскаре?

— Не знаю, але напевне щось не дуже мудре.

— Я думаю, що як отак волочишся дорогами, то володієш геть усім, що бачиш.

— Авжеж, і в такому разі ти нічого не втратив. Не втратив, бо володієш усім цим, — мовив Оскар, обводячи рукою краєвид, що, обмитий дощем, розкинувся перед ними в сонячному промінні.

Він на мить зупинився і озирнувся навколо.

— Боже святий, як тут скрізь зелено й гарно! Не диво, що людину так тягне мандрувати.

Расмус бадьоро чимчикував поряд із ним.

— І все тут наше. Берези наші, і ставок наш, і лука наша, і всі квітки, і дорога наша, і калюжі наші.

— Калюжі твої, — мовив Оскар. — Досить того, що я забрів в одну, краще б і ту був обминув.

— Але хати не наші, — повів далі Расмус. — Бо в них скрізь мешкають якісь люди.

— На це можна не зважати, — відповів Оскар. — Хати також наші, принаймні одна буде наша.

Расмус споважнів і тужним поглядом обвів сірі хатини орендарів, повз які вони проходили.

— Авжеж, одна "хата нам із вами не завадила б, — сказав він і легенько зітхнув. — Де б ми змогли оселитися взимку й не натирати на ногах мозолів.

— Ох-ох-ох, — зітхнув і собі Оскар.

Та поки що гріло сонце, зима ще не заповідалася, то нічого було думати про хату вже тепер.

Вони йшли далі, і Расмус володів усіма зеленими луками й зеленими полями, всією блискучою водою, яку тільки бачив навколо, а до хат йому було байдуже.

Зрештою, вони однаково минули забудовану місцевість. Навколо них не було вже орендарських хат, тільки самий ліс. Крізь високі, стрункі ялини пробивалося сонце й освітлювало зелений мох на землі й рожеві дзвоники, що росли! тут і славили чудовий літній день.

— Ми йдемо лісами Кам'яного хутора, — сказав Оскар. — Усіма цими деревами ти міг би володіти насправді.

— Але я хочу краще бути з вами, — відповів Расмус і віддано глянув на Оскара.

Оскар подивився на нього. Босий, покусаний комарами, худий і нестрижений, в латаних штанях і смугастій блакитній сорочці, яку давно треба було б випрати, але веселий — одне слово, волоцюга з голови до п'ят.

— То я скажу тобі одну річ, — мовив Оскар. — Я також хочу бути з тобою.

Расмус почервонів і промовчав. Це вперше Оскар сказав, що хоче бути з ним. Тілові його стало ще приємніше, він брів калюжами й відчував, що здатен пройти скільки завгодно миль.

Скоро ліс скінчився, і дорога лагідними закрутами почала спускатися до озера. На березі озера була розташована орендарська садиба — така сама сіра хатина, як усі інші, з кількома яблунями на подвір'ї і поганенькою огорожею навколо.

Оскар зупинився біля воріт.

— Авжеж, ми й хатами володіємо. Тільки треба на якійсь спинитися. Десь на такій, як ця. Давай вирішимо, що вона наша.

Він відчинив ворота. Расмус засміявся.

— Які ви смішні, Оскаре! Невже ми тут співатимемо?

— Ні, думаю, що тут нам навряд чи доведеться співати.

Проте він пішов до хати, і Расмус подався за ним.

Аж тепер він побачив, що на подвір'ї стоїть жінка й розвішує білизну. Вона стояла до них спиною і розвішувала рушники та іншу білизну на мотузці, натягненій між двома яблунями.

— Мартіно, — сказав Оскар.

Жінка обернулася. В неї було широке обличчя з грубими рисами, що прибрало сердитого виразу, коли жінка побачила Оскара.

— Ага ти з'явився, — сказала вона.

Расмус спинився на кілька кроків від них. Видно, Оскар, знав цю жінку, проте вона була аж ніяк не ласкава до нього, просто-таки сердита. Аж ось вона показала на Расмуса і спитала:

— Кого це ти привів із собою?

Оскар підбадьорливо глянув на Расмуса.

— А це я, мандруючи, придбав собі дорогою хлопця. Але він такий малий, що майже непомітний. Звати його…

Жінка й далі була сердита, і Расмус нетерпляче чекав, коли вже вони з Оскаром підуть звідси.

— Як ти тут жила, поки мене не було? — боязко спитав Оскар.

— А як тобі здається? — відповіла жінка. — Тяжко працювала, боролася зі злиднями і скрутою, а тобі лише одне на думці: піти собі й волочитися десь дорогами.

— Ти дуже сердита на мене, Мартіно? — покірно спитав Оскар.

— А сердита, — відповіла жінка. — Така сердита, що оце кинулася б на тебе з кулаками…

Вона замовкла. А тоді зробила щось зовсім несподіване. Обняла Оскара за шию і, сміючись, сказала:

— Так, я сердита. Але, господи святий, яка я рада, що ти знов удома!

Расмус стояв спантеличений і нічогісінько не розумів. Невже Оскар тут мешкав? Невже справді було таке місце, де він мешкав? Він зроду не сподівався такого. Оскар мандрував собі день за днем, і влітку, і взимку.

Оскар ніде не мешкав. Але якщо це все-таки його домівка, то хто така Мартіна? Може, він одружений з цією жінкою? Расмус стояв біля яблуні й намагався стулити все це докупи. З його серця зникло радісне почуття. Він раптом став дуже самітний.

Оскар і Мартіна стоять собі, дивляться одне на одне й пересміхаються. Так, ніби Расмуса й нема поряд. Вони забули про нього.

Раптом Мартіна кинула Оскара й підійшла до Расмуса. Вона стала перед ним, узявши руки в боки, велика, широка в плечах, майже як Оскар. Вираз обличчя в неї тепер був ласкавий, веселий і хитруватий. Вона сміялася з Расмуса, але добрим сміхом, так, немов бачила в ньому щось кумедне.

— Отже, ти, мандруючи, придбав собі дорогою хлопця, Оскаре, — мовила Мартіна, розглядаючи Расмуса з ніг до голови.

— Так, чудного хлопця — уяви собі, він хоче мати за батька волоцюгу. Воліє, щоб його батьком був я, а не Нільсон із Кам'яного хутора. Що ти на це скажеш?

— Якщо хлопець хоче тебе за батька, то він не дуже мудрий, — відповіла Мартіна.

— Так, щира правда. Та якщо ти станеш йому за матір, він не знатиме лиха.

— Це для мене велика несподіванка, — мовила Мартіна. — Зрештою, твої шаленства, Оскаре, завжди несподівані. А що, в хлопця немає батьків?

— Ні, тільки ти і я, інших немає.

Мартіна взяла Расмуса за підборіддя, підвела його обличчя так, щоб можна було глянути йому в очі, й довго, прискіпливо дивилася в них.

— Ти хочеш лишитися в нас? Хочеш?

І Расмус тієї миті відчув, що хоче саме цього. Хоче мешкати в Оскара й Мартіни в сірій хатині біля озера. Оскар і Мартіна не гарні й не багаті, в Мартіни немає блакитного капелюшка з перами, та однаково він хоче мешкати в них.

— А ви хіба хотіли б мати хлопця з рівним чубом? — несміливо спитав він.

Мартіна обняла його, і він відчув на собі її руки. Ніхто його не обіймав відтоді, як йому стріляло у вусі й він сидів на колінах у панни Шуліки. Руки в Мартіни були тверді й дужі, але якісь приємні, навіть приємніші, ніж у панни Шуліки.

— Чи я хотіла б мати хлопця з рівним чубом? — перепитала, сміючись, Мартіна. — Уяви собі, що так. Не хочу кучерявої дитини, коли в мене самої коси рівні, як дріт. Досить із мене в родині одного кучерявого, — додала вона і скоса глянула на Оскара.

— Нам або потрібен хлопчик з рівним чубом, або не треба ніякого, — мовив Оскар. — Ми з Мартіною завжди так казали.

Очі в Расмуса спалахнули, і все обличчя засяяло.

— Расмусе, — мовив Оскар, — ти бачиш цього котиська?

Расмус прискочив до Оскара, сів біля нього на поріг, погладив кошеня, потім узяв його на руки й пригорнув до себе.

— Воно таке саме, як мені снилося, — мовив він.

— Оце й буде твоє кошеня, — сказав Оскар. — Уяви собі, Мартіно, ми з Расмусом склали пісеньку про кошеня, що їсть бульбу з оселедцем.

— Бульба й оселедці в мене якраз стоять на плиті, хочете? — спитала Мартіна.

Оскар кивнув головою.

— Звичайно, хочемо, — мовив він, а тоді на весь голос заспівав: — "Бо хоч вір, хоч не вір, кошеня — такий звір, що їсть саме бульбу з оселедцем".

Потім обняв Расмуса за шию і сказав:

— Ну, заходьмо.

Може, Расмус колись народився в такій сірій орендарській хатині, може, перше, що він побачив у житті, й була така вбога кухня з чистою, вишуруваною підлогою, розсувною канапою, складаним столом і калачиками на вікнах? Може, саме тому він відчув себе так, ніби прийшов додому, коли переступив високий поріг, стоптаний багатьма ногами?

Він сидів з Оскаром і Мартіною біля столу і їв бульбу з оселедцем. На серці в нього було тепло, адже він прийшов додому. Мартіна жваво балакала й голосно сміялася, ніхто б не повірив, що це була та сама жінка, яка спершу мала такий сердитий вигляд. Біля неї просто не можна було ніяковіти, бо вона розмовляла з тобою, хотів ти цього чи ні. Але не так, як інколи з тобою розмовляють дорослі люди — аби тільки показати свою чемність. Мартіна розмовляла з тобою тому, що сама вважала ту розмову приємною.

— Який жах, — мовила вона, коли Оскар із Расмусом розповіли їй про Ліва й Ліандера. — Хотіла б я поговорити з тими негідниками.

— Ну, вони своє отримають, — сказав Оскар. — Але я знаю, з ким тобі треба поговорити. Доведеться тобі піти в управу і сказати, що Расмус лишиться в нас. Я не вмію розмовляти з урядовцями, то мені дарма й іти туди, бо вони тільки спитали б: "Що ти, Оскаре, робив у четвер?"

— Я б також хотіла знати це, — мовила Мартіна. — Мені цікаво, що ти робив у четвер, коли я до одинадцятої години вечора гнула спину у священиковій пральні.

І, нарізаючи їм хліба й накладаючи оселедців, Мартіна почала жалітися на свою долю. Мовляв, дуже важко жити на світі, коли в тебе чоловік — такий ледар, як Оскар.

— Розумієш, Расмусе, як у мене стає на душі, коли я прокидаюся вранці і ні з того ні з цього бачу, що Оскара нема, лише в кухні лежить записка: "Я знов подався в мандри". Лише папірець із повідомленням, що він "знов подався в мандри". Що ти на це скажеш?

Не видно було, щоб Оскар ображався. Він їв усмак бульбу з оселедцем і задоволено проказував:

— Лай мене, Мартіно, лай дужче.

— Не знаю, що ще придумати, коли я вже сказала "ледар", — відповіла Мартіна.

Расмус узявся захищати Оскара.

— Оскар не справжній ледар. Він сказав мені, що не хоче працювати день у день. Зате коли хоче працювати, то йому нема спину.

Мартіна кивнула головою.

— Так, це правда. Знаєш, Оскаре, що недавно сказав Нільсон із Кам'яного хутора? Сказав: "Оскар — мій найкращий орендар, якщо тільки він хоче працювати".

— Саме тепер я хочу працювати, — відповів Оскар. — І проситиму бога, щоб він відібрав у мене потяг до мандрів, а натомість дав трохи запалу до орендарської праці. — Він глянув на Расмуса й хитро додав: — Хоч другого літа ми з Расмусом зробимо один тур.

Расмус глянув на нього захопленими очима. Як гарно мати за батька волоцюгу, як гарно мати за батька справжню божу зозулю!

— Один день ми побудемо всі вдома. Ти полагодиш огорожу й підгорнеш картоплю. А післязавтра підеш на Кам'яний хутір возити сіно.

Оскар кивнув головою.

— Так, я вже знаю, Нільсон казав мені. Але завтра ми з Расмусом раненько підемо вудити окунів. У мене є на озері старий дуб, ми його візьмемо й попливемо туди, де водяться окуні. Ти любиш ловити рибу?

— Я ще ніколи не ловив її, — признався Расмус.

— Ну, то вже пора спробувати, — сказав Оскар. Так, гарно мати за батька волоцюгу. І за матір Марті.

І взагалі гарно мати батька й матір, він же казав Гуннарові, що сам піде й пошукає, чи хтось не захоче взяти його.

Гуннар! Расмуса немов блискавка вдарила. Навіть шматок оселедця застряг йому в горлі від несподіваної думки.

Якщо Гуннар справді опиниться на Кам'яному хуторі то це ж буде хтозна-як добре — тоді він зможе бачитись з ним. Через ліс туди не більше як півмилі, він зможе піти з Оскаром, коли той працюватиме на хуторі. Зможе поглянути на Гуннарових цуценят. І, мабуть, Гунна{ зможе часом вудити з ними окунів.

— Авжеж, — сказав Оскар, коли Расмус спитав його про це. — Нехай Гуннар приходить і вудить з нами окунів.

— І подивиться на моє кошеня, — сказав Расмус. Оскар кивнув головою.

Авжеж, нехай подивиться й на твоє кошеня. Рас мус не міг усидіти на одному місці. Хіба всидиш, коли тебе переповнює щастя?

— А знаєте, у Вестергазькому притулку не можна було мати нічого живого, крім вошей у голові.

Мартіна засміялася.

— І тут вошей не можна мати. До речі, ви брудні, як поросята. Ану гайда до озера купатися.

Оскар зітхнув.

— Починається, — сказав він.

Расмус вибіг надвір. Як добре, що тут є й озеро… Це був день дивовиж, нечуваних дивовиж.

Він зупинився за порогом і почекав на Оскара. Он на сонечку спить його кошеня. Так, це день дивовиж! Він отримав і озеро, і кошеня, і

батька, і матір. Він має домівку. Ця домівка — сіра стара хатина. Колоди, з яких вона збудована, від старості і вжитку аж блищать, наче шовк.

Він несміливо погладив грубі колоди. Маленькою брудною рукою погладив хату, що стала його домівкою.

Примітки

1

Ленсман — начальник поліції.